

MƏKTƏB KİTABXANASI

Nizami Gəncəvi

POEMALAR

(İxtisarla)

2



Tərtibçilər: *Şəmistan MİKAYİLOV,*
pədaqoji elmlər doktoru,
professor.

Asya BƏKİROVA,
pədaqoji elmlər namizədi,
dosent.

Rəyçi: *A.C.HACIYEV,*
filologiya elmləri doktoru,
professor.

Redaktor: *Əbülfəz NAXÇIVANLI.*

Nizami Gəncəvi

N 65 Poemalar (*II kitab — ixtisarla*). "Məktəb kitabxanası" seriyasından. Tərtib. Bakı, "Maarif" nəşriyyatı, 2002. — 212 səh.

Kitaba Nizami Gəncəvinin "Yeddi gözəl" və "İskəndərnamə" poemalarından parçalar daxil edilmişdir. Ümumi süjet və ideya saxlanmaqla şagirdlərin yaş və bilik səviyyələrinə uyğun hissələr seçilmiş, poemaların məzmunu ixtisarla verilmişdir.

Kitab həmçinin geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

4702060102-76

N M 652-2002 2002

83.3(0)9

© "Maarif" nəşriyyatı, 2002

Y E D D İ G Ö Z Ə L

KİTABI YAZMAĞIMIN SƏBƏBİ

Dünyada nə qədər kitab var belə,
Çalışıb, əlveriş gətirdim ələ,
Ərəbcə, dərəcə, yeri düşərkən,
Buxari, Təbəri əsərlərindən¹.
Oxudum, oxudum, sonra da vardım,
Hər gizli xəznədən bir dürr çıxardım.
Əlimə yetişən hər bir varaqdan
Nüsxələr bağladım mən zaman-zamən.
Onda ki, fikrimi saldım sahmana,
Dedim ki, qoy onu düzüm dastan.
Oxuyan bəyənib afərin desin,
Ariflər, alimlər mənə gülməsin...
Sudan sədəf kimi inci yaratdım,
Çörək, su tapmadım, yenə ac yazdım.
Hər sözüm dadırkən bal ilə şərbət
Nəçin dinləməsin mənə səxavət...
Beynidir şairin hər şah əsəri,
Mən kiməm, ortada qalmış bir dəri.
Balsız, arısız bir mumam tərtəmiz,
Üzüyün qaşından uzaqdayıq biz.
Şahın möhrü ilə bu əsər ancaq
Əsil qiymətini tapıb alacaq.
Üzümü qara ya al görənlər hamı
Bilər möhürdardır onun rəssamı...

¹ Buxari, Təbəri məşhur alimlərdir. Şair onların əsərlərini oxuduğunu deyir.

DASTANIN BAŞLANGICI

BƏHRAMIN ANADAN OLMASI

O gün ki, Bəhramin sübhü açıldı,
Qaranlıq gecəyə işıq saçıldı...
Münəccimlər düşdü dərin heyrətə
Baxdıqca göyləri ölçən alətə,
Qəlp gümüş yerinə qızıl gördülər,
Dənizdən dürr çıxdı, daşdan da gövhər.
Yəqin etdilər ki, təzə doğulan
Olacaq hünərli, şöhrətli insan...
İyirmi ildə ki, onun övladı
Olan tək ölməmiş, qalarmış adı.
Münəccimlər baxıb gecə göylərə,
Gəldilər qərara belə bir kərə,
Dedilər: — Şahzadə gerek İrana
Vida edib getsin Ərəbistana.
Səadət bəxş edər ömrünə bəlkə
Ərəb məmləkəti, o qədim ölkə.
Hər kəsə bir diyar şərəf verər,
Bəlkə o yurd ona mal, dövlət verər.
Hərçənd el içində belə məsəl var:
"Ölkə şah əlindən var, dövlət tapar".
Ata öz övladı yaşasın deyə,
Razı oldu getsin başqa ölkəyə,
O zaman ki, Süheyl ulduzu durdu,
Yəmən ölkəsində taxtını qurdu.
Şah xəbər yolladı dərhal Nəmana,
Laləni tapşırıd bağa, bostana.
Nəman güllər səpsin, daim keyfi çağ,
Laləyi-Nəmani olsun o yarpaq.¹
Xosrov qaydasını ona öyrətsin,
Şahlıq ədəbini qoy təlim etsin.
Nəman şahzadəni apardı, getdi,
Aya öz qoynunu kəcavə etdi.
Dənizlərdən məşhur çeşməni, bilsən,

Saxladı çox əziz iki gözündən.
Dolandı dörd bahar, ötdü dörd xəzan,
Bəhrəm dönüb oldu bir gur, bir aslan....

SİMNARIN TƏRİFİ VƏ XƏVƏRNƏQ QƏSRİNİN TİKİLMƏSİ

Dolanıb ətrafı hey qarış-qarış,
Mənzərlə atası etdi axtarış,
Axırda səfəli bir yer tapdılar,
İstilikdən uzaq, kədərdən kənar
Elə bir yerdi ki, bütün ölkədə
Yoxdu bərabəri onun bəlkə də.
Sarayı tikməyə gəzib vardılar,
Mahir bir ustanı çox axtardılar.
Hər gələn duruxdu, döndü bir daşa,
Vurulma bilmədi imarət başa.
Nəhayət yetişdi xəbər Nəmana:
"Dolanma dərbədə, düşüb dörd yana,
Sənin axtardığın qadir sənətkar
Olsa, ola bilər Sam oğlu Simnar,
Zirəkdir, od kimi iti əllidir,
Dünyaya hünəri, işi bəllidir...
Bu işin tək odu mahir bənnası,
O, yalnız toxuyar belə libası.
Palçıqdan tikdiyi bəzəkli tağı
Ulduzun gözündən qapar çırağı".
Onun tərifini eşitdi Nəman.
Simnarın oduna qızıxdı haman.
Tez adam yolladı o Ruma sarı.
Qızilla aldatdı usta Simnarı.
O gün ki, Nəmanın yanına gəldi
Simnar, nə istədi, dərhal düzəldi....
Qəsre lazım olan hər şeyi Nəman
Dərhal layiqincə eylədi sahan.
Dəmir ölçən oldu Simnarın əli,
Binada işlədi tamam beş ili
O qızıl barmaqlı usta nəhayət
Tikdi daşla gəcdən gümüş imarət...

¹ Laləyi-Nəman — qızıl lalə, əsməgülü.

Simnar nə zaman ki, ruh verib daşa,
 Gözəl imarəti yetirdi başa,
 Calalı, şöhrəti aşdı göyləri,
 Gün ondan nur içdi o gündən bəri.
 Simnar xələt aldı, deyim əslini,
 Gözlədiyi haqqın iki mislini.
 Çuvalı mirvari, müşk ilə dolu,
 Tutdu qızıl yüklü dəvələr yolu.
 Saysız zər verildi o sənətkara,
 Lazım olsa yenə o gəlsin kara.
 Oddan əsirgəsən kömürü əgər,
 Sanma ki, çəkdiyin kabablar bişər.
 Səxi əl versə də qızıla ziyan
 Bəxşiş dergahına olur pasiban.
 Bu mehribanlıqı görüncə Simnar
 Duyub səxavəti, dedi: "Xəbərdar
 Olsaydım verilən bu nemətlərdən,
 Bilsəydim əvvəlcə, inanın ki, mən
 Bu yolda bəsləyib özgə bir əməl,
 Bir bina tikərdim gözəldən gözəl".
 Neman dedi: "Çoxlu pul versəm, de, sən
 Daha yaxşısını tikə bilərsən?"
 Simnar dedi: "Bəli, istəsən əgər,
 Bir saray tikərəm, bu heçə dönər.
 Bu üç rəngsə əgər, o yüz rəng olar,
 Hər daşı yaqutla həmahəng olar.
 Görürsən, var bunun birçə günbədi,
 Onun göytək olar qübbəsi yeddi".
 Bu söz alışırdı, yaxdı Nemanı,
 Yandı mehribanlıq, mərdlik xırmanı...
 Neman dedi: "Onu buraxsam, əlbət,
 Tikər özgəsinə gözəl imarət".
 Dərhal əmr eylədi yaxın kəslərə:
 "Simnarı tullayın qaladan yerə!"
 Yazıq sənətkarı qan içən torpaq
 Gör necə endirdi yere, birçə bax!
 Bir saray qaldırdı uzun zamanda,
 Yıxıldı torpağa ondan bir anda...
 Bilsəydi belədir ömrünün sonu

Üç qarış elərdi tikərkən onu.
 Taxtın payəsini o qədər yüksəlt
 Yıxıldığıın zaman çəkmə əziyyət...

XAVƏRNƏQİN TƏRİFİ VƏ NEMANIN GÖZDƏN İTMƏSİ

Bəhramın hünəri saçınca şəfəq
 Döndü bir bəzəkli bağa Xəvərnəq.
 Göy dedi: "Qiblədir bu xoş imarət".
 "Yox, Çin biharıdır" — dedi təbiət!...
 Şairlər Xəvərnəq, Sədeyr hüsnünə
 Qezəllər yazdılar hey dönə-dönə...
 "Bəhram ömür sürür məndə" deyərək,
 Bəzədi dünyanı həmələ bürcütək.
 Sevincle qaldırdı Zöhrə qızıl cam
 Xəvərnəq üstündə gəzəndə Bəhram.
 O gördü bu zaman bir gözəl saray,
 İçində günəş var, bayırında ay.
 Günəşlə bəzənib içində tağı,
 Hilaldır çölündə nurlu çırağı...
 Kəyana yaraşan bu damda Neman
 Bəhramla oturmuş, behiştirdi hər yan.
 Lələ qızartmışdı sanki hər yeri,
 Şüştəri döşənmiş geniş çölləri
 Bildirçin ovlağı, kəklik ovlağı
 Süzüb o çəmənə, o bağça-bağı:
 — Belə yer tapılmaz heç, — Neman dedi, —
 Burda şad olmalı yaşayan, — dedi.
 Onun ədalətli vəziri vardı.
 İsanın dininə pərəstişkardı.
 O dedi: "Allahı duyub tanımaq
 Sənin dövlətindən yaxşıdır ancaq,
 Sən o mərifəti duysan mükəmməl,
 Bu bəzək-düzəkədən götürərdin əl".
 Vəzir bir od yaxdı, bir şölə saldı,
 Sərt qəlbi Nemanın xeyli yumşaldı.

¹ Çin biharı — gözəllik rəmzidir.

Bu dünya görelə yeddi hasar, tağ,
Belə işləməmiş heç bir mancanaq.
Neman bu eyvandan enərək yere,
Üz qoydu şir kimi geniş çöllərə...

BƏHRAMIN XƏVƏRNƏQDƏ YEDDİ QIZIN ŞƏKLİNİ GÖRMƏSİ

Səfərdən qayıdıb bir yol bizim şah,
Xəvərnəq içində nəşəli, gümrah
Gəzirdi, gördü ki, xeyli maraqlı
Bir hücrə var, qalıb qapısı bağlı.
Olmamış orada, sözümün düzü,
Nə yad, nə xəznədar, nə Bəhram özü,
Soruşdu: "Bağlamış kim bu xananı,
Bunun qapıçısı, açarı hanı?"
Açarçı tez gəlib gətirdi açar,
Şah açdı qapını, gördü bəsat var.
Gördü xəzinədir ev başdan-başa,
Sənətkar gözüylə etdi tamaşa,
Nə çəkmiş divarda, gör ki, ustanı,
Çinin o yüz gözəl nigaristanı¹
Çatmazdı heç buna; əldəki qüdrət
İşlədib divarda bir incə sənət,
Rəsm etmişdi gözəl yeddi şux pəri,
Hər biri bir elin parlaq ölkəri:
Hind şahının qızı sevimli Furek,
Ön dördlük ay kimi dilbər bir mələk.
Çinin qağanının qızı Yağmanaz,
Gözəllər afeti, misli tapılmaz.
Bir kəklik yürüslü, şux, solmaz pəri,
Xarəzm şahzadəsi gözəl Nazpəri.
Slavyan şahının rumi geyimli
Gözəl Nəsrinnuşu, türktək sevimli.
Məğrib padşahının Azəryun qızı,
Nurə qərq eleyen günü, ulduzu.
Şanlı qeysər qızı, şöhrəti humay,

Humayın gözəli, surəti humay,
Keykavus nəslindən dilli, diləkli,
Kəsrinin Dürsəti tavus bəzəkli.
Bir həmail üstə çəkmişdi ustad,
Yeddi şux gözəldi, yeddi pərizad.
Hər incə təsvirdə min gözəllik var,
Gövhərtək hər biri gözə nur saçar.
Ortada çəkilməmiş sevimli bir can,
Gözəllər qabıqdır, içdir o cavan.
Dürrlə nişanlıdır gözəl kəməri,
Müşki xəttədən almış, zinet qəməri.
O, baş ucaltmışdı sərvətək hündür,
Gümüş tac, kəmərdə parlayırdı dürr.
Sənəmlər göz dikib gül surətinə,
Könül vermişdilər məhəbbətinə.
Baxdıqca onlara şirin gülümsər,
Pərəstiş eylərdi ona gözəllər,
Başının üstündə yazmışdı rəssam:
Bu cavanın adı Bəhramdı, Bəhram.
Belə hökm eyləmiş o Yeddi qardaş¹
"Bu dünya fatehi qaldıranda baş
Yeddi iqlim gəzib bitirəcəkdir,
Özüylə yeddi qız gətirəcəkdir.
Zənn etmə, tum əkib, yoldan azmışıq,
Ulduzlar dəyəni bizlər yazmışıq.
Əqlin dediyini eylədik əyan,
Söz bizdən, düzəltmək işi tanrıdan",
Bəhram bu yazıya daldıqca daldı,
Fələk füsünuna heyrətdə qaldı.
O gözəl surəti şux sənəmlərin
Şahın ürəyində yer saldı dərin...
Qapını açarla bağlayaraq şah.
Dedi qapıçıya: "Yaxşı ol agah.
Həməni qıfılı xəlvət bir nəfər
Açaraq otağa girərsə əgər,
Alaram bir anda şirin canını.
Bu eodə tökərəm qızıl qanını"...

¹ Nigaristan — bütəxana deməkdir.

¹ Yeddi qardaş — yeddi planet.

BƏHRAMIN ATASININ ÖLÜMÜNDƏN XƏBƏR TUTMASI

Bir gün Yezdigirdi eyləyib agah,
Dedilər ki: "Oğlun igid Bəhram şah
Bir qorxu bilməyən şir tutan olmuş,
Köhnə qurda dönmüş, gənc aslan olmuş...
Almazı, dəmirdən hazırlar ipək,
Dəmiri, yumşaldar daşı xəmirtek".
Atası oğlunun gənclik odundan
Qorxub saydı onu ömrünə düşmən.
Aslan qorxan kimi oddan, o birdən
Qorxdı öz oğlundan-alovlu şirdən...
Bəhram könül verdi ova, būsata,
Gah badə nuş etdi, gah mindi ata.
İçkiyə, şıkara o bağladı bel,
Elə bil parladı Yəmənə Süheyl,
Sevərdi Yəmənin şahı Bəhramı,
Onun hər hökmünə çəkib əncamı,
Yüksək qiymət verib məharətinə,
Hakim qıldı onu vilayətinə...
Saysızdı Bəhramın hər cür daş-qaşı,
Kəmərdən uzaqdı ağrımaz başı.
Gördü yad ölkədə bu məhəbbəti,
Düşmədi yadına öz vilayəti.
Bir neçə gün belə dövr etdi fələk,
Nəhayət o qurdu yeni bir kələk.
Yezdigirdin əli taxtdan sürüşdü,
Onun uca işi alçağa düşdü...
Şahsız qalan taxta hökmüdar tapmaq
Qəsdilə el, qoşun qurub yığıncaq,
Qulluq etməməyi aldı qərara
Yezdigird nəslinə, qara şahmara.
Əgərçi Bəhramın qüdrəti vardı,
Ağlı, qılıncı var, cürəti vardı.
Görmüş Yezdigirdədən ölkə əziyyət,
Odur alınmadı saya bu cürət.
Dedilər Bəhrama yaxın getməyək,
Ölümdən xəbərdar onu etməyək.

Ərəblər olmuşdur ona pərəstar,
İran torpağına olsa hökmüdar,
Ərəblərə xəznə, səltənət verər,
Farsa əzab verər, əziyyət verər.
Padşah seçmədisə onu bir insan,
Tanrı istəyilə oldu tac qoyan.
Yığıncaq ayırdı bir aqıl qoca:
"Sən şah ol", — dedilər, — layiqsən taca.
Şahların nəslindən deyildi nəslü,
Bu nəslə yaxındı ancaq ki, əslü.
Belinə bağlayıb yeddi göz kəmə, r,
Təxtü tac verdilər, təzim etdilər.
Belə bir tədbiri eşitdi Bəhram,
Asiman dövrünü eyləmiş tamam,
Dövrən təzələnmış, rəvnəqi sönmüş,
İşlər keçmişlərin tərsinə dönmüş.
Atası dünyadan köçüb, bir zaman
Olmayıb tacına sahib tapılan...
Əvvəlcə yas tutub, matəmə daldı,
Əqiqə firuzə naxşını saldı.
Sonra fikr eylədi: çevrilsin şirə,
Döyüşsün, əl atsın iti şəmşirə.
Çalib qılıncını nərələr saçsın,
Döyüş qapısını qəzəblə açsın.
Lakin düşünərək dedi özünə:
Ağıllı dolansam, yaxşıdır yenə.
Çıxartdı iranlı qəlbindən bizi,
Unutdu bilmərrə hörmətimizi.
Mənsə qoy olmayım amansız, qəddar,
Yumşaqılıq hər şeyə açardır, açar!

BƏHRAMIN İRAN TORPAĞINA QOŞUN ÇƏKMƏSİ

...Xəbər tutdu Bəhram, igid şahzadə
Ki, tac qismət olub yad oğlu yada.
Kəyanın tacını tələb etməkçin
Bağladı belini ürəyində kin.
Bəhram ölkəsinə şah olsun deyə,

Münzər də, Neman da qalxdı köməyə.
 Verdilər bol xəznə, hesabsız daş-qaş,
 Saysız ordusuyla o qaldırdı baş.
 Düşmənlük alışdı coşdu sərasər
 Yəməndən başlamış Ədənə qədər.
 Atlanıb yürüdü yüz min süvari,
 Hamının poladdan möhkəm paltarı,
 Hamı div bağlayan, qələ açandı,
 Hərəsi bir şirdi, hünər saçandı.
 Hər biri ölkəyə bir istinadgah,
 Belə bir orduyla yürüş etdi şah...
 Sayda qarışqadan artıqdı ləşkər,
 Yandı intiqamla ordu sərasər.
 "Bəhrəmin olmalı öz tacı, yurdu"
 Deyə, yürüş etdi Yəməndən ordu.

İRANLILARIN BƏHRAMA MƏKTUB YAZMASI

Taxtı qəsb edənə yetişdi xəbər
 Ki, açmış ağzını bir cavan əjdər.
 Göy yerə enməyə göstərməkdə meyl.
 Başını qaldırmış Yəməndən Süheyl.
 Açmış pəncəsini o cavan aslan
 Eləsin düşməni qanına qəltan.
 Taxta çıxıb tacı əlinə alsın,
 Yatsın fitnə tozu, tamam yoxalsın.
 Şahın sarayına ölkə rəhbəri:
 Möbidlər, ordunun sərkərdələri
 Toplanıb rəy üçün hey yığın-yığın,
 Kəsdilər kökünü dikbaşlılığın.
 Nəhayət o məclis yetdi əncama,
 Dedilər ki məktub yazaq Bəhrəma.
 Hərə bir söz dedi: söhbət açdılar,
 Qabıqlı-qabıqlı toxum saçdılar.
 Verdi sözlərinə katib min sığal,
 Açdı bu məktubda uzun şərhi-hal.
 Məktubu бүkdülər, iş başa gəldi,
 Elçilər kağızla yola düzəldi.

Elə ki, yetişib endilər atdan,
 Yeni şah salam göndərdi dövrən.
 Şahın xadimləri alıb da rüsxət,
 Etdilər onlara olmazın hörmət...
 Ən ağıllı qasid irəli getdi,
 Məktubu öpərək, o təqdim etdi.
 Katib möhrü qırıb açdı kağızı,
 Oxundu padşaha yazılan yazı:
 Yazır ki: "Ey başı uca dünyada!
 Həmi şövkətli şah, həmi şahzadə!
 Kişilik, insanlıq yağan işindən,
 Kəsrənin adını daşıyıram mən...
 Bəyənmiş adımlı sonsuz kainat,
 Nəvaziş göstərir bəxtim hər saat.
 Tacım, hünərim var mənim cahanda,
 Hünərsizlər handa, səltənət handa!...
 Neyləyim ki, məni bu əhli-İran
 Güclə dilə tutdu, etdi hökmüran.
 "Gəl, şah ol" dedilər, etdilər vadar
 Ki, taxta əyləşim, olum tacidar.
 O gündən ölkəyə mən həyan oldum,
 Buna şahlıq demə, pasiban oldum.
 Bu məsəl gözəldir, aydın əyandır:
 "Dünyanı sevenlə arzu düşməndir"...
 Tac uğrunda qılınc qaldırıb sənə
 Vuruşmaq ən kiçik bir dərdidir mənə...
 Sənsən bu ölkəyə həqiqi varis,
 Şahdan bu məmləkət sənə qalmış irs.
 Xam iş gördü atan, neyləyim ancaq,
 Tacın kölgəsindən sən oldun uzaq.
 Onun hər əməli əziyyət oldu,
 Xalqın elədiyi şikayət oldu.
 El onun zülmündən heyrətdə qaldı,
 Bu üzdən zülümkar adını aldı.
 Qəzəblənib tökmüş məmləkətdə qan,
 Gah azğın olmuşdur, gah da qudurğan.
 Kimsə bu toxuma afərin deyə,
 İnan səpməyəcək bizim zəmiyə,
 Kimsə istəməyib tacidar səni;

Yaxşıdır, tərklə, gəl, bu qayəni.
 Oda rast gələrsən coşsan, əgər sən,
 Çalışsan, soyuq bir demir döyərsən.
 Ehtiyacın varsa açıb xəzinəni,
 Qızıldan eyləyim, gəl, təmin sənə.
 Özünə bab şeyi xərcləsən əgər
 Daha faydalıdır, hər şeyə dəyər”.

BƏHRAM-GURUN İRANLILARA CAVABI

Məktubu oxuyan eylədi tamam,
 Coşdu, ildırımək, od saçdı Bəhram.
 Yüz qüvvəylə verdi özünə toxtaq,
 Səbr etdi yenə də zirəklər sayaq.
 Qızıqmış olsa da etmədi şitab,
 Ətraflı düşünüb, o verdi cavab:
 “Oxundu qarşımda katiblər yazan,
 Qulaq asdım bütün, əyandır, əyan.
 Qabil olmasa da katibin əli,
 Nəsihət edən, bunu bilməli,
 Vardır bir ölçüsü; ağır üzündən
 Deyilən sözləri xoşlamışam mən.
 Nə torpaq, nə gümüş, nə gövhər, nə qas
 Mənə əydirmədi bu cahana baş.
 Taca varis edib atalar mənə,
 Öldürər, bilirəm, ayıb, ar mənə,
 Qismət olarsa bu mirasım yada;
 Tanrılıq etmişə atam dünyada,
 Allahı, kamalı dost tutmuşam mən.
 Tanrılıq eyləyən, tanrını sevin
 Başqa-başqadırlar, bu aşikardır,
 Damarca, dərice fərqləri vardır.
 Mən ki, günahsızam, tutmayın nöqsan,
 Uzağam atamın günahlarından.
 Atamla xilqətən sanma birəm mən,
 O daşırsa əgər, cəvahirəm mən,
 Qaranlıq gecədən sabah baş verər,
 Saf ləli dünyaya doğar, daş verər.
 Atama bir daha tutmayın irad,

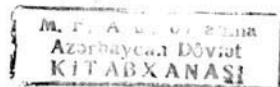
Tanrı ondan sizi eyləmiş azad.
 O, pislik etsə də, tapdı xoş məzar,
 Ölünün dalınca pis danışmazlar....
 Vaz keçin atamın cinayətindən,
 Xəbərsiz olmuşam bu xislətdən,
 Üz istərəm keçmiş günahçın, əgər
 Yolumu kəsməsə mənim bədnəzər...
 Yaxşı adamlara olaram dayaq,
 Məsləhətə daim asaram qulaq....
 Nəyi bəyənərsə böyük yaradan
 Baş verməz o əməl məndən heç zaman...”
 Kimin ki, padşahlıq haqqı, baxtıdır,
 Göylər onun tacı, yerlər taxtıdır.
 Fəridun taxtından, Cəmşid tacından
 Görülməmiş daim bəhrələr alan.
 Hər baş qaldıran ki, ləyaqəti var,
 Qazanıb şahlığı olur tacıdar.
 Mənim səltənətə açıqdır yolum,
 Qılıncla alaram, güclüdür qolum....
 Mən yadlar evində əziyyət çəkim,
 Olsun talançılar evimə hakim?!
 Düşmənin qisməti şəkərim olsun,
 Mənimse yediyim ciyər olsun?
 Xoşdur qılın, bıçaq ciyər yeməkdən,
 Burax para-para doğransın bədən.
 Xəznələr mənimkən mülki-İranda,
 Ailəm qalmışdır Ərəbistanda.
 Yeməyimi verər arabir Münzir,
 Gah da Nəman mənə can fəda eylər.
 Çörək verənlərim belə sərafraz,
 Malımı yeyənlər alçaq, yaramaz.
 Mən ki, cavan şirəm, ölkələr alan,
 Qoca tülkü sürsün yerimdə dövrən?
 Key mənəm, düşməndən Keyan tac alar!
 Keyzadədən qeyri kim xərac alar!
 Keyana layıqdır Keyanın yeri,
 Onu qəsb etməsin özgenin biri...
 Yaxşı bilməlidir mənə dinləyən,
 Doğruduq gözlərim hər bir işdə mən.

Şahlıq azgınlığı məndən uzaqdır,
 Doğruluq işimə möhkəm dayaqdır...
 O bağlı düynü açmaq üçün siz
 Qüvvətli bir dəlil istəyirsiniz.
 Dəlil budur sizə, hünəri olan
 Qoy tac alsın iki şir arasında.
 Səhər çağı gəlsin şirban meydana,
 Səf çəkib ordular dursun yan-yana.
 İki şir gətirsin yırtıcı, qanlı,
 Nəfəsi od saçan, ağzı dumanlı,
 Bir şərt də odur ki, şirlər olsun ac,
 Qoyulsun onların arasında tac.
 Tacı şücaətlə alıb da yerdən,
 Salamat qurtarsa kim iki şirdən,
 Onu şah çağırırsın bütün bu cahan "
 Mehribanlıq dolu üreyə yatan...
 Hamı saray dəyə yollandı daha,
 Şahın şərtlərini dedilər şaha.
 Məktubu açdılar, gəldilər dilə,
 Üstünə qoymayıb bircə söz belə,
 Ərz etdilər şaha ucadan-uca.
 Taleyi sınıanmış tacpərəst qoca
 Taxtından enərək, oturdu yana,
 Söylədi: "Gəlmişəm şahlıqdan cana.
 Yaxşıdır taxta yox, oturma yərə,
 Canımı verməyim qurban şirlərə.
 Enməyim yaxşıdır bu taxtdan diri,
 Şirin pəncəsindən tikəni biri
 Keçirib əlinə yeyərmə rahat?
 Əzəldən belədir qoca kainat.
 Yaraşır şahlığa haqqıyla Bəhram,
 O varisdir buna, qılınc ilə cam
 Ondan ayrılmasın heç zaman görək,
 Ölkə varisinə taxtını verək.
 Qoca tacidardan cavan şah gözəl,
 Mən öz şahlığımdan çəkdim artıq əl,
 Hökmüdar deyiləm, şah sevənəm mən".
 Başçılar da ona söylədi həməni:
 "Vaxtıyla səninlə şərt bağladığ biz,

Ağıldan başqa şey deyil şərtimiz.
 Biz səni hökmüdar etdiksə, ancaq
 Taxtdan düşməyin də bizdən olacaq.
 Vuruşmaq istəyir Bəhram şir ilə,
 Qoy hünər göstərsin bu tədbir ilə.
 Oyuncuq deyildir şirdən tac almaq,
 Kor gecə gör necə oyun açacaq.
 Bağlayaraq şiri, şərti gözləyək,
 Qızıl tac meydanda qoyulsun görək.
 Taxt sənindir, əgər şah qorxu bilsə,
 Tac sənindir yenə, gənc Bəhram ölsə.
 Şir olub şirlərdən götürərsə tac,
 Məmləkətdən ona yetişər xərək.
 Sitayışə, taxta layiq olacaq.
 Baş tutarmı belə bir tədbir ancaq?"
 Qurtardılar sözü belə nəhayət
 Ki, şərtə tez əməl edilsin, əlbət...

BƏHRAMIN İKİ ŞİR ARASINDAN TAC GÖTÜRMƏSİ

Səhər qızıl tacı, sabah xeyli şən,
 Bir taxt yaratmışdı fil sümüyündən.
 Rəy deyən, iş görən qolu güclülər,
 Amirlər, hakimlər, kimdə var hünər,
 Ərəblər, əcəmlər hey atlandılar,
 Şirlər meydanına qanadlandılar.
 Şirbanlar gətirdi şirləri gəldi,
 Açıb buraxdılar, meydan düzəldi.
 Qızgın həmlə etdi şir üstünə şir,
 Qazılırdı sanki Bəhrama qəbir.
 Şirlər arasında o şir saxlayan
 Gətirib tac qoydu tamam qızıldan.
 Arasında o tac qara şirlərin
 Bir aydı ağzında iki əjdərin...
 Dedilər: "Edilsin bu şərtə əməl,
 Şirlərə yönəlsin Bəhram ilk əvvəl.
 Şirdən alsa tacı, şah olsun Bəhram,
 Onundur səltənət, bir də qızıl cam.



Güvenməse əgər Bəhram baxtına,
 Əlvida eyləsin İran taxtına".
 Sanma şah qərardan imtina etdi,
 Şirlərin üstünə yönəldi, getdi...
 Bəhram ətəyini sancdı belinə,
 Həmlə etdi dönüb sabah yeline.
 Nərəsi şirlərə vəlvələ saldı,
 Onların əlindən tac vurub aldı.
 Şirlər gördü şahın məharətini,
 Onun şirliyini, cəsarətini.
 O bıçaq pəncəli, qızğın aslanlar,
 Dişləri qılıncdan, qoç pəhləvanlar
 Vəhşi hücum çəkdi o tacidara,
 Dünya fəthini salmaqçın dara.
 Bəhramdan aslanlar yaxşı dərs aldı,
 Baş-başa çırparaq ayağa saldı.
 Pəncələr qırdı şah, diş əzdi tamam,
 Tacını, başını qurtardı Bəhram.
 Qoydu öz başına tacı bəxtiyar,
 Oldu, görün, ona necə bəxti yar.
 O qalib çıxdı azğın şirlərə
 Saldı tülküləri taxtından yerə.

BƏHRAMIN PADŞAHLIĞI

BƏHRAMIN TAXTA ƏYLƏŞMƏSİ

Bəhram sevindiyyindən xeyirxahlığı
 Uğurlu mübarək oldu şahlığı...
 Dedi: "Tacı mənə allahdır verən,
 Tanrı vergisini şad elərəm mən.
 Ona şükrüm mənim birə min olsun,
 Allahı duyana afərin olsun.
 Tanrı kərəminə dal çevirmərəm,
 Ondən yetdi mənə bu nemət, kərəm!
 Şirdən tac götürmək sanma asandır,
 Qılıncdan deyildir, bu, tanrıdandır.
 İndi ki, taxtı tac verilmiş mənə,

Elə işlərəm ki, tanrı bəyəne.
 Allah qoysa, gerek çalışam elə
 Məndən inciməsin bir insan belə.
 Mənim dərgahımın xas olan qulu
 Mənim kimi gerek düz getsin yolu.
 Doğruluq yaxşıdır, uymayın yada,
 Birce düzlükdədir nicat dünyada.
 Sağ qulaq düzlükdən eyləse həzər,
 Bir çox qulaqlar çəkəcək zərər...
 Ədalət olacaq işim hər zaman,
 Şad olmasın bundan dilşad olmayan".
 Elə ki xütbəsi şahın qurtardı,
 Əşidən şükr ilə səcdəyə vardı.
 Bir saat oturdu şah səltənətə,
 Çəkildi, sonra da getdi xəlvətə.
 İnsafli olmağa fərman verdi şah,
 Ondən razı qaldı rəiyyət, allah.
 Yığdı böyükkləri, yığıncaq etdi,
 Dövlətin hər işi kamala yetdi.

BƏHRAM-GURUN ƏDALƏT VƏ SƏXAVƏTİ

Elə ki, bəzəndi tac Bəhram-Gurandən,
 Cəlal rəvnəq aldı o təzə nurdan.
 Yeddigöz kəməri bağlayaraq şah
 Yeddi pillə taxta oturdu gümrəh.
 Başda Çin papağı, tərən döşütək
 Rumi paltar verdi əyninə bəzək.
 Rumdən gözəllikdə o bac alındı,
 Yaxşılıqda Çindən xərək alındı.
 Qurdu Cəmişid kimi taxtı dörd guşə,
 Qaldırdı beş növbə tacı günəşə,
 İnsafı gətirdi o bizim yerə,
 Qalxdı ədalətin başı göylərə.
 Deydi insafliya köməyi hər an,
 Zülmkar olana vermədi aman.
 O, qəm qıfılına bir açar oldu.
 Səadət onunla aşkar oldu.
 Təzədən başladı toyu dünyanın,

Geniş nəfəs aldı qəlbi insanın.
 Qısır inəklər də törədi, doğdu,
 Artdı arxlar boyu çağldayan su....
 Düşmənin canına saldı zəlzələ,
 Dostlarla dünyada verdi əl-ələ.
 Mərd oldu şahlıqda böyük hökmüran,
 Mərd adam yaxşıdır mərdüməzardan.
 Nə zaman versəydi cəza düşməna,
 Cəfalar vermədən qıyardı cana.
 Əlindən əziyyət çəkincə insan
 Öldür, bir dəfəlik köçsün dünyadan.
 Gördü ki, bu torpaq damlardan ancaq
 İnsana qüssələr, qəmlər qalacaq,
 Özünü işvəylə o şad saxladı,
 Gün sürüb, kef çəkib, azad saxladı.
 Dünyaya etibar yoxdur, qanırıd,
 Eşqə, məhəbbətə arxalanırdı.
 Həftədə çalışdı şah kimi bir gün,
 Altı günü keçdi işrətdə bütün.
 Kimin ki, eşqdən nişanı yoxdur,
 Demək, ruhu yoxdur və canı yoxdur.
 Məhəbbət sikkəsi vurdu aşikar,
 Yaxın adamları oldu aşıqlar.
 Bürüdü, cəlalı tutdu hər yanı,
 Keçirdi hökmünə bütün dünyanı.
 Güldü gül üzünə fərəhli həyat,
 Səxavət göstərüb, dolanırdı şad.
 Axdı xəzinəsinə dünyanın varı,
 Arada olmadı qılınc, tatarı.
 Ölkəsi münbitdi, təzəydi, tərdi,
 Qəlbi günəş kimi bolluq sevrədi.
 Ellər güvənərdi məhsuldarlığa
 Varlığı düşməzdi əsla darlığa.
 Bir gün xalq unutdu şükrü dünyada.
 Mehribanlıq belə düşmədi yada.
 Kim şükür etməsə nemətə hərgah,
 Küsər o bəndəyə yaradan allah.
 Kəsilər başına bu gen dünya dar,
 Çalışan ruzunu daşdan çıxardar.

QURACLIQ İLİ VƏ BƏHRAMIN RƏİYYƏTƏ MƏRHƏMƏTİ

Bir il getdi bütün əməklər bada,
 Qəhətlik başladı geniş dünyada.
 Qıtlıq yeyintinin yolunu kəsdi,
 İnsan ot otladı, titrədi, əsdi.
 Dünya bu qıtlıqdan bezikdi, gerçək,
 Gövhər qiymətinə satıldı çörək.
 Bəhrama verdilər bu haldan xəbər
 Ki, qıtlıq keçirir cahan sərəsər...
 Səxavətli şahın dən anbarından
 Bol buğda apardı hər gələn insan.
 Şahın karvanları yad ölkələrdən
 Daşıyıb gətirdi təzə-təzə dən...
 Artdı insan nəslə, çoxaldı ellər,
 Döndü şəhər oldu dağlarla çöllər.
 İsfahan qarışdı Reyə birbaşə,
 Ev evə söykəndi, nə xoş tamaşa!...

BƏHRAMIN ÖZ KƏNİZİ İLƏ MACƏRASI

Bəhram şah bir səhər çıxdı şikara,
 Üz qoydu çöllərə, uca dağlara.
 Öz kəhər atıyla qovhaqov saldı,
 Şur çəkdi, gur vurdu, atdı, ov saldı...
 Səhrada atlılar bağlayıb dəstə,
 Gurları qovdular Bəhramın üstə.
 Gur dırnaqlı kəhər-altında oynaq,
 Durmuşdu pusquda şah aslansayaq.
 Dürri saçan əlinin hünəri vardı,
 Kirişi boşaldır ox doldurardı.
 Oxları torpağa saçardı alov
 Həm də hey vururdu, salırdı bol ov...
 Qarşıya çıxandan əsər qoymazdı,
 Peylərdi, peylərdi, yenə doymazdı.
 İzləyirdi ovu, gəzirdi dağ-daş,
 Yanında ay kimi gözəl qaravaş.
 Soruşsanız onun siz: nədir adı?

Bu şən fitnəkarın Fitnədir adı.
 Baxışı məxmurdu, gözləri durğun,
 Şah ona vurğundu, o şaha vurğun.
 Cənnət baharitək üzü təzə, şən,
 Yerşi taxılın üstündən əsən,
 Üzləri oxşayan yelə oxşardı,
 Duruşunda başqa incəlik vardı,
 Paludədən şirin, dadlı, yumşaqdı,
 Sanki bal qatılan kərəydi, yağdı.
 O bütün hüsnüylə bir nəğməzəndi,
 Dilbər rəqqasəydi, mahir süzəndi.
 Etşəydi səsinə kamançaya tuş,
 Vurulub düşərdi göyden uçan quş.
 Şah onu dinlərdi ovda, işrətdə,
 Keçərdi dəmləri istirahətdə.
 Fitnə cəng çalardı, şah gur vurardı,
 Bu ovlar, o isə bəsat qurardı...
 Ansının büründü toza düzəngah,
 Sıçratdı atını ov üstünə şah.
 Özünü gurların səmtinə saldı,
 Qızğın şirlər kimi ox-kaman aldı...
 Oxunu tuşlayıb, qoydu tez yaya,
 Uçurdu yel kimi sonra səhraya.
 Gurun sağrısını ox birdən-birə
 Dəldi, ağzı üstə düşdü ov yerə.
 Bir an bu ovlaqda şikara durdu,
 Bəzən canlı tutdu, bəzən də vurdu.
 Qaravaş-hiyləgər, ədalı Fitnə
 Göz yumdu padşahın sücaətinə.
 Hökmüdar bir saat səbr etdi, baxdı.
 Ta uzaqdan bir gur çaçmağa qalxdı.
 Şah dedi: "Söylə bir, tatar gözlü, sən,
 Almayırsan ovu gözüne nədən?
 Belə bir ovçuluq sığışmaz sözə,
 Girməz, əlbəttə ki, elə dar gözə,
 Bax, o gur çaparaq gəlir uzaqdan,
 Harasından vurum, başdan, dırnaqdan?".
 Dedi: "İnanaram qüdrətinə mən,
 Onun dırnağını başına tiksən".

Şah gördü naz edir inadkar gözəl,
 Onun istəyinə eylədi əməl.
 Əvvəlcə istədi güruhə-kaman,
 İçinə girdə daş qoyaraq haman,
 Atdı, qulağına saldı şikarın,
 Elə bil canını aldı şikarın.
 Yazıq gur qaldırdı tez ayağını,
 Qurtarsın xətdəndən öz qulağını.
 Şahın ildırım döndü peykənı,
 Nura qərq eylədi bütün dünyanı,
 Dırnağından keçib, başını dəldi,
 Dırnağı başında gur yerə gəldi.
 Şah çimli kənizdən eylədi sual:
 "Necədir hünərim?" O pəricamal
 Söylədi: "Şah buna etmişdir adət,
 Sayılmaz heç yerdə adət məharət.
 İnsan etsə əgər bir işə vərdis,
 Çətin olsa belə, görülər bu iş.
 Zənn etmə əməlin sücaətdəndir,
 Güclülükdən deyil, bu adətdəndir".
 Şaha ağır gəldi sözü Fitnənin,
 Balta yer eylədi ağacda dərin.
 O füsunkar aya dəyişdi rəftar,
 Şah öz qəzəbini eylədi aşkar...
 Şah dedi: "Sağ qoysam, ləcdir, xətdərdir,
 Öldürmək hesabı daha bətərdir.
 Bilirəm, dişiyə qıymaz hər kişi,
 Tay deyil arvada şiri-nər kişi".
 Bir sərhəng vardı ki, nəslə çox ulu,
 Şir kimi acıqlı, qurdtək qorxulu.
 Şah onu çağırdı yanına xəlvət,
 Dedi ki: "Fitnəni apar və məhv et.
 Dövlət sarayında o bir fitnədir,
 Fitnə ölməlidir, ağıl hökm edir".
 Kənizlə bərabər yola düzəldi,
 Ədalətli sərhəng evinə gəldi.
 Şam kimi başını o gözəl qızın
 Ayırmaq istədi sərhəng ansızın.
 Dilbər gözündə yaş dedi: -Bu əməl

Fayda verməz sənə, ondan götür əl.
 Gəl, bir günahsız zərbələr çalma!
 Nahaq qan tökməyi boynuna alma!
 Şaha munis mənəm, həmsöhbət mənəm,
 Kənizlər içində xoşsifət mənəm...
 Məni erköynlük çıxartdı yoldan,
 Deyim doğrusunu, azdırdı şeytan.
 Şah "öldür" söyləmiş, göstərib səbat,
 Bir qədər səbr eylə, sən onu aldat.
 Söylə ki, Fitnəni öldürdüm. Hərgah
 Verilən xəbərdən sevinərsə şah,
 Öldür, qanım sənə qoy olsun halal!
 Yox, şahı bürüsə bir dərin məlal,
 Onda, qaldığımçın mən sağ-salamat
 Şahın qəzəbindən taparsan nicat.
 Rəvamı azad sərv yıxılsın yerə?
 Heç nə olmasam da, yenə bir kərə
 Bir əvəz verərəm, — deyib əlbəəl
 Qoydu qarşısına yeddi parça ləl...
 Qızın tədbirinə xoş üzlə baxan
 Sərhəng öldürməyib keçdi qanından.
 Söylədi: -Amandır, bu sirri saçma,
 Adam ola yerdə şahdan söz açma.
 Soruşsalar, de ki, xidmətçiyəm mən,
 Düzələr dalısı, arxayın ol sən.
 Taleyin yar olsa, bil, budur sözüm:
 Bütün çarələri taparam özüm.
 Belə bir əhd ilə sözləri bitdi.
 Bunun zülmü, onun zülməti getdi.
 Bir gün sərhəng şahın imarətinə
 Getdi. Şah sordu ki: -Nə oldu Fitnə?
 Söylədi ki: Ayı uddu əjdaha,
 Etdim göz yaşını ona qanbaha.
 Doldu tacıdarın gözləri yaşdan,
 Qurtardı sərhəngin canı tələşdən.
 Bir kənd vardı, elin gözündən uzaq,
 Sərhəng eyləmişdir oranı yaylaq...
 Fitnəyə yer verdi, aldı otağa;
 Əziz yer verilər əziz qonağa.

İki gün keçməmiş bir gözəl inək
 Gətirdi dünyaya bir buzov-qəşəng.
 Alardı buzovu o gündənbəri
 Hər gün ağuşuna o göyçək pəri.
 Ayağını sıxıb döşünə sarı,
 Çıxardı pilləni tək-tək yuxarı...
 O ceyran yerişli, o gümüş bədən,
 Qaldırdı: dama buzovu yerdən.
 Dönmədi bir gün də öz qərarından,
 Hər işi bacaran işlək bir insan.
 Buzov iriləşib yaşına doldu,
 Gəldi altı illik bir öküz oldu.
 Hər gün sənət oldu o güləndama
 Çıxarmaq öküzü tövlədən dama.
 Eylədi beləcə bu işdə adət,
 Yükündən görmədi zərre əziyyət.
 Böyüyən öküzün artıqca əti,
 Qızın da artırdı gücü, qüvvəti.
 Bir gün oturmuşdu dargöz Fitnə tək,
 Ürəyində qüسسə, önündə sərhəng.
 Hurisifət gözəl, o nazlı canan
 Cavahir daşıyan qulaqlarından
 Dörd gövhər açaraq dedi: "Bu saat
 Durma, get bazara, bunları tez sat.
 Buxur al, qoyun al, təzə güləb al,
 Nə qədər istəsən noğul, şərab al!
 Məclis düzəlt gözəl behişt bağından,
 Şah qayidan zaman öz ovlağından
 Zəfərtək əl üzmə üzəngisindən,
 Yalvarıb, yaxarıb onu saxla sən.
 Bəhrəmin çox gözəl xasiyyəti var,
 İncədən incə bir təbiəti var.
 Ürəyi yumşalar bu yalvarışdan,
 Ucaldar başını böyük hökmüran.
 Ulduza taxt olan bu gözəl evdə
 Şahı qonaq edək şərbətə, südə.
 Bu faydalı işə eyləsək əlac,
 Tapacaq o zaman işimiz rəvac..."
 Sərhəng götürmədi o yaqutları,

Vardı aşib-daşan dövləti, varı.
 Gizlin xəzinəsindən pul aldı, getdi,
 Nə lazım məclisə, tədarük etdi:
 Şaha layiq yemək, quzu, quş, balıq,
 Hər cür içkilərlə doldu ortalıq.
 Məclis yaraşığı ətir, mey, məze
 Gəldi ortalığa; xoş gələn gözə
 Noğul, çiçək hazır eyləyib tamam,
 Gözlədilər çıxsın şikara Bəhram.

BƏHRAMIN OVLAQDAN SƏRHƏNGƏ QONAQ GETMƏSİ

Taxtından enərək bir gözəl sabah
 Mindi öz atına ovlaq deyib şah.
 Ovladı, ovladı, gəzdi, dolandı,
 Ancaq gör bir necə özü ovlandı.
 Şah ov xəyalıyla düşərkən yola,
 Gördü qarşısında uca bir qala,
 Ətrafı yamyaşıl, güldü, çiçəkdi,
 Gölgəli, bitkili, gözəl-göyçəkdi.
 Soruşdu: "Kimindir bu gözəl diyar?
 Kimdir bu eyvana sahib-ixtiyar?"
 Şahın yanında sərহəngin özü,
 Xosrovdan eşidib belə bir sözü,
 Yer öpdü, Bəhrama təzim eylədi:
 — Sən qullar bəsləyən şahsan, — söylədi,
 Hədiyyə etdiyin bu kənd mənimdir,
 Ona piyaləndən saçılmış ətir.
 O yeri xoşlasa, bəyənə hərəgah,
 Bu alçaq qulunu ucaldacaq şah.
 Özü təsadəfil xasiyyətiylə,
 Səadət bəxş edən xoş niyyətiylə...
 Elə ki, Bəhram şah geriye döndü,
 Çətrinin şahini göyde gördü,
 Sərহəng inəklərin kəsib başından,
 Rum parçalarından, Çin qumaşından
 Döşədi atının keçdiyi yerə,
 Gövhər saçılmışdı ipək fərşlərə.

Şah altmış pilləli uca eyvana
 Yetişib, çıxaraq baxdı hər yana...
 Sərহəng ortalığa güləb gətirdi,
 Hər cür xörək verdi, şərəb gətirdi.
 Gözəl yeməklərdən Bəhram yedi hey,
 Kef etdi, şadlıqla içdi gözəl mey...
 Söylədi: "Ey qızıl eyvanlı, sən
 Otağın gözəldir, xoşdur cəmənin
 Ucadır bu altmış pilləli eyvan
 Yəqin ki, başına onun asiman
 Kəmənd atıb çıxar, belə bir uca
 Eyvana altmışı keçən, ay qoca,
 Necə dırmanırsan? Et məni ağah".
 O dedi: "Qarısın dünyamızca şah...
 And olsun allaha, belə yekə, saz
 Öküzü qaldıran əsgər tapılmaz.
 Təəccüb deyilmi ki, onu bir qız
 Bu uca eyvana qaldırır yalnız?"
 Sərহəng sözlərini axıra vurdu,
 Şah öz barmağını dişlədi, durdu.
 Dedi: "Mümkün olan bir iş deyil bu,
 Olsa da sehrdir, ya da ki, cadu,
 Qabaqca görməsə əgər öz gözüm,
 İnana bilmərəm, budur son sözüm".
 Əlavə etdi ki: "Sözlərini tut,
 Elə düzlüyünü bu işin sübut!"
 Sərহəng qulaq asıb şirə, tez getdi,
 Öküz daşıyanı xəbərdar etdi.
 Gümüş bədənli qız gördü məqamdır,
 Hər işi sərrastdır, hər işi tamdır,
 Bəzəndi, düzəndi, döndü gələnə.
 Nərgiz xumarlığı verdi gülünə,
 Aya təzə müşkü haşıyə etdi,
 Sehri qəmzəsinə yaman öyrətdi.
 Şətarət sürməsi çəkdi gözüne,
 Nazdan pərdə saldı kinli üzünə....
 Getdi öküzə tərəf bədirlənmiş ay,
 Sur bürcüdür verən aya qiymət, say.
 Baş əyib qaldırdı göyə onu düz,

Əcəb gövhər tapdı, bir baxın, öküz.
 Qalxdı pillələri o bir-bir dama,
 Gəlib taxt önündə baxdı Bəhrama.
 Öküzü qoymadı qız üzərindən,
 Şir görüb öküzü qalxdı yerindən.
 Təəccüb eyləyib, heyran qaldı şah,
 Qız öz kəniziydi, olmadı aqah.
 Ay, öküzü qoyub boynundan yerə,
 Dedi nazlanaraq qəhrəman şirə:
 "Öküzü qarşına yalnız gətirdim,
 Öz gücümçə sənə peşkəş yetirdim.
 Dünyada bir nəfər olarmı varsın
 Öküzü aşağı salsın, aparsın?"
 Şah dedi: "Gücündən deyil bu, əlbət
 Əvvəldən etmisən bu işə adət.
 Verdiş eyləmisən hər il başabaş,
 Öyrənmişən buna sən yavaş-yavaş"...
 Ədəblə söylədi: "Qəribədir çox!
 Öküz adətlədir, gur vurmaqsa yox?
 Adətlə iş görür öküz qaldıran,
 Bu başqa şey deyil, sadə bir idman.
 Səbəb nədir, kiçik gur vuranda sən
 Olmasın bir nəfər "adətdir" deyən?"
 Şah bildi Fitnədir onu danlayan,
 Hindlitək üstünə atıldı haman.
 Yanaşib üzündən yaşmağı açdı,
 Aya göz yaşından mirvari saçdı.
 Üzr istəyib, qucdu o şümşad boyu,
 Qız qoşa nərgizdən tökdü gül suyu...
 Şah dedi: "Ev olmuş bir zindan sənə,
 Yalvarıram indi peşiman sənə.
 Azgınlıqdan bir od yandırdımsa da,
 Sən öz halındasan, mən yandım oda".
 Xəlvət olcaq ara fitnəkarlardan,
 Oturdu yanında Fitnənin haman.
 Kəniz dil açaraq dedi: "Tacidar,
 Fitnəni bağlayan gözəl səhriyar!
 Ey öz hicranıyla məni öldürən,
 Şirin vüsaliyla sonra güldürən,

Qəmin ürəyimdə əridib yağı,
 Yerindən oynadar qəm, kədər dağı,
 Eşqim az qaldı ki, ala canımı,
 Yanar atəşlərə sala canımı,
 O gün ov zamanı, şah, kaman çekdin,
 Gurun dırnağını başına tikdin.
 Belə hünər üçün verib əl-ələ,
 Yer deyil, əlindən öpdü göy belə.
 Tərif eyləmədim bu hünəri mən,
 Qovdum beləliklə bədnəzəri mən,
 Çünki bəyənilən şeyə göz dəyər,
 Pis gözdən insana ziyan tez dəyər.
 Fələkin əjdəri ortaya ancaq
 Məhəbbət yerinə saldı bir nifaq".
 Şahı tutdu bu söz yaman yerində,
 Saxladı bu sözü şah can yerində.
 Söylədi: "Səndədir düzlük, sədaqət,
 Vəfana çox şeydir dəlil, şəhadət.
 Sənsən mehribanlıq eyləyən əvvəl
 İndi üzr istəyən xoşsifət gözəl"...
 Çağırıb sərhəngi o, xoşdil etdi,
 Qolunu boynuna həmail etdi.
 Verdi böyüklərə yaraşan peşkəş,
 Bir dürr əvəzinə min dürr etdi bəxş...
 Şəhərə qayıtdı, başladı büsat.
 Məclislər quruldu, verildi sovqat.
 Möbidlər çağırılıb gəldi saraya,
 Şah kəbin kəsirdi o dilbər aya.
 Nəşəli işrətə başladı onlar,
 Keçdi bu tövrlə uzun zamanlar.

ÇİN XAQANININ QOŞUN ÇƏKMƏSİ VƏ BƏHRAM-GURUN ZƏFƏR QAZANMASI

Bəhramın şöhrəti düşdü dünyaya,
 Balıqdan başlayıb yetişdi aya.
 Böyüklərin qəlbi qüvvətə mindi,
 Adlılar ucaldı, şöhrətə mindi...
 Nərsi adlı qoca hamıya başladı,

Şahın qardaşıyla o bir adası.
 Bilirdi hər işin nəhayətini,
 Tanıtmuş ağılını, kəramətini,...
 Şah daim onunla olur, gəzirdi,
 O şaha yoldaşdı, həm də vəzirdi.
 Ona olmuş idi qismət üç övlad,
 Hərəsi bir zəka sahibi, ustad.
 Böyük oğlu gözəl bir fərzənd idi,
 El bilir adını—Zərəvənd idi.
 Şah ona verərək birə yüz qiymət,
 Baş möbid etmişdi göstərib hümmət.
 İncə düşünəndi, yol tanıyırdı,
 Nəfsini saxlayan, kamil insandı.
 İkinci—ellərdə məşhur bir əyan,
 Yollardan o idi vergi, bac alan.
 Şah baxıb ondakı düzgün qələmə,
 Hakim qıldı onu mülki-Əcəmə.
 Üçüncü—qoşunla məşğul olardı,
 Şahın nayibiydi, hörməti vardı,
 Tapşırırdı işləri onlara Bəhram,
 Onlar çəkirdilər işlərə əncam.
 Bəhram kef edərdi gəlib tüğyana,
 Məmurular salırdı işi sahmana.
 İşlər dövr edirdi dəyirmanvarı,
 Paylanırdı tamam topladıqları.
 Yayıldı aləmə bir gün bu xəbər,
 Düşdü yonmaq üçün işə kərkilər.
 Hamı:—Sərxoş olmuş,—dedi Bəhrama,
 —Dini meyə satıb, şəmşiri cama.
 Əyyaş hərəflərlə olmuş həmməslək,
 İçdiyi şərabdır, məhsulu külək.
 Qıcıdı dişini yerindən duran
 Ki, olsun dünyaya sahib, hökmüran.
 Məğlub eyləmə bu hökmüranı
 Çindən yola düşdü Çinin xaqanı.
 Aldı öz yanına üç yüz min nəfər
 Ox atan, hər biri bir qızmış əjdər.
 Keçdi Xorasana Ceyhun çayından,
 Qopardı bir yaman vəlvələ, tufan.

Bu çalıb çapmaqdan xəbər tutan şah
 Güvənə bilmədi, qoşuna, eyvahl
 Nazla bəslənəli, nazla gəzəli
 Həminin davadan soyumuş əli.
 Gördü sərkərdələr sözlə bir deyil,
 Şaha sədaqətdə həmfikir deyil,
 Hər biri xəyanət eyləyib ona,
 Verirlər işindən xəbər xaqana.
 Pis niyyət bəsləyib padşahlarına,
 Həyan olmuş hərə mülkü varına.
 Demişlər xaqana: "Səninlə varıq,
 Keçdiyin yollara torpaq olarıq.
 Sənsən dünya şahı, xaqan, buyur, gəl,
 Bəhramdan şah olmaz, zərbəni vur, gəl.
 İstəsən, can verər əlimizdə şah,
 Əsir edək onu, istəsən hərəgah".
 Belə məktubları yazan katiblər
 Gizlincə Bəhrama verdilər xəbər.
 Şah bilcək onların bu niyyətini,
 Verdi nəyiblərə məmləkətini.
 Bu silahla vuruş gücdür, dərk etdi,
 Gözdən nihan oldu, xəlvətə getdi.
 Dünya bu tədbirdən həməni söz açdı,
 Dedilər: "Bəhram-Gur gizləndi, qaçdı.
 Olmadı xaqanla hərbə cürəti,
 Qaçdı Bəhramı onun qüvvəti".
 Xaqanı eylədi bir qasid agah
 Ki, təxtü tacından əl üzmüş padşah.
 Taxta, həm kəməre səndə yüz baxt var,
 Gəl, səni gözləyən tac ilə taxt var.
 Tutdu xəbər həməni bu işdən xaqan
 Ki, didərgin olub Bəhram dünyadan.
 Nə qılinc qaldırdı, nə qılinc vurdu,
 Şərab məclisinə gəldi, oturdu.
 Düşməni saymadı, meyə əl atdı,
 Bir vaxt etmədiyi şeyə əl atdı.
 Xoşuna gəlməyən işləri xaqan
 İndi özü tutdu, sevindi düşman.
 Bəhram gecə-gündüz ayaqda oldu,

Sayıq adamları soraqda oldu,
 Çinin xaqanından tutdurdu xəbər,
 Məlumat gətirdi şaha bir nəfər
 Ki, səndən arxayın o çinli xaqan,
 Keyf ilə, naz ilə sürməkdə dövrən.
 Bəhrəmin açıldı ağ günə baxtı,
 Baxdı dövrəsinə, qoşuna baxdı.
 Yalnız üç yüz nəfər əsgəri vardı,
 Hər biri sınanmış qoç davakardı.
 Bunlar suda timsah, yerdə əjdərdi,
 Bir nar dənəsinə hamı bənzərdi.
 Üç yüz olsalar da igidlər, ancaq
 Onları yaşadan bir hiss, bir otaq¹.
 Yatmış düşmən ilə oyuna girdi,
 Şah gizləyib zəri, başladı nərđi.
 Od istəyən düşmən tustüyə çatdı,
 Aldatdı yağını Bəhram, aldatdı.
 Yaxşı yaraşdırdı oxa nişanı,
 Çünki tanıyırdı qanlı düşmanı.
 Bir gecə xaqana zərbələr vurdu,
 Tozunu yeddinci göyə sovurdu....
 Gecə sanki qara bir ənbərđi xam,
 Xaqanla Bəhramtək vuruşdu Bəhram.
 Etdi çinlilərə hücum igid şah,
 Gah qılnc işlətdi, ox yağdırdı gah.
 Bəhram qılncını çaldı, çaldı hey,
 Türklər ruhdan düşdü, bihal qaldı hey.
 Zəfərdən əlamət görünce padşah
 Gah qılnc oynatdı, ox yağdırdı gah,
 Qılncı düşməni etdi tarumar,
 Düşmən bulud oldu, şah isə rüzgar...
 Dost oldu qələbə o şiri-nərə,
 Asayış yaratdı; dönüb şəhərə,
 Tacidar təzədən taxta oturdu,
 Dünyanı eylədi səadət yurdu.
 Gəlib səcdəsinə hamı eydi baş,

¹ Beytin mənası: Yüz adam yaşayan bir evdə adətən ixtişaş olar, amma Bəhramın süvariləri bir nar içində yerləşmiş nar dənələri kimi biri-birləri ilə bəkil və həmrəng idilər.

Qalibə afərin etdilər şabaş.
 Gəldi xanəndələr xoş ahəng ilə,
 Pəhləvi oxudu gözəl cəng ilə...

YEDDİ GÜNBƏDİN TİKİLMƏSİ BƏHRAMIN YEDDİ İQLİMİN QIZINI İSTƏMƏSİ

Əyləndi, başladı keyfə asudə,
 Ayağında düşmən, əlində badə.
 Usta hekayəti düşdü yadına,
 Təriflər yazmışdıq əvvəldən ona,
 Saray ki, yurduydu o yeddi yarın,
 Sanki Ərtəngiydi yeddi diyarın.
 Şahın ürəyinə saldı məhəbbət
 Ustanın çəkdiyi o yeddi surət.
 Qaynadı yeddi yol, qəlbi duruldu,
 Ta ki yeddi kimya özünün oldu.
 Kəyan nəslindəndi o birinci qız,
 Atası ölmüşdü, yalnızdı, yalnız!
 Min xəznə yolladı o pərizada,
 Tapdı gövhəritək gövhər dünyada.
 Sonra da xaqana elçi göndərdi,
 Bir az qorxu gəldi, ümid də verdi.
 Xaqandan qız, xəznə və tac istədi,
 Bir də yeddi illik xərac istədi.
 O, qızıyla birgə çoxlu şey verdi,
 Bol mirvari verdi, gövhər hey verdi.
 Bəhram sonra Ruma yönəldi, axdı,
 O yurdu ordusu yandırdı-yaxdı.
 Qorxub nəfəsini çəkmədi Qeysər,
 Üz ilə qız verdi, üstəlik də zər.
 Məğrib padşahına göndərüb adam,
 Çoxlu xəznə aldı, tac aldı Bəhram.
 Onun da qızını aldı, götürdü,
 Cəsarətə bax ki, necə iş gördü.
 Aldı o sərvə də girib bostana,
 Oradan yeridi tez Hindistana.
 Rəcənin gözəli qəlbinə yatdı,
 Ağilla, tədbirlə murada çatdı.

Oradan qasidi Xarəzmə keçdi,
 Şah üçün gül üzlü bir pəri seçdi.
 Slavyan şahına yazdı kağızı,
 İstədi ondan da o dilbər qızı.
 Yeddi el şahından bu qayda ilə
 Bəhram sahib oldu yeddi gözələ.
 Daldı işrətlərə, könü oldu şad,
 Həyatdan gəncliyi aldı nəşə, dad.

BƏHRAMIN QIŞ MƏCLİSİNİN TƏRİFİ VƏ YEDDİ GÜNBƏD TİKDİRİLMƏSİ

...Şah gözəl bir üzə bənzər ziyafət
 Verib, aqilləri eylədi dəvət.
 Qışın ilk günüydü o səhər, o çağ,
 İşə ev yarardı, deyil baxça-bağ...
 Şahın tabxanası belə bir zaman,
 Dörd fəsli andırır; qalxır otaqdan
 Ətirlər bürüyür, basır hər yanı,
 Mötədil eyləyir qarlı havanı...
 Bəhram-Gur öz yaxın dostlarıyla hey
 Şahlar qaydasınca nuş edirdi mey...
 Hünər sahibləri söhbət açıb hey,
 Danışdı özünə yararlı bir şey...
 Məclisdə bir kişi vardı azadə,
 Alicənab idi, o əsilzadə
 Gün kimi parlaqdı, Şidə¹ şöhrəti,
 Vurardı qaraya, ağa zinəti.
 Rəssamdı, mötəbər bir sənətkardı,
 Mühəndisdi, böyük hünəri vardı.
 Tibb elmi, həndəsə, asiman, nücum,
 Şidənin əlində sanki mumdu, mum.
 İncə memar idi, bəzək vurandı,
 Nəqşlər çəkərək, surət qurandı...
 Ağlın şagirdiydi Şidə hər zaman,
 O təlim almışdı usta Simnardan.
 Simnar Xəvərnəqdə çəkəndə əmək,

Şidə eyləmişdi ona çox kömək.
 Elə ki, məclisdə şahı gördü şən,
 Saçır su dilindən, od ürəyindən,
 Yer öpdü, Bəhrama həməən əydi baş,
 Oturdu, sözüne başladı yavaş.
 Dedi ki: "Qovaram pis gözü, hərgah
 Lütəf edib icazə versə mənə şah.
 Göy ölçmək işində çox pərgaram mən,
 Ulduzlar elmindən xəbərdaram mən.
 Memaram, bəzəyəm bütün dünyanı,
 Rəssamam, sənətin mendedir canı,
 Göylərdən alaram bir elə nisbət
 Ki, dəyməz padşaha xətər, əziyyətlər.
 Torpaq nigarxana durduqca hər an
 Qorxu hiss eyləməz kəhğaşanlardan.
 Saxlar bina səni əziz can kimi,
 Yərə hökm eyləyər asiman kimi.
 İş belə göstərir, əmək çəkərəm,
 Yeddi ölkə kimi günbəd tikərəm.
 Hər günbəd biri rənglə həmahəng olar,
 O, yüz bütəxanadan gözəl rəng olar.
 Şahın gətirdiyi yeddi nəzənin
 Bayrağını açar yeddi ölkənin.
 Hər ölkə göydəki səyyarə sayaq
 Nizama, əsasə malik olacaq.
 Bəllidir, həftənin nə ki günü var,
 Hər ulduza biri aşkar olar.
 Yaşasın dünyada, gülsün ömrü çağ,
 Hər gün olsun yeri, görüm, bir otaq.
 Ev rəngində geysin paltar şahənə,
 Evin gözəlliyi sonsuz peymanə
 Söylədiyim kimi edərsə hərgah,
 Böyük şöhrətlərə yetər bizim şah...."
 O ulduz tanıyan, bəxt görən kişi
 Vaxt seçdi başladı mübarək işi.
 Seçdi, səadətli bir tale seçdi,
 O, yeddi günbədi tikməyə keçdi.
 İki il çalışdı, işlətdi sənət,
 Bir saray tikdi ki, cənnətdi cənnət.

¹ Şidə — "Xurşid" sözünün ikinci hecasıdır, parlaq deməkdir.

Çalışdı, çarpışdı, göstərib hünər,
Yeddi günbəd tikdi hər yanı gövhər....
Bəhram, razı qalsın qoy Şidə, deyə,
Amül şəhərini verdi hədiyyə...

YEDDİ GÜNBDİN TƏRİFİ VƏ BƏHRAMIN ORADA İŞRƏTƏ DALMASI

...Şah baxdı hasara, yeddi qülləyə,
Hər qüllə oxşardı bir səyyarəyə.
Ulduzlar tanıyan sənətkar Şidə
Ulduz rəngi vermiş hər bir günbədə.
Keyvan taleyində günbəd ki vardı,
Qaraya bürünmüş müşkə oxşardı.
O ki, Müstəriylə həmahəng idi,
Bəzəyi, düzəyi, səndəl rəng idi.
O günbəd ki, Mərrix adını aldı,
İncə naxışlıydı, sərəsər aldı.
O bürc ki, günəşdən verirdi xəbər,
Saraltmışdı onu üstündəki zər,
Onu ki, şux etmiş göyün Zöhrəsi,
Ağdı Zöhrə kimi onun çöhrəsi.
Ona ki, Ütarid vermişdi nemət,
Firuzə rəngindən yetmişdi zinət.
O günbəd ki, ona ay yol salardı,
Şahın taleyindən yaşıl çalardı.
Dediyim bəzəkdə qalxdı göylərə,
Oxşayıb yeddisi yeddi ölkərə.
Yeddi el almışdı öz öhdəsinə,
Yeddi şah qızına açmışdı sinə.
Hər qız marağ saldı ev ahənginə,
Əşyanı döndərdi günbəd rənginə,
Belə gündən-günə xoşbəxt olan şah
Hər gündə bir evi etdi qərargah.
Gündə bir gözəllə söhbət edərdi,
Gündə bir günbədə varıb gedərdi.
Gündə bir otaqda o səhibkamal
Məclis düzəldərək qurdu cah-calal.
Harada keyf edib, içib yeyərdi,
Haman ev rəngində paltar geyərdi...

YEDDİ GÖZƏLİN YEDDİ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ BƏHRAMIN ŞƏNBƏ GÜNÜ QARA GÜNBDƏ GETMƏSİ VƏ BİRİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

...Şəmmas məbəbindən çıxıb kənara,
Abbasilər kimi geyinib qara,
Müşki günbəd-deyə yönəldi Bəhram
Ki, hind banusuna yetirsin salam.
Keçirdi gününü orda kef ilə,
Ud yandırır ətir gətirdi ələ.
Şahlar qaydasınca, qalxaraq gecə,
Ağ ipək üzünə müşkü səpinçə,
Kişmir baharından, Bəhram-Gur-o şir
İstədi nəsimi andıran ətir;
Gövhər sandığından qıfıl açılınsın,
İncələrə məxsus inci saçılınsın,
Desin bir nağıl ki, sulansın ağır,
Sərxoşu yuxuya aparsın o qız.
O türk gözlü, hindu nəsilli ceyran
Açdı xəznəsini müşkünün hamanı:
"Şahın beş növbəti,—söylədi gəlin,—
Dörd balışı üstə ayın səslənsin¹.
Bu dünya durduqca canı sağ olsun,
Başlar kandarında bir torpaq olsun.
Könlündən nə qədər keçsə arzu, kam,
Uğurlu taleyi yetirsin müdam".
Qapandı səcdəyə sevimli birdən,
Sonra ud ləzzəti saçdı şəkərdən.

¹ Beş növbət-şah sarayının qabağındakı meydançada gündə beş dəfə çalınan şeypur və nağara nəzərdə tutulur, əzəmətli şahlığın rəmzi olub.

Dörd balıq-dörd ünsür. Qədim təsəvvürə görə dörd ünsür ayın yerləşdiyi sferada dörd balıq şəklində yerləşir və Ay da onlara dirşəklənir.

Beytin mənası: Qoy Ay həmişə dörd ünsürə yox, şahın beş növbəsinə arxalansın, yəni şah əbədi yaşasın.

HEKAYƏ

...Zülmət gecə ayı çıraqban eylər,
Soltanlar çetirini qaradan eylər.
Rənglərin yaxşısı qaradır, qara,
Balıq beli hara, sümüyü hara?
Qara tükdür verən gənclikdən nişan,
Qaranlıq göstərər ağ üzü cavan.
Göz, qarası ilə görər cahanı,
Kim görmüş ləkələr örtün qaranı?
Gecə örtməseydi qara ipəklər
Ayın beşiyinə yarardı məgər?
Yeddi rəng tanıyır geniş asiman,
Qaradır rənglərə üstün hər zaman...

BƏHRAMIN YEKŞƏNBƏ GÜNÜ SARI GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ İKİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Dan yeri ağarıb şəfəq sökəndə,
Sübhün tərəzisi qızıl tökəndə,
Yekşənbə günü şah, dünya çıraqı,
Qızıldan özünə verib novraqı,
Aldı Cəmşid kimi qızıl cam ələ,
Tacı günəş kimi nur saçdı ələ.
Üzüyü sarı bir gültək qəşəngdi,
İşıldayan qaşı kəhrəba rəngdi.
Yollara zər səpib, günbədə getdi,
Könül şadlığını birə yüz etdi.
Büsatla otağa şah etdi dəmsaz,
Nəşə, mey içində eylədi pərvaz.
Gecə ev çevrildi naz otağına,
Aşıqlər büründü sirr duvağına...

KƏNİZ SATAN PADŞAHIN HEKAYƏSİ

...Qızıl ləyaqətli bir xəznə gördü,
Dövresinə zərli bezəklər hördü.
Ürək açan olur sarı hər zaman,

Həlvaya təm verər ancaq zəfəran.
Zəfəran sarıdır, aldırma, burax,
Onu yeyənlərin şadlığına bax!
Sarı bir örtüyün dalından axşam,
Yaxşı işıq verər yaxılanda şam.
Sarıydı Musanın danası, əlbət,
Çox verdilər ona, odur ki, qiymət,
Sarıdır, şənliyin mayasıdır zər,
Sarı gil ən baha qiymətə gedər...

BƏHRAMIN DÜŞƏNBƏ GÜNÜ YAŞIL GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ ÜÇÜNCÜ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Elə ki, düşənbə gəldi ortaya,
Şahın yaşıl çetri yüksəldi aya,
Yaşıl çıraq kimi parlaq göründü,
Cənnət mələyitək yaşıl büründü.
Yaşıl günbəd dəyə yönəldi, getdi,
Qəlbini şadlığa bir məskən etdi.
Saçınca göylərin ulduzu bağı
Zümrüd yaşıllığa bahar yarpağı,
Yaşıl sərvə dedi böyük hökmran:
"Gəl götür darlığı gül dodağından!"
Şaha təzim edib əl üstündə əl,
Açdı sirri belə o dilbər gözəl,
Dedi: "Ey şad edən bizi dünyada,
Bütün canlar sənə qoy olsun fəda.
Sarayın dövlətə uğurlu baxtdır,
Astanan ölkəyə tac ilə taxtdır.
Başın bəzəyidir tacın hər zaman,
Taxt ucalıq alır sənin qapından.
Zatın məmləkətə əbədi tacdır,
Sənin dərgahına dünya möhtacdır".
Əvvəl uca taxta dualar saçdı,
Sonra qənd çeşməsi əqiqdən açdı.

¹ Qədim təbəbətə görə zəfəran gülmək gətirir və bütün dərdlərin dərmanıdır.

BİŞRİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN AŞIQ OLMASI

...Sevdi o gözəl pərilər kimi,
Yaşıl paltar geydi hurilər kimi.
Sarı atıb, gey yaşıl libası,
Sərvi bəyəndirir yaşıl olması.
Əkinə rəvnəqdir yalnız yaşıl rəng,
Odur mələklərə verən min bəzək.
Yaşılıq hər şeyin tərəvətidir,
Yaşıl rəng gözləri işıqlı edir.
Bitki yaşıllıqla həmahəng olar,
Cavanlıq hər zaman yaşıl rəng olar...

BƏHRAMIN ÇƏRŞƏNBƏ GÜNÜ QIRMIZI GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ DÖRDÜNCÜ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

...Günlərdən çərşənbə günü yaxşıdır,
Həftə ortası, həftə naxşıdır.
Bəhram günü Bəhram rənginə yoldaş,
Bəhram şah da oldu onlarla adaş.
O gün al rəngini bəzədi ala,
Qırmızı günbədə düzəldi yola.
Sudan lətafətli, oddan qırmızı,
Səqlab ölkəsinin slavyan qızı
Bağladı Bəhramın hüzurunda əl,
Günə səcdə edən ay olar gözəl.
Gecə çəkdi göyə öz bayrağını,
Yırtdı gün tağının nur duvağını,
Şah dedi: "Baldodaq, almayanaq, gəl,
Bizi bir nağıla eylə qonaq, gəl".
Gözəl bu arzudan qaçırmadı baş,
Əqiqdən dürr etdi hüzura şabaş.
Dedi: "Ey evinin kandarı fələk,
Günəş çadırının qapısı, görək
Deşilə biləcək hər bir gövhərdən
Daha xoş hekayə deyim sənə mən.
Kimse şahın qədr qoy ucalmasın,
Səni sevməyənlər ölsün, qalmasın".

Belə bir duanı yetirib başa,
Tapşırdı ləlini parlaq daş-qaşa.

RUS QIZININ BƏHRAMA HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

...Geyindi qırmızı, yaşadı gümrəh
Ona ad verdilər: Al geyimli şah.
Al təzə bəzəkdir qəlbə, əziz tut,
Hər zaman bahadır qırmızı yaqut.
Zər qırmızı kükürd adını aldı,
Qırmızı geyməklə adı ucaldı.
Qan ki, ruhumuza qarışub yaşar,
Canın bu lütfündə qırmızılıq var.
Ey insan oğlunda yaxşılıq gəzən,
Əsl yaxşılığı al rəngdə bil sən,
Qızılgül olmasa qırmızı hərgah,
Güllərin içində sayılmazdı şah.
Qızın hekayəti yetişdi sona,
Qızılgül ətrini saçdı hər yana.
Onda ki, qızılgül ətrafı sardı,
Bəhramın mey kimi üzü qızardı...

BƏHRAMIN ÇƏRŞƏNBƏ GÜNÜ FİRUZƏ RƏNGLİ GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ BEŞİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Çərşənbə günündə qonçə açdı gün
Firuzə rənginə döndü göy bütün.
Cahan firuzədən nur alan kimi,
Firuzə rəng oldu şahın geyimi,
Firuzə günbədə eylədi pərvaz,
Hekayə çox uzun, günün ömrü az.
Gecənin yaşmağı göyləri sardı,
Əyanlar əlindən Bəhram qurtardı.
İstədi, əfsanə söylənən gözəl,
Xanımlıq rəsminə eylesin əməl.
Eşq ilə coşan o sevimli canan
Başlasın ürəklər oxşayan dastan.,
Açdı qonçəsini ucaboy ərər,

Gülün yarpağına səpdi, qənd, şəkər.
Dedi: —Ey hökmünə göylər qul olan,
Səadət ulduzu qeydinə qalan,
Öpüb kəndarını olmuşdur əziz
Mən və mənim kimi min gözəl kənz.
Orda ki, bal axar, tutar dörd yanı,
Xoş düşməz açılısın sirkə dükanı.
Şahın buyurduğu bir fərman demək,
Yorucu olsa da söyləyim gerek.

MAHANIN HEKAYƏSİ

...O da geyinmədi nə al, nə qara,
Özünü oxşatdı yalnız dostlara.
Göylərin rənginə uyaraq Mahan,
Bağlandı göy rəngə ürəkdən, candan.
Göyə ən xoş gəldi, göy rəng göründü,
Başqa rəng tapmadı, göyə büründü.
Hər kim ki, əyninə göy paltar geyər,
Günəşi özünə çörək eyləyər.
Əzrəq gülü ki var, göy əlbisəli,
Bu üzdən olmuşdur günəş qürsəli¹.
Günəş hər tərəfə dolandırsa baş,
Ona üz döndərər gül yavaş-yavaş.
Hər gün ki, göy rəngdir eşit, müxtəsər,
Ona günəşpərəst hindu deyərler...

BƏHRAMIN PƏNCŞƏNBƏ GÜNÜ SƏNDƏL RƏNGLİ GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ ALTINCI İQLİM PADŞAHI QIZININ NAĞİL SÖYLƏMƏSİ

Pəncşənbə-günlərdə yaxşı bir gündür,
Xoşbəxt Müştəritək bəxti üstündür.
Nafə göbəyini sübh açdı parlaq,
Ulu səndəl kimi yandırdı torpaq.
Səndəl tozu kimi, hər şeydən əvvəl
Şah öz paltarını boyadı səndəl.

¹ Qürs — günəşin dairəsi.

Göy eyvandan çıxdı bir baş yönəldi
Səndəl rəngindəki günbədə gəldi.
Olunca saqısı o cinli pəri,
Çəkdi öz başına şirin kövsəri.
Mey alıb içirdi bu şux gəlindən,
Gecəyədək içib oldu xeyli şən.
Sürməyi mühitin sədəfi gecə
Sədəfin ağzına dürrələr səpincə,
Şah o xumar gözlü Çin gözəlinə
Söylədi: "Könlümdən tozu silsənə!"
Açıldı gül kimi sevimli, dərhal
Xurmanın içindən axıb süzdü bal.
Dedi: -Ey dünyanın istinadgahı,
Kainatın canı, şahların şahı.
Ömrün uzun olsun şiş dağlar qədər,
Göy dənizlər qədər, torpaqlar qədər.
Olsun həyatına səadətın yar,
Ondan sən hər zaman bəhrələr apar.
Sən bu yer üzünə işıq saçarsan,
Şahlıq bəxş eyləyən, könül açarsan.
Yox deyil dünyada ömür nisgilim,
Qorxuram, bağlıdır, zəifdir dilim.
Reyhan qabağında, de, yararmı bu,
Mən də güləm deyib saçım pis qoxu?
Zəfəran istəyər şahım, neyləyim,
Gerek arzusuna əməl eyləyim.
Şahıma bir nağıl söyləyim mən də,
Gülümsəsin ta ki, yeri gələndə.
Başladı sözünü o çin gəlini,
İlkin tacidarın öpdü əlini.

XEYİR İLƏ ŞƏR HEKAYƏSİ

Çin qızı söylədi: İki novcavan
Başqa bir şəhərə oldular rəvan.
Yeməyə azuqə götürüb hərə
Qoyub heybəsinə, çıxdı səfərə.
Gəncin biri Xeyir, birisi Şərdi,
Onlar adlarıntək işlər görərdi,

Bir-iki gün gedib, mənzil aşdılar,
 Yanlarında olan azuqə ki, var,
 Şər saxlayır, Xeyir yeyib, içirdi,
 O əkir, bu isə buğda biçirdi.
 Gedirdi yanaşı cavanlar belə,
 Birdən yetişdilər isti bir çölə,
 Bu çöl, təndir kimi bir odlı yerdi,
 Dəmiri yumşaldıb mum eyləyirdi...
 Şər yaxşı bilirdi, yolu uzaqdır,
 Susuz xarabadır, xeyli quraqdır.
 Xəlvəti məşkinə su doldurub Şər,
 Dürr kimi gizlədi, vermədən xəbər.
 Xeyir: —Yəqin, yolda su var — deyirdi,
 Hər tərəf susuzdu, o bilməyirdi.
 Beləcə bürküdə xeyli getdilər,
 Yorub özlərini həlak etdilər;
 Yeddi gün getdilər qızgın çöl boyu,
 Qurtardı zavallı Xeyirin suyu.
 Sudan yoldaşına vermədi xəbər,
 Bir kəlmə dinmədi, danışmadı Şər.
 Xeyir bədgövhərdən oldu xəbərdar,
 Gördü ki, məşkinin içində su var,
 Arabir xəlvəti öz yoldaşından,
 Reyhan şərabitək suyun başından
 İçirdi Şər, susuz yanıb da, ancaq,
 Xeyir dinməyirdi, tikmişdi dodaq.
 O susuz sulunun görüb işini,
 Sordu yol boyunca qəmdən dişini.
 Nəhayət ciyəri qurudu, yandı,
 Endi kirpikləri, gözü qapandı.
 Günorta çatanda pozuldu halı,
 Suzundan yanmazmı dağlar maralı?
 Yanında od rəngli cüt ləli vardı,
 Suyu daşda idi sanma axardı,
 Damırdı gizlincə onlardan su çox,
 Damırdı göz üçün, ağız üçün yox.
 Açdı sulu ləli göstərüb Şərə,
 Qoydu qabağında əlbəəl yerə,
 Dedi ki; "Yanğıdan öldüm, kömək et,

Söndür atəşimi, yandım, mərhəmət!
 Bir içim saf su ver, imdadıma çat.
 Ya mərdlik ucundan bağışla, ya sat...
 Tanrı qəzəbinə gəlmiş zalım Şər
 Gördü adı kimi yaramaz işlər.
 "Bu daşdan, — dedi ki: — yonma gəl bulaq,
 Mümkünmü dünyada məni tovlamaq?
 Viranədə gövhər verirsən mənə
 Ki, abad şəhərdə alasan yenə?
 Belə kələklərə uyarmı heç Şər?
 Mən ki, hiyləgərəm, divdən hiyləgər....
 Mən necə gizləndə alım gövhəri,
 Şəhərə çatınca alasan geri.
 İstəyirəm elə bir gövhər səndən,
 Ala bilməyəsən geriye məndən".
 Xeyir dedi: "Nədi o, söylə görək?
 İstədiyini dürrü tapıb da verək".
 Şər dedi: "O gövhər ikicə gözdür,
 Bu ondan, o bundan daha əzizdir.
 Gözünü satmasan, bunu yaxşı bil,
 Bu sudan içməyin heç mümkün deyil".
 Xeyir söylədi ki: "Qorxmayırsan sən,
 Od alıb yerinə boş su verirsən.
 Tutaq ki, bu çeşmənin oldu guvara,
 Göz çıxarmaq səni yetirməz vara.
 Qalarsam gözüme həsrət əgər mən,
 Nə xeyir rastıma gələn çeşmədən?
 Mümkün ikən qızıl almaq su üçün,
 Şirin su yerinə, göz almaq nəçün?
 Ləlim nəyim varsa, al, eylə mədəd,
 Yerdə qalanına verərəm sənəd.
 And olsun o böyük pərverdığara,
 Bundan şad olaram, gəlmərəm zara.
 Ancaq insaf eylə, gözüme dəymə,
 Bir soyuq su üçün dostluğu əymə".
 Şər cavab verdi ki: "Bu əfsanədir,
 Ürəyi yanançın bir bəhanədir".
 Xeyir bu rəftara qaldı xeyli mat,
 Su üçün göz suyu axıtdı, həyhat,

Gördü ki, öləcək, əldən gedir can,
 Xilas olmayacaq can yangısından...
 Dedi: "Bıçaq gətir, xəncər gətir, gəl,
 Su ver, içim ömrə qiymədən əcəl.
 Odlanıb alısam, alovlanan bu"
 Qızgın atasını söndür səpib su.
 Zənn etdi: bu əzab, bu qorxu keçər,
 O saat bir udum su alıb içər.
 Bu halı görünə siyirib xəncər,
 Quş kimi şığıdı Xeyrin üstə Şər,
 Xəncəri çırağa çaldı, qanmadı,
 Çırağı söndürdü, qəlbi yanmadı.
 Nərgizi eylədi gül rəngində al,
 Cüt gövhər qopardı tacdan o dərhal.
 Ömrünü yazığın salıb zavalı,
 Su dəxi verməyib düzəldi yola.
 Bütün şeylərini, ləlini soydu,
 Kuru təkbəşinə səhrada qoydu.
 Uzaqlaşdı getdi nə zaman ki, Şər,
 Xeyir öz halından tutmadı xəbər...
 Bir kürd vardı malı, pullu, keyfi çağ,
 Qurdun bəlasından sürüsü uzaq,
 Onun qapısında çoxlu mal-qara,
 Kimsə çatmamışdı bu qədər vara...
 Köçəri bir kürddü, deyil oturaq,
 Hər zaman ölçərdi səhra, çəmən, dağ...
 Harda ki, ot vardı, axar su vardı,
 İki həftə həməni yerdə qalardı.
 Otların otları yetincə sona,
 Sürünü çəkərdi başqa bir yana...
 Onun türk baxışlı, xoş hindu xallı
 Bir qızı vardı ki, xeyli kamallı...
 Saçının hörüyü etəyindəndi,
 Boynunda çəkmişdi aya kəməndi.
 Evdə bəslənilib çatmışdı boya,
 Balıqtək meyl etdi o gözəl suya.
 Yolun kənarında bir çeşmə vardı,
 Soyuqdu, el suyu ordan alardı.
 Qız o şirin sudan gəlib doldurdu,

Sonra evlərinə getməyə durdu.
 Birdən qulağına gəldi uzaqdan
 Yaralı xəstədən qopan ah, fəğan.
 Əsəlib o yana qız tez yüyürdü,
 Gəlib qan içində bir gənci gördü.
 Bir yaralı çalır hey əl-ayaq, ah.
 Dilində yalvarış, bir də ki, allah.
 Uçdu nəzinin başından huşu,
 Tez gedib dindirdi o vurulmuşu,
 Dedi: "Vay halına, söylə görüm sən,
 Qanlar içindəsen nə üçün, nədən?
 Ey cavan, bu zülmü sənə kim etdi,
 Halına yanmadı, buraxdı getdi?"
 O dedi: "Ey mələk, de görüm ki, sən
 Pərizadəmisən, ya mələkmisən?
 İşim çox qərribə oyundur, heyhat,
 Uzundur başıma gələn əhvalat,
 Susuz, bil ürəyim oldu tarmar,
 Gəl, bu yangını cəhd etlə, qurtar.
 Su yoxsa ölərəm, dayanma çıx get,
 Varsa ver, qoy içim ömrü xilas et".
 O nicat açarı, saqi, baldodaq,
 Abi-həyat kimi sudan alaraq,
 Verincə, xəstənin keçdi yangısı,
 İçdi bacardığıca, içdi sərin su.
 Can gəldi o solmuş cana əlbəslə,
 Ürəkdən şad oldu çıraqban gözəl...
 Çıxmışdısa əgər kamanından ox,
 Gözün gilələri salamtı çox.
 Bütün qüvvətini işlətdi o qız
 Ki, yerdən xəstəni qaldıra yalqız.
 Gözünü sarıyıb bağladı həməni,
 Yapışdı mərdanə tutdu əlindən,
 Çalışdı, qaldırdı, sonra da vardı
 Ona rəhbər olub, evə apardı...
 Çıxınca önünə kəniz, qaravaş,
 Dedi: "Apar evə bunu çox yavaş".
 Özü anasının yanına getdi,
 Gördüyü vəqəni tez bəyan etdi.

Anası dedi ki. "Söylə görüm sən
Gəldin, gətirmədin bəs onu nədən?
Edərdik bəlkə də yazığa çara,
Bir az dincələrdi o bəxtiqara".
Qız dedi: "Gətirib gəlmişəm ana,
Nə kömək bacarsan, et o insana".
Qaravaş xəstəni evə gətirdi,
Yatağın yanına dərhal yetirdi.
Tez yer düzəltdilər, süfrə sərdilər,
Şorba içirdilər, kabab verdilər.
Zülüm görmüş Xeyir ah çekdi yavaşı,
Az yeyib, inlədi, dərde qoydu baş.
Kürd evə gələrək tez axşam üstü,
Səfra sındırmağa cumdu əl üstü,
Nə gördü, adətdən xeyli kənar şey,
Səfrası şiddətlə qaynayırdı hey,
Gördü bir huşsuzun yamandır halı,
Ölümçül uzanıb yatır yaralı.
"Kimdi bu şəxs-dedi gələrək dilə,-
Nə üçün xəstədir, gücsüzdür belə?"
Kimsə şərh etmədi dürist halını,
Başına gələni, bu zavallını.
Ancaq deyə bildi bunu şux pəri:
"Dəlinmiş almazla onun dürləri".
Kürd gördü xəstə kor sayır özünü,
Qəlbi parçalanıb, yumur gözünü,
Dedi ki: "O yüksək ağacdən varın,
Gedin, tez bir neçə yarpaq qoparın!
Suyu çıxanadək əzin yarpağı,
Sürtün yarasına, sözümün sağl,
Bu əlac olunsə, xəstənin yenə
Fər gələr, nur gələr kor gözlərinə..."
Ağacın yerini verərək nişan.
"Bizim o çeşməylə,-dedi,-yanbayan
Bir qoca ağac var, etirlər səpər,
İnsanın beynini edər təzə-tər..."
Elə ki, kürd qızı bunu eşitdi,
Deyilən əlacın fikrini etdi.
Dil açdı, başladı yalvar-yaxara,

Eyləsin atası xəstəyə çara.
Kürd eşidincə bu yalvarışları,
Durub tez yönəldi ağaca sarı.
Tez yarpaq qopardı həmin ağacdən,
O yarpaq verirdi cansızlara can.
Gətirdi kürd qızı yarpağı aldı,
O qəder döydü ki, puçalı qaldı.
Süzdü qalmayınca xıltın nişanı,
Xəstənin gözüne tökdü dərmanı.
Bağladı dərmanla Xeyrin gözünü,
Bir saat bilmədi xəstə özünü,
Sonra xilaskara bir nəzər saldı,
Balısa baş qoydu, uzanıb qaldı.
Beş gün o xəstəyə vurulmadı əl,
Dərman gözlərində qaldı mükəmməl.
Axırda qurtardı yazığın canı,
Gözündən açdılar dava-dərmanı.
Gəldi gözlərinin fəri yerinə
Oldu əvvəlkitək, o gözlü yenə...
Gördü gül üzünü gəncin o pəri,
Ürəkdən bağlandı, xoşladı Xeyri.
Duyaraq hissini, inayətini,
Saldı Xeyir ona məhəbbətini.
Qızın görmürdüsə üzünü əgər,
Nazlı yerişinə salırdı nəzər.
O, çox dinləmişdi şirin gözəli,
Dəymişdi əlinə mehriban əli.
Bu vermişdi ona ürəkdən könül,
Bağlanmışdı buna sidq ilə o gül.
Xeyir qoca ilə hər səhər ertə
Əl atardı işə, şirin zəhmətə,
Dəvə otarardı, sürü güdərdi,
Hər işi düşünüb, ölçüb edərdi.
Qoyundan qovardı canavarları,
Qoruyardı belə dövləti, varı.
Kürd ki, ömrü boyu gəzmiş otlağı,
Gördü Xeyirdəki can yandırmağı.
Dedi: "Ey əzizim, bu dövlət, bu var
Sənindir, ol ona sahib-ixtiyar".

Xeyir məhrəm olub kürdgildə qaldı,
Hər şeyə artaraq marağ çoxaldı.
Sordular kim sənin gözüne qıymış,
Necə rəhmsizmiş, necə zalımmış.
Şərin işlərini o gizlətmədi,
Nə olub söylədi, uzaq getmədi...
Kürd belə dastanı eşitdi, durdu,
Rahibtek özünü torpağa vurdu,
Sevindi: "Əssə də, —dedi,—sərt külək,
Xələl görməyibdir bu gözəl çiçək".
O mələk xislətin, oldular ağah,
Şər nələr başına gətirmişdir, ah.
Candan əziz tutdu onu bu külfət,
Bəsləyib verdilər min nazü nemət.
Özü baxdı ona o qənd dodaqlı,
Durdu qulluğunda üzü yaşmaqlı.
Su verib Xeyirə, özü yanırdı,
Eşqindən ürəyi, gözü yanırdı.
Xeyir də bağlandı, yara verdi can,
Könül əsirgəməz aşiq canandan.
Dürrün xatirinə çölə getdi hey,
Öküzə, dəvəyə xidmət etdi hey.
Dedi öz-özünə: "O canan ki, var,
Mən kimi yoxsula olmaz nazlı yar.
Onun kamalı var, xoş camalı var,
Olacaq qisməti, kimin malı var.
Onlardandır bu gün dolanacağım,
Mümkünmü üstəlik qohum olmağım.
Yaxşı olar belə qorxulu yerdən
Zirəklik eyləyib köçüb gedim mən".
Keçmişdi bu işdən bir həftə tamam,
Xeyir evə döndü çöldən bir axşam.
Çırpındı qəfəsdə olan quş kimi,
Xəznə üstə kasıb oturmuş kimi...
Kürdə söylədi: "Ey qərrib bəsləyən,
Çəkdin kimsəsizin çox nazını sən.
Göründü sayəndə bu cahan mənə,
Verdin ürək mənə, təzə can mənə.
Evinde bəslənib izzət görmüşəm,

Süfrəndən yemişəm, nemət görmüşəm.
Damğanın yeridir alnımda dərin,
Dediymdən çoxdur sənin hörmətin.
Bil, ətrin yaşayır şirin canımda,
Süfrənin yağdır qaynar qanımda.
Süfrənin önündə bir acizəm mən,
Canımı verərəm əgər istəsən.
Yətər ki, bu qədər qonağın oldum,
Bəsdir əzab çəkdim, artıq yoruludum.
Süfrəndən bu çörək yediyim qədər
Sənə şükr eyləyə bilsəydim əgər,
Haqqını verməyə yaradan tarı
Mənə kömək əli verəydi bəri.
Ayrılıq gəlsə də çox ağır mənə,
İcazə ver, artıq, gedim vətənə.
Çoxdandır vətəndən düşmüşəm uzaq,
Elimdən, köçümdən irəgəm, iraq.
İstəyirəm səhər olduqca erkən
Düzəlim yoluma evə doğru mən.
Getsəm də, əməyin itməyəcəkdir,
Qapından hümmətim getməyəcəkdir...
Yetir köməyinlə pərü bal mənə,
Verdiyin çörəyi et halal mənə".
Xeyir öz sözünü qurtardı, durdu,
Sanki var-yoxuna kürdün od vurdu.
Tökdü göz yaşını kürd neysan kimi,
Qopdu hay-küy həzin bir fəğan kimi.
Aqıl kürd qaldırdı sonra başını,
Evi xəlvət edib çatdı qaşını,
Xeyrə söylədi ki: "Sən, ey mehriban,
Ağıllı, cürətli, mötəbər oğlan....
Bollu dövlətim var, ağım, qaram var,
Bir də ki, çox əziz ciyərpəram var.
Zəhmət sevəndir o mehriban çiçək,
Çirkinlikdir ona yaxşı deməmək...
Ürəyin xoşlasa o dilbəri, biz
Canımızdan səni saxlarıq əziz.
Belə bir qıza ki, yetişmiş azad,
Öz əlimlə səni seçirəm demad.

Dəvədən, qoyundan, maldan nəyim var,
 Verərəm, çoxalar, sərmayan, artar.
 Mən də aranızda nazla, nemətlə,
 Əcəl gələndək yaşaram belə".
 Kürddən görən zaman belə səfqəti,
 Ona şükr elədi, qalxdı hörməti,
 Söhbətə şadlıq da qatdılar onlar,
 Nazla, sevinc ilə yatdılar onlar....
 Kürd vida eylədi şirin yuxuya,
 Oyandı görməyə tədarük toya.
 Nigah ki, birliyin əsas şərtidir,
 Onunla nəsilər inkişaf edir.
 Verdi Xeyrə qızı: — Yaşayın, — deyə
 Qoşdu Ütaradi parlaq Zöhrəyə...
 Yaşadılar belə sevincək, qoşa,
 Yoxdu həsrətləri bir şeydən, haşal...
 Bütün sürüləri, dövləti varı
 Axdı Xeyrə tərəf-kürəkən sarı...
 Bir gün sulu yerdən, ağaclı yerdən
 Başladı köç geniş səhraya birdən.
 Keyir, can dərmanı, olduqca uca,
 O səndəl qoxulu yaşıl ağaca
 Yaxlaşıb, dərdir dərdir şaxlardan,
 İnsanın əlacı göy yarpaqlardan...
 Yığdı bir çuvala basdı mala mal,
 Dəvənin üstünə yükləndi çuval.
 Yarpağın sirrini saxladı pünhan,
 Yadından hamının çıxdı o dərman.
 Düşdü bir şəhərə onların rızı,
 Bu şəhərin şahının gözəl bir qızı
 Tutulmuş sevdaya, bəd bir azara,
 Nə qədər əlləşib etmişlər çara,
 Sağalmamış: yanıb "hayıf" demişlər.
 Bilikli həkimlər, məşhur təbiblər
 Gəlirdi soruşub həmin şəhəri
 Ki, div beləsindən o gözəl pəri
 Sağalsın, qalmasın zərrəcə dərdir.
 Padşah gələnlərlə bir şərt kəsərdi:
 "Sevdadan qızımı kim etsə azad,

Mən də eyləyəm onu xeyli şad,
 Olar kürəkənim, hər kim çarəni
 Etməyib, görərsə o məhparəni,
 Qəzəb eyləyəm, qılinc alaram,
 Bədəndən başını vurub salaram"....
 Xeyir də eşidib həmin xəbəri:
 — Çarəmlə sağalar, — dedi, — şux pəri.
 Şaha yetirdi ki: "Ey səxa kanı,
 Yoldan götürürəm mən bu tikanı,
 Ondən xəstəliyi eylərəm uzaq,
 Sağaldaram qızı, şərtim var ancaq.
 Heç şeydə yox gözüm qoca dünyada,
 Mənim verəcəyim dərman, dava da
 Allah rızasına veriləcəkdir.
 Nə zaman ki, gücü görülməcəkdir,
 Məni məqsədimə çatdırırsın allah".
 Xeyrin bu sözündən xəbər tutdu şah,
 Dedi: "Söyləyin ki, gəlsin, öpsün əl".
 Xeyir təzim etdi gəlib əlbəsl.
 Şah dedi: "Ey yaxşı adam, söylə bir,
 Sənin adın nədi?" Dedi: "Xeyirdir!
 Səadət bəxş etmiş mənə ölkərim,
 Uyğundur adıma sözüm, işlərim".
 Şah onun adını bilib yaxşı fal,
 Dedi: "Çarə eylə, aman, qeydə qal,
 Bunun nəticəsi yaxşıdır" — dedi,
 "Adın bu əməlin naxşıdır" — dedi...
 Xeyir gəldi gördü, gün kimi gözəl,
 Xəstəlik sərvinə yetirmiş xəsl.
 Şirtək həyəcanlı, bərəlməmiş gözü,
 Nə yatmış gecəni, nə də gündüzü.
 Səndəl yarpağı ki, yanında vardı,
 Açıb düyünçədən dərhal çıxardı,
 Döyüb hazırladı buz kimi şərbət,
 Qıza xoş gələrdi bu dava, əlbəsl.
 Uzatdı xəstəyə, alıb nuş etdi.
 Silinib beyninin tozları getdi.
 Qız bu vəlvələdən nicata çatdı,
 Şərbət içən kimi yıxılıb yatdı.

Xeyir gördü yatır o gözəl bahar,
 Duydu ki, silinib üzündən qubar...
 Durdu üçüncü gün o dilbər mələk,
 Yedi yavaş-yavaş yüngül bir yemək.
 Belə şad xəbərdən olunca agah,
 Qaçdı ayaqyalın saraya padşah.
 Gördü taxt üstündə ağıllı, huşlu,
 Oturmuşdur qızı şahin duruşlu...
 Şah Xeyri istədi; atlı çapdılar,
 Bir yolun üstündə gəlib tapdılar.
 "Ey cahan böyüyü, — dedi şah, — nədən
 İqbalından yana üz çevirirsən?"
 Əynindən çıxarıb sonra xəleti,
 Bir ölkə olardı onun qiyməti,
 Bağışladı ona bol gövhər verdi,
 Afərinlər dedi, zər kəmər verdi...
 Ömrünə yar oldu beləcə baxtı,
 Əlinə keçirdi o tacı, taxtı.
 Keçdi hesabına o gözəl diyar,
 Tutdu tacidarlıq Xeyirdə qərar.
 Günlərin birində o, bağa gəldi.
 Bir könül açanla keyfə yönəldi.
 Şər ki, yoldaşydı onun səfərdə,
 Düşdü öz əliylə öz başı dərdə.
 Gördü o cuhudla söhbət eyləyir,
 Dedi yəhudiyə o saat Xeyir:
 "Bir asudə vaxtda sal qabağına,
 Gətirib gəl bunu şahlıq bağına".
 Sonra gedib bağa, keyfə oturdu,
 Kürd əli qılıncı önündə durdu.
 Gəldi eyni açıq pərakəndə Şər,
 Öpdü torpağını ondan bixəbər.
 Xeyir ona dedi: "Adını söylə!
 Başın salacaqdır səni əngələ".
 Səyyah: — "Mübaşirdir, — dedi, — şöhrətim,
 Görünür hər işdə gücüm, qüdrətim"¹
 Xeyir dedi: "Söylə sözün düzünü,

Təmizlə, qanınla yu öz-özünü".
 O dedi ki: "Adım belədir ancaq,
 İstəyirsən öldür, istəsən burax".
 Xeyir dedi: "İşin daim zavalıdır,
 Alçaqsan hamıya qanın halaldır.
 Adın Şər, özün də xalq üçün şərsən,
 Xisleti adından pis bir bəşərsən.
 Sən o deyilsənmi bir cana qıydın,
 Çöldə bir susuzun gözünü oydun.
 Hələ bu bəs deyil, gör nələr etdin,
 Ona su verməyib, çıxdın da getdin.
 Aldın göz gövhəri, kəmər gövhəri,
 Apardın onları, yandı ciyəri.
 Bil ki, gövhərləri gedən mənəm, mən!
 Sənin bəxtin öldü, mənimkidir şən.
 Hər kimin olarsa allah pənahı,
 Odur xoşbəxtliyin əbədi şahı.
 Mənim taleyimə allah oldu yar,
 İqbalım eylədi məni tacidar.
 Kəsildi bəxtimin tanrı pənahı,
 İndi bu yerlərin şahıyam, şahı!
 Vay sənin halına, yamandır zatın,
 Qurtarmaz əlimdən artıq həyatın".
 Şər Xeyri tanıdı və birdən-birə
 Özünü götürüb çırparaq yerə,
 Söylədi: "Gördüyüm işlər yamandır,
 Pis əməllərimə baxma, amandır.
 Başımız üstündə dönən fəleklər
 Sənə Xeyir demiş, mənə isə Şər.
 Nələr eylədimse o zaman sənə,
 Bütün eylədiyim yaraşır mənə.
 Nələr bacarırsan, mənə, durma, et,
 Et, ancaq özünə, adına nisbət".
 Xeyir bu nöqtəni eyləyincə yad,
 Tez onu ölümdən eylədi azad.
 Elə ki, qılıncdan Şər azad oldu,
 Uçdu yol uzununu, qəlbi şad oldu.
 Qəzəbli kürd isə dalınca getdi,
 Vurdu qılınc ilə tez həlak etdi.

¹ Mübaşir — xoş xəbər gətirən.

"Xeyir düşündü sə xeyirli işlər,
 "Şərsən, — dedi, — çıxar qabağına şər"
 Sonra üst-başını axtardı, gəzdi,
 İki dürr gizlədib kəmərdə sezdi.
 Gətirdi Xeyir üçün, qoydu tez yerə,
 Dedi: "Çatdı yenə gövhər gövhərə".
 Öpdü, gövhərləri o kürdə verdi,
 Nəcibi gövhərlə o sevindirdi...
 Əlini gözünün üstünə qoydu
 Dedi: "Şər bunları xəncərlə oydu.
 Verdim gövhərləri sənə mən özüm,
 Çünki əllərinlə nurlanıb gözüm".
 Xeyirin əməli qəlbinə yatdı,
 Camaat da ondan arzuya çatdı....
 Qurdu çox təpərli ədalətini,
 Qüvvətə mindirdi məmləkətini.
 Bir zaman yönəlib yarpaq dərdiyi,
 Ağır xəstələrə şəfa verdiyi
 Ağacın üstünə tez-tez gedərdi,
 Ağır naxoşlara əlac edərdi.
 Keçirərdi orda gününü tamam,
 Ürəkden o yerə verərdi salam..
 Bitirdi nağılı o Çin gözəli,
 Etdi öz dilini şirin məzəli.

BƏHRAMIN CÜMƏ GÜNÜ AĞ GÜNBƏDƏ GETMƏSİ VƏ YEDDİNCİ İQLİM PADŞAHI QIZNININ HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Cümə günü səhər bu yamyaşıl tağ
 Evini günəşdən etdi ağappaq.
 Şah da ağ geyinib yola düzəldi,
 Həmənlə ağ gübədini üstünə gəldi.
 Yurd idi Zöhrəyə beşinci iqlim,
 Beş növbə çaldırıb oldu o təslim.
 Zəncilər xətinə qoşun çəkəndən
 Şənlik meydanını şah etmişdi gen.
 Ayın, ulduzların, qalxaraq gecə,
 Əl atıb gözünə sürmə çəkincə,

Şah rica eylədi o dildadədən,
 Gecə həmdəmindən, səhərzadədən,
 Uysun günbədinin xoş ahənginə,
 Ərgənün rəngini qatsın rənginə.
 Qız sənə söylədi şahın baxtına,
 Bir də ki, o gözəl tacı taxtına,
 Dualar oxudu, afərin dedi,
 Bu dövlət artıran bir dua idi...
 Rənglər çox sünidir, dünyada bir ağ
 Bilməyir sünilik, bilməyir boyaq.
 Nə zaman eyləsən haqqa ibadət,
 Ağ libas geyməkdir yaxşı əlamət.

XAQANIN BƏHRAM ÜZƏRİNƏ QOŞUN ÇƏKMƏSİ VƏ BƏHRAMIN ÖZ QOŞUNUNDAKI QARIŞIQLIQDAN XƏBƏR TUTMASI

Belə bir zamanda Bəhram şahənşah
 Öz keyf məclisini düzəltdi gümrah.
 Yeddi günbədinə möhtəşəm, yüksək
 Bir günbəd qurdu ki, heyradı fələk.
 Bir qasid aradı uca məkanı,
 Sordu yeddi günbəd, altı tağ hanı?
 Cənnət eyvanına o gələn kimi,
 Ruh, düşüncəsi yüksələn kimi
 Xosrova söylədi sənalar, əhsən.
 Sonra da səcdəyə düşüb o gələn
 Dedi: "Qalxıb Çindən ordu yürüyür,
 Alıb hər tərəfi, basır, bürüyür,
 Verdiyi peymana edib xəyanət,
 Fəğfur göstərmədi əhdə sədaqət.
 Tapılmaz çinlidə vəfadan misal,
 İçləri zəhərdir, bayırları bal.
 Çəkib qılıncını bir coşğun ordu,
 Yetişib Ceyhuna düşərgə qurdu.
 Çölləri bürüdü sel, ey ulu şah!
 Bir ümmandır onda hər dəli timsah.
 Bir tədbir görməsə padşah, doğrusu,
 İçər qanımızı çinli sanki su".

Şah yaxşı bildi ki, iş nə haldadır,
 Gördü səlamətin başı qaldadır.
 Öz başını tora salmazdan əvvəl
 O, meyi buraxdı, camdan üzdü əl.
 Belə qərar verdi: varkən imkanı
 Tədbirlə eyləsin məğlub düşmanı.
 Pənah bir orduda, xəzinədədir,
 Bunlar da olmasa, ad, zəfər nədir?
 Bilincə Bəhram ki, xəznə boşalmış,
 Nə dava sursatı, nə ordu qalmış,
 Döndü dişsiz şirə, sıxıldı yaman,
 Oldu gözlərində ölkəsi zindan.
 Əsitmişəm şahın, üzlərdən iraq,
 Bir vəziri vardı allahdan uzaq.
 Rastü-Rövşən qoymuş adını, düzü,
 Bu addan uzaqdı olduqca özü,
 Düzlükdən yuxaydı, nazikdi qat-qat,
 Düzlüyü əyrilik, işığı zülmət,
 Padşaha adıyla qurmuşdu duzaq,
 Özü yaxşılıqdan uzaqdı, uzaq..
 Rastü-Rövşən keçdi vəzirliyə, bil,
 Oldu doğruluqla aydınlıq zəlil.
 Şah könül verdikcə naza, işrətə,
 Vəzir də əl atdı zülmə, zillətə.
 Yaxıb məsləhəti, fitnəni tutdu,
 Ölkənin varını xul kimi uddu....
 Dedi ki: "El bütün tələbkər olub,
 Ərköyün, ədəbsiz, tamahkar olub.
 Bizdən gördükləri bu nazü nemət
 Onlara veribdir hər işdə cürət.
 Verməsən tədbirlə bir cəza əgər,
 Dartar qulağını yurdun bədnəzər.
 Pisdir həm zatları, həm də özləri,
 İşləri canavar, Yusif üzləri.
 Qurdu dustaq edib tez çəkək dara,
 Nə zamana qədər etmək müdara?
 Torpaqdan yaranan hər qanmaz, alçaq,
 İnsan surətində heyvandır ancaq.
 Heyvandan umulmaz vəfa insana,

Qılıncı baş əyər onlar fərmana.
 İbrət kitabına baxanlar bilər,
 Səyavuş bunlardan çəkmişdir nələr.
 Cəmsid cəlalını xar etdi onlar,
 Daraya dünyanı dar etdi onlar.
 Rəiyyətin mali hovuz suyudur,
 Bir yerdə qaldıqca yaman qoxuyur
 Torpaqdan bulanıq olsa əgər su,
 Yene də torpaqla edilər duru.
 Şah sərxoşsa əgər, düşmən sayıqdır,
 Dargə yatıbdirsə, oğru oyaqdır.
 İşlətməzsə əgər şah siyaseti
 Püç olar şahlığı, həm rəyasəti.
 Siyasət işlətsə bir şah, hər zaman
 Ondən qorxub qaçar div ilə düşmən.
 Divdən fərqli deyil küstax rəiyyət,
 Boşlasan, addımı gen qoyar, əlbət.
 Çalış siyasətdə elə axıt tər,
 Ağalıq görməsin ondan bir xətər,
 Aldatmasın səni dostluq imkanı,
 Bir özünü, bir də qılıncı tanı.
 Keyf edib güvənir bizə tacidar,
 Səndə yalın qılınc, məndə qələm var.
 Səndən qəhr eyləmək, məndənsə tədbir,
 Kimi tut söyləsem, onu et əsir.
 Varlıdan sərvət al, qoy qalsın çılpaq,
 Yoxsula qanıqla cəza ver ancaq....
 Elə ki, rəiyyət zəif, xar olar,
 Səltənət yerində bərqərar olar",
 Naibi məst etdi qürur, mükəmməl,
 Vəzirə o dəxi atdı zülmə əl.
 Aldanıb edilən hər məsləhətə,
 Zülmələr eylədi o rəiyyətə.
 Xarlığı bin yerə yetirdilər ki,
 Ölkədə başladı bir hərki-hərki.
 Zülmün atəşinə canlar qalandı,
 Ocaqlar talandı, evlər talandı....
 Yaman bir məqama çatdı əhali,
 Qalmadı kimsənin dövləti mali.

Ellər həsrət qaldı dövlətə, vara,
 Rastü-Rövşən aldı rüşvət aşkara....
 Məmləkət döndükcə xarabazara,
 Xəznə həsrət qaldı gəlirə, vara,
 Vəzirinsə evi xəznə oldu,
 Aləm başdan-başa viranə oldu.
 Dava tədarükü görməliydi şah,
 Baxdı nə qoşun var, nə xəznə, eyvah,
 Dedi qulamlara: "Bilməliyəm mən.
 Dönüb xarabaya məmləkət nədən?"
 Zülümkar vəzirdən qorxaraq heç kəs
 Olub bitən işdən çıxarmadı səs.

BƏHRAMIN QOCA ÇOBANIN EVİNƏ YETİŞMƏSİ

Arabir də gedib ova oldu şad,
 Edildi qüssədən bu yolda-azad.
 Bir gün cilovladı dərdi-sər onu,
 Ovtutmaq istədi o da ruhunu.
 Təkbaşına çıxdı ova, ovlağa,
 Qəlbinin qanını qanla yumağa....
 O qədər sürətlə qovub çapdı at,
 Əridi istidən beyni də qat-qat.
 Gəzdi o yerləri, dolandı gəzdi,
 İçməyə bir damcı su yoxdu sezdi.
 Gördü, əjdər kimi ayı tutmağa,
 Bir zil qara tüstü qalxıb ayağa....
 Söylədi: — doğsa da oddan bu tüstü,
 Gedim su istəyim ordan əlüstü.
 O tüstüyə tərəf çapdı, yönəldi,
 Uca bir çadırın yanına gəldi.
 Gördü ki sürüdür gezib otlayan,
 Günəşin altında alışıır hər yan.
 Ağacdən asılıb bir it aşağı,
 Bağlanıb daş kimi əli, ayağı.
 Atını çadırın yanına sürdü,
 Olduqca mehriban bir qoca gördü.
 Qonağı görünəcə, hər şeydən əvvəl

Qoca təzim etdi, əl üstündə əl.
 İlk əvvəl salamdan verdi sovqatı,
 Qonağı düşürdü tutaraq atı.
 Sonra da çadıra doğru düzəldi,
 Nəyi var hüzura gətirdi, gəldi.
 Söylədi qonağa: "Gizlədim niyə,
 Layiq deyilsiniz belə süfrəyə.
 Buralar abadlıq deyildir, düzü,
 Süfrə yoxsul isə, məzur tut bizi".
 Görüb çörəyini o çobanın şah.
 Bir içim su içdi, əl çəkdi nagaş.
 Dedi: "O vaxt çörək yeyərəm ki, sən
 Nə sorsam, düzünü açıb deyəsən.
 De görüm, bu itin nədir təqsiri?
 Nə üçün bağlanıb bu evin şiri?"
 Qoca söylədi ki: "Ey gözəl cavan,
 Deyərəm nə olub, dinlə, gəl, cavan,
 Bu it keşikçimdi çöldə, çəməndə,
 Tapşırıışdım ona sürünü mən də.
 O keyli əmindir, vəfası vardı,
 Onunla dostluqdan can xoşlanardı.
 Gəzərdi hər zaman sürümdən uzaq
 Bir qoyun oğrusu, bir də yalquzaq.
 O, arxam, dayağım, pasibanımdı,
 Əsla itim deyil, bil, çobanımdı...
 Bir gün mən sürünün yolunu kəsdim,
 Qoyunun sayını bilməkdi qəsdim.
 Gördüm əskik gəlir heyvan yeddi baş,
 Dedim: Səhv edirəm, etmədim təlaş.
 Bir həftə keçmişdi saydım dübara,
 Az gəldi qoyunum, qan oldu qara.
 Sığındım kamala, əsla yatmayıb,
 Gördüm xəraya əl insan atmayıb.
 Gözüm keşik çəkdi, heç dincəlmədi,
 Bir gecə də olsun hərif gəlmədi.
 Demə, bu it yaman ayıqmış məndən,
 Min yol tədbirində sayıqmış məndən..
 Nəhayət, onları tutdum bir kərə,
 Başladım olmanın işgəncələrə.

Cəza günahkara verilir belə,
 Dedim ki, köləlik eyləsin kölə.
 İt, kəsir yolumu, bu nə deməkdir.
 Sürümün qəssabı demək köpəkdir.
 Xəyanət işləmiş o, əmanətə,
 Satır əminliyi min xəyanətə.
 Bu işin üstündə asıb ağacdən,
 Dedim ki, açmaram verməyincə can.
 Günhakarla belə rəftar etməsən
 Kimsə deməz sənə: afərin, əhsən".
 Çobanın sözündə var idi hikmət,
 Bu arif qocadan şah aldı ibrət.
 Sözlər işarətdi anladı, duydu,
 Bir az yeyən kimi şəhrə üz qoydu.
 Dedi ki: "Bu işə olmuşam heyran,
 Şahlığı öyrətdi mənə bir çoban....
 Düz olmasa işdə qurduğun təməl,
 İnandığım adam işlər pis əməl.
 Vəzir inandığım gözüm, canımdır,
 Hər zaman sürünü qoruyanımdır....
 Elə ki, şəhərə qayıtdı geri,
 Gətirdi zindandan siyahiləri.
 Baxdı vərəqəyə birbəbir özü,
 Qaraldı namətek aydın gündüzü.
 Bir dünya zavallı gördü yaralı,
 Yazılmış hamının birbəbir halı.
 Gördü hər vərəqdə belə yazı var:
 "Padşah ölüm kəsir, vəzir bağışlar".
 Hər yerdə pislənir-olundu ağah,
 Vəzir yaxşı çıxır, ləkələnir şah....
 Qurda sürü verən it kimi, o da
 Gördü məmləkəti vermişdir bada...
 Şah məsləhət gördü, hər şeydən qabaq
 On gün vəzirini eyləsin dustaq.

BƏHRAMIN VƏZİRDƏN HESAB İSTƏMƏSİ

Sabah yer üzünə işıq səpincə
 Yığdı öz fərşini qaranlıq gecə.

Səhər cüt qılıncı bir zərbə vurdu,
 Qalxıb öz qanıyla ayı doyurdu.
 Yüksəltdi fələkə Bəhram sarayı,
 Əmr etdi: gəlsin el, saldı harayı.
 Coşdu axın kimi, gəldi hər tərəf,
 Hamı öz yerində oturdu səf-səf.
 Rastü-Rövşən dəxi hərəkət etdi,
 Yuxarı başdakı yerinə getdi.
 Qəzəblə çığırdı Bəhram vəzirə,
 Qorxudan az qaldı o girsin yerə:
 —El xaraba olub, səbəbi sənən!
 Yurd bəzəksiz qalıb, viran edənsən,
 Qoydun quru yerdə, talayıb məni,
 Gövhərlə doldurdun öz xəzinəni...
 Soydu rəiyyəti, talan var kimi,
 Susadın canına canavar kimi.
 Eldən almalykən vergi ya xərac,
 Gah kəmərlə alırsan, gah alırsan tac...
 Nə rast, nə rövşənsən, aydınlıq itdi,
 Getdi işıqlıq da, düzlük də getdi...
 Əmmamədən ona qayırib kəmənd,
 Aparıb zindanda eylədilər bənd.
 Ayağı kündəli, zəncirli əli,
 Belə bir vəzirə belə görməli...
 Xəbərdar etdirdi şah dustaqları,
 Məhbəslərdə yatan qəlbi dağları.
 Hamı təqsirini desin, hər nə var,
 Bəndini açmağa göstərsin əçar.
 Dustaqdan qurtaran cumdu, yönəldi,
 Şahın hüzuruna axışdı, gəldi.
 Şah yeddi nəfəri ayırdı dərhal,
 Etdi dərdlərini onlardan sual:
 "Bir söylə, nə üçün ömrün dardadır?
 Haralısan, evin, yurdun hardadır?"

BİRİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Söylədi Bəhrama birinci adam:
 "Sənin düşməninəndən düşmən alsın kam.

Tökü Rastü-Rövşen gözden yaşımı,
 Əzabla öldürdü can qardaşımı.
 Mal-qara az, ya çox, nəyi ki, vardı
 Üstə izzəti də alıb apardı.
 Gözəldi qardaşım, xeyli cavandı,
 Hər kim eşitdisə halıma yandı.
 Mən şivən qoparıb, saldım qalmaqal,
 Saldırdı zindana o məni dərhal.
 —Düşməne var—dedi—yaman rəğbəti,
 Gətirdi başıma bu müsibəti.
 Kinli bir qurluya verdi işarət,
 Etdilər evimi talan və qarət....
 Getdi min zülm ilə, öldü o qardaş.
 Bu qardaş ölümcül axıtdı qan-yaş.
 Onun dustağıyam bir ildir, düzü.
 Mənimçün mübarək faldır şah üzü".
 O məzlum dərđini söylədikcə, şah
 Oldu vəzirinin zülmündən ağah...
 Dedi: "Get işinə, azadsan, azad!"
 Elədi məzlumu beləliklə şad.

İKİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

İkinci dayandı, əl üstündə əl,
 Şaha dua etdi hər şeydən əvvəl.
 Dedi: "Kənarlarda vardı bir bağım
 Yaşılı yurduydu şaxım, budağım.
 Hər güncünün vardı behişt cəlalı,
 Əyərdi meyvələr hər yaşıl dalı.
 Məndən ötrü xəzan təzə bahardı,
 Atamdan bu bağça bir yadigardı.
 Gəldi haman bağa bir gün o yağ,ı,
 Oldu gülzarımın əziz qonağı.
 Gətirdim ortaya meyvə, mey, şərbət,
 Ləyiqincə ona eylədim hörmət...
 Yedi, rahat oldu, sevindi, yatdı,
 Meydən istəyincə murada çatdı.
 Sonra durub gəzdi, etdi tamaşa,
 Haman bağ eşqilə döndü sərxoşa.

Söylədi:—Gəl, mənə sat bu bağını,
 Pul verim, nurladım qoy çırağını.
 Mən dedim:—Canımdır, bil, bu bağ mənim,
 Onsuz günüm qara olacaq mənim...
 Elə zənn eyle ki, bu bağ sənindir,
 Bağbanınam burda, otaq sənindir.
 Dedi: —Bundan daşın, bəhanəni at,
 Yığış, get buradan, bağ,ı mənə sat!
 Çalışdım, inlədim, atmadım bağ,ı,
 Nə zora, nə zərə satmadım bağ,ı.
 Nə zaman kefləndi o asi mehman,
 Atdı üzərimə bir quru böhtan.
 Başımı zülm ilə cəfaya saldı,
 Tutub mən yazıqdan bağımı aldı...
 İki ildir məni gətirib cana,
 Çəkib əziyyətlə salıb zindana".
 Şah qaytardı ona tarlanı, bağ,ı,
 Bağdada dönmüşdü bağ,ı, otağı.

ÜÇÜNCÜ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Üçüncü dedi ki: "Böyük tacidar,
 Hər yana istəsən bəxtin yol açar.
 Mən dəniz yoluyla edib ticarət,
 Tapardım özümə bir parça nemət.
 Çıxardım səfərə beləcə bol-bol,
 Gəlirim artardı hər səfər, hər yol.
 Dürrü tanımaqda artıdı qiymətim,
 Bürüdü hər yanı adım, şöhrətim.
 Sabaha nur verən yar-yarışıqlı,
 Çıraqdən daha çox aydın, işıqlı
 Bir neçə mirvari ələ gətirdim.
 Sevinib özümü şəhrə yetirdim.
 Onları satmaqdı arzum, istəyim,
 Dedim: yaxşı geyim, həm yaxşı yeyim.
 Çatdı vəzirinə onun sorağı,
 Bildi ki, mənə var bir boyunbağı.
 Çağırtdırıb aldı, odlara yandım,
 Qiymət söyləməyə yaman utandım.

Sövdələşmək çağı gəldi meydana,
 Gətirdi ortaya yüz min bəhanə.
 Dedim qiymətini, dərdü qəmlə mən,
 Yenə əl çəkmədi o bəhanədən.
 O, qaradan, ağdan tutmuş neçə gün,
 Qəlbimi ümidlə doldurdu bütün.
 Nəhayət çağırır məni gizlicə,
 Cənibək zindana saldı bir gecə...
 O məndən gövhəri beləcə aldı,
 Varlığım daş kimi zillətdə qaldı.
 Dürrü papağına eylədi bəzək,
 Atıldım quyuya, qaldım sədəftək".
 Xəznəsindən alıb bəd vəzirin, şah
 Onu daş-qaşlarla eylədi gümrəh.

DÖRDÜNCÜ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Dördüncü şəxs çəkib, qorxusundan ah,
 Dedi: "Ey tərifə layiq olan şah.
 Gənc, qərrib aşiqəm, ilham alardım,
 Axar sular kimi bərbət çalardım.
 Bir sevgilim vardı, olmazdı misli,
 Qəmlər təsəllisi, çinliydi əsli...
 Mən bir gecə idim, o nurlu çıraq,
 Yar sevimli çiçək, könül bağça-bağ.
 Vəzir məndən aldı o güləndəmi,
 Elə bil ayırdı nurundan şamı...
 Vəzirin saldırdı məni zindana,
 Dedi: — Zəncirlənər dəli-divana...
 Dörd ildir ki, belə, ah, o zülmükər
 Məni bu zindanda etmiş zəlil, xar".
 Şah gözəl kənizi, bollu varidat
 Gətirdib, oğlana verdi o saat.
 Üztəlik gəlinə verdi bol cehiz,
 Zindandan qurtardı məhbusla kəniz.

BƏŞİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Bəşinci söylədi: "Ulu tacidar,
 Ey evi fəlakə olan bərabər.

Rəisiyəm filan rəsədgahın mən,
 Müti bir quluyam şahənşahın mən.
 Məşğələm verməkdir ölkəyə zinet,
 Qulağım halqalı, işim itaət....
 Qoymadım kimsəni qalmağa mətəl,
 Əziyyət çəkənə tez uzatdım əl..
 Bu adım, bu sanım vəzirə çatdı,
 Zülüm qazanını o tez qaynatdı.
 Aldı mənəsbimi, cah-cəlalımı,
 Dağıtdı, qoymadı mülkü malımı.
 Dedi: — "Qazanmadın əməklə var sən,
 Bəxşis də görməyib kimsə əlindən.
 Var iksir küresi səndə, ehtimal,
 Ya ki, tapılmadır bu xəznə, bu mal.
 Ayır layiqincə bir qismət mənə,
 Yoxsa, yetirərəm əziyyət sənə....
 Ən axırda məni dərdimənd etdi.
 Özüm öz qulumdum, tutub bənd etdi.
 İndi beş ildir ki, evdən uzağam,
 Körpələrə həsrət nakam dustağam".

ALTINCI MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Əslim kürd, özüm də mərd bir əsgərəm,
 Nəslimin mirası, xalis gövhərəm.
 Qoşun əfradına mənsubam mən də,
 Atam da padşaha bəndəydi, bəndə.
 İxlasa şahıma qulluq edirdim,
 Atamın getdiyi yolla gedirdim.
 Şahın düşməninə qılnc çəkərəm.
 Hazıram canımdan keçməyə hər dəm.
 Şah öz nemətindən azacıq çörək
 Vermişdi, biz də bir güzəran gerek...
 Aldı mənəsbimi vəzir kələkbaz,
 Zülmün, yamanlığın axırı olmaz.
 Vardı əkin yerim, əhli-əyalım,
 Yoxdu bundan özgə dövlətim, malım...
 Dedi ki: — "Ey qanmaz, bunu yaxşı qan,
 Xam körpic deyiləm ki, qorxum sudan.

Gah dilə tutursan işlədib hiylə,
 Gah da qorxudursan məni şah' ilə.
 Verdim taxtū tacı mən tacidara,
 Mən olmasam, olmaz nə ağ, nə qara.
 Saymaram olsa min şah sərəncamı,
 Yaşar mənim üçün padşahlar hamı,
 Yola getməseydi mənimlə hərgah,
 Qurd-quşa olardı qismət, bil ki, şah.
 Söyləyib dəvətə başımda caldı,
 Atı, silahımı əlimdən aldı.
 Zülm edib əlini batırdı qana,
 O gün mən yazığı saldı zindana.
 Dustağam indi mən düz altı ildir,
 Ürəyim qəmlidir, bəxtim zəlildir".

YEDDİNCİ MƏZLUMUN ŞİKAYƏTİ

Yeddinci məzlumun növbəti yetdi,
 Ürəkdən o şaha dualar etdi.
 Dedi: "Mən dünyadan götürmüşdüm əl,
 Allaha bağlayar zahidlər əməl.
 Gözü tox yoxsulam, yandım şam kimi.
 El üçün çalışan bir adam kimi.
 Aqibətdən xəbər tutaraq əvvəl,
 Üzdüm bu dünyanın işlərindən əl.
 Demə ki, yemişəm, demə yatmışam,
 Bol namaz qılmışam, oruc tutmuşam.
 Gündüz yoxdu yeyim çörəyim, suyum,
 Gecə yoxdu yerim yatım, yuxlayım.
 Allaha eylədim hər an ibadət,
 Ancaq ibadətə eylədim adət.
 Hamıya bir riza gözdüm dünyada,
 Duayla hər kəsi gətirdim yada.
 Vəzir məndən ötrü yollayıb soraq,
 Çağırdı, gedincə oturdub uzaq,
 Dedi ki: —Haqqında pis gümanım var,
 Yeri vardır sənə versəm əzablar.
 Dedim ki: —Ey ağa, gümanın nədir?
 Yaşaram arzunca, imanın nədir?"

Dedi: —Bəd duandan qorxuram ancaq,
 Diləyirəm sənə ölüm versin haqq.
 Mənimlə çoxdandır sənə iddian,
 Ucalır haqqımda gecə bəd duan...
 Dustağam əlində düz yeddi ildir,
 Ayaqlarım torda, bəxtim zəlildir.
 Mənim əllərimi saldısa bəndə,
 Fələklərdən kömək istədim mən də.
 Duadan ayırdı əlimi əgər,
 Sanma bir də əli nemətə dəyər.
 O saldı qalaya, mənə gəldi fən,
 Dağıtdım evini qarğışım ilə mən.

BƏHRAMIN ZALIM VƏZİRİ ÖLDÜRMƏSİ

...Dünyanın zülmündən olunca agah
 Ədalət yoluna qədəm qoydu şah.
 Vəzirin felini edərək xəyal,
 Atdı gicgahına əlini dərhal.
 Bürüdü sübhədek xəcalət onu,
 Yatmağa qoymadı bu halət onu...
 Fərman verdi: —Taxtım qurulsun gərək,
 Yərə dar ağacı vurulsun gərək...
 Camaat yığıldı, coşdu yığıncaq,
 Gələnlər yaratdı əzəmətli dağ.
 Vəzir ki, zülmündə ölkədə təkdi,
 Gör onu şah necə zəncirə çəkdi.
 Diriykən asıldı dardan o alçaq,
 Öldü xəcalətdən oğrular sayaq.
 Şah dedi:—Kim qalxsə bu cür göylərə,
 Ruzgar yıxar onu bu minval yərə.
 Xəyanətkar olar ellər bədnamı,
 Pislərin pislidir hər sərəncamı...
 Kim salsa dünyada zülüm bağını
 Deməli bağlar öz əl-ayağını.
 Bəhram ədalətdə aldı yaxşı ad,
 Etdi qurdla iti, çobanı tez yad...
 Götürdü ölkədən bütün əngəli,
 Kökündən qopardı zoru öz əli.

BƏHRAMIN SON GÜNLƏRİ VƏ MAĞARADA YOX OLMASI

Dürrlər peyvənd edən ləlin bağına,
Gövhərlər düzəndə yer qulağına,
Yeddi tağ içində səsləndi mey, cam,
Əksi-səda duydu aqibət Bəhram.
Dimaq günbədində onu, kamalı
Fələkin döründən eylədi halı:
Bu torpaq günbədin sənəmlərindən
Uzaq gəz, olarsan, yoxsa, həlak sən.
Beyninin günbədi alışıdı yenə,
Göz yumdu əfsanə, nağıl seyrinə.
Gördü ki, işrətə yol verməyən tağ,
Hamı günbədlərdən toz qaldıracaq.
Yeddi günbədini atıb, unutdu,
Başqa bir günbədin yolunu tutdu...
Yeddi möbid oğlu eylədi dəvət,
Verdi hər birinə bir uca günbəd.
Tağlara od vurdu, alışırdı şah,
Yeni hər birini etdi atəşgah.
Olardı bu zaman altmış yaşı,
Yasəmən bitirdi bənövşə başı.
Ürəkdən sığındı uca allaha,
Etmədi özünə pərəstiş daha.
Tərk etdi sarayı bir axşam çağı,
Bürüdü dəstəsi bütün ovalığı.
Ov qovlayan zaman şah aydın-aşkar
Özünü eylədi necə gör şikar.
Ordusu bürüyüb aldı hər yeri,
Gur, ceyran yığırdı gözib çölləri.
Qoşun ovlaq boyu gur axtarırdı,
Şah isə özünə gor axtarırdı...
Gur gəzmə orda ki torpağı şordur,
Ceyranı belədir, guruysa kordur.
Bəhram-Gur çöllərdə ov gəzən zaman
Gəldi bir gur keçdi onun yanından.
Şah bildi çağırır onu cənnətə,
Dərhal könül verdi belə dəvətə.

İzləyərək guru, qovdu, çapdı at,
İldırım sürətlə saldı çathaçat.
Sürdü çöllər boyu, cumdu, tələsdi,
Xəraba yerlərdə yel kimi əsdi.
Köhləni açmışdı elə bil qanad,
Sürdü iki nəfər arxasınca at.
Yayları buz kimi sərindən sərin
Bir mağara vardı olduqca dərin.
Rəxnəydi hər yanı xeyli qorxulu,
Kimsənin oraya düşməmiş yolu.
Gur, igidlər kimi içəri girdi,
Şah da arxasınca; o sanki şirdi.
Sürdü öz atını bir baş oraya,
Keyxosrov xəznəsi bir mağaraya
Girdi; bu yer ona pərdədar oldu,
Mağara padşaha sanki yar oldu.
Cavan qulamlar da gəlib yetdilər,
Mağara ağzını məskən etdilər.
Nə girə bildilər zorla içəri,
Nə dönə bildilər ov üçün geri.
Qoşun tutanadək o düzəngahı,
Yağdırdılar çölə buz kimi ahı.
Həmə hədisədən keçdi bir qədər,
Qoşunlar hər yandan axıb gəldilər.
Şahı yox, kahanı onlar görüncə,
Ağzında möhrə bir şahmar görüncə,
Cavanlar orduya gəldi yanaşdı,
Dünya padşahından söz-söhbət açdı:
"Çapdı öz atını eyləsin şikar,
Gəlib dar dəhlizə girdi tacidar".
İnana bilmədi bir nəfər buna,
İnana bilmədi düz olduğuna...
Padşahın yerini versinlər nişan
Deyə, cavanları döydülər yaman.
Uşaqlar qopardı yanıq-yanıq ah,
Qalxdı mağaradan bir tüstü nagah
Səs gəldi: "Burdadır sizin tacidar,
Qayıdınız geri, şahın işi var".
Şahın adamları bunu sezdilər,

Girib mağaraya onu gözdilər...
Aradılar onu yüz dəfə, yüz yol,
Tökdülər yolunda göz yaşı bol-bol.
Şahı tapmayınca, gəlib durdular,
Mağara ağzında cərgə vurdular.
Ağlayıb durdular gözləri yaşlı,
Anaya gedincə xəbər, təlaşlı
Gəldi, necə gəldi, bilmədi yolu,
Əlindən getmişdi dağ kimi oğlu.
O başqası kimi gəzə bilməzdi,
Onlar gözle gəzdi, o, canla gəzdi.
Gül gəzdi, meyvəsiz xara yetişdi,
Oğlunu axtardı, hara yetişdi?
Dağ kimi zər tökdü, o, günlər boyu,
Qazısın adamlar orada quyu.
Qazıtdı, üzünə xəznə gülmədi,
Quyudan Yusifi tapa bilmədi.
Həmin mağarada o gündən bəri
Qalır indiyədək xəndək yerləri.
Ellər zaman-zaman gəlib edir yad,
Bəhram mağarası ona vermiş ad...
İki analıdır hər bir yaranan,
Bir ana torpaqdır, birisi də qan.
Bəslər qan anası naz ilə onu,
Açar yer anası ona qoynunu.
Bəhramın anası qoşaydı, eyvah,
Daha əziz oldu yer anaya şah.
Aldı, qaytarmadı bir də dübarə,
Çarə arayana vermədi çarə.
Yer ana zülmündən o qan anası
Bəlalar oduna oldu yanası.
Nə zaman ki, coşdu qızğın dimağı,
Hatifdən eşitdi bir səs qulağı:
"Ey divtək özünü hər yana vuran,
Qeybin əsrarını axtarıb duran,
Tanrı bir əmanət vermişdi sənə,
Zaman çatdı, geri istəyir yenə.
Əmanət üstündə qafil olmayaq,
Özünü nə öldür, nə odlara yax.

Zəhmətdən əlini çək, qayıt geri,
Sal öz qaydasına bütün işləri".
Hatifdən yetincə bu xəbər ona,
Ana ağlamadı itən oğluna.
Hicranla çırpınan qəlbi, getdi,
Övlad işləriylə o məşğul etdi.
Verdi varislərə taxtı, tacı da,
Vərəsə sahibi ölməz dünyada.
Sən, ey xəbər verən o Bəhram-Gurdan,
Tapıb məzarını uzaqlaş burdan.
Görən yox bizimlə heç Bəhram-Guru,
Yoxdur xəbər verən hardadır goru.
Hünər göstərərdi, bir zaman vardı,
Adını dağ ilə gura vurardı.
Baxma bu gurlara vurulan dağa,
Nəzər qıl son dağa, getmə uzağa.
Min gur ayağını qırdı o insan,
Axır qurtarmadı gur tapdağından...

İSKƏNDƏR N A M Ə

ŞƏRƏF N A M Ə

BU ƏSƏRİN YAZILMASININ SƏBƏBİ

Aç dehqan küpünü, sən ey saqi, dur,
Badəmə şəkərdən şirin mey doldur.
Vermə o meydən ki, din etmiş haram,
Bir mey ver ki, ondan din olmuş tamam.
Ey bağban, şənlik qur, qəm-qüssədən qaç,
Bağına gül gəldi, dur qapını aç.
Nizami şəhərdən gəlmişdir bağa,
İpəkdən bəzək vur bostana, tağa.
Bənövşə zülfündən bükümləri at,
O sərxoş nərgizi yuxudan oyat.
Qönçənin dodağı hələ süd qoxur,
Qızılgül ağzından ona ətir vur.
Qoy sərvin qaməti göyə yüksəlsin,
Qumruya xəbər ver, bahardır, gəlsin.
Müjdə ver, nəğməyə başlasın bülbül,
Beşiyində gəldi meyxanəyə gül.
Sula çöl-çəmənə, ucsun toz, qubar,
Lacivərd rəngini yuduqca parlar...
O körpə güllərə göstər məhəbbət,
Nazını çəkərək eyləmə qəflət.
Mən kimi sövdası aşib-daşandan
Salam ver güzlərə girdiyin zaman...
Bahar çiçəyindən dağıt arxlara,
Gümüşə bənzəyir ağ çiçəkpara.
Hər gölün, çeşmənin ətəklərinə

Süsəndən ipək bir xalça sal yenə.
Şahanə məclisdə sən, ey saqi, dur,
Şahanə bir meylə badəmi doldur.
Dur, saqi, alışdım şərab içməyə,
Atəşdən yanıram, ver bu təşnəyə.
O köhnə dostları yad edirəm bu gün,
Qalmamış bir nəfər, köçmüşdür bütün.
Bu dövrən da gedər, qalmaz o bizə,
Gələnlər içərlər xatirəmizə.
Bostanın belə bir gözəl çağında
Oturdum uca bir sərv ayağında.
Çinar gölgəsindən, gül qoxusundan
İlham aldı bülbül, başladı dastan.
Bir gəlin gül üçün sallandı bağa,
Gül üzü bənzərdi işıq-çırağa.
Sacları tökülmüş topuğa qədər,
Üzü gül səpərdi, dodağı şəkər.
Şəhli gül üzündən kam verdi mənə,
İçə meylə dolu cam verdi mənə...
Beynimin, qanımın çeşmələrindən
Bu qədər incə söz sıxıb, süzdüm mən.
Doymadım, ilhamım yenə də qaynar,
Qılıncım kəskindir, hələ gücüm var.
Nə qədər dəyərli xəzinə qurdum,
Hər birində yeni nüktələr vurdum.
Yorulmaq bilmədən gündüz və gecə
"Məxzənül əsrar"ı yazdım əvvəlcə.
İncəlik, şirinlik yığaraq ondan,
"Xosrov və Şirin" çin düzdüm bir dastan.
Sonra başqa yerdə çadırı qurdum.
"Leyli və Məcnun" un eşqini qurdum.
Bitirdim dastanı, bir nəşə tapdım,
Atımı "Həft peykər" üstünə çapdım.
İndi söz mülkündə bəsət quraram,
İskəndər dövründən təbii vuraram.
Yazaram mən onun şən-şövkətindən,
Taxtının, tacının əzəmətindən.
Ölüb getmişsə də, dirildim onu,
Verim axtardığı həyat suyunu.

İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
 Dirilik suyunun dalınca getdi.
 Əbədi qalmağın həyat suyundan,
 Çox gəzdi, dolaşdı heç yorulmadan.
 Dirilik suyunun olmadığı sonu,
 Ancaq indi tapdı həyat suyunu¹.
 Sözlər padşahının bir məsəli var:
 Nə gözəl söyləmiş: "Axtaran tapar".

DASTANIN BAŞLANGICI

Saqi, dur, gətir o həyat suyunu.
 İskəndər şövkətli şahı ver onu.
 Şahın dövlətini öpsün o bədən,
 Odur İskəndərin irsini yeyən.
 Şahnamə yazanlar saçaraq bilik,
 Vermiş söz nəzminə belə yenilik:
 Yunan ölkəsinin padşahlarından
 Vardı bir gənc dövlət, böyük hökmüran,
 Şöhrətli şah idi, adı Feyləqus,
 İtaət edərdi ona rum və rus.
 Yunanıstan idi onun məskəni,
 Makedonyaydı doğma vətəni
 Qanunlar qoyardı yeni və parlaq,
 Ulu babasıydı Eys ibn-İsaq,
 Ədalət o qədər yaxınmış ona,
 Qurdları bağlamış qoyun buduna,
 Zülmün boğazını elə sıxmışdı.
 Dara həsədindən rəqib çıxmışdı.
 Üstün olmaq üçün qılıncı, tacı,
 Bir elçi göndərirdi, alsın xəracı.
 Ağıl sahibiydi rumlu hökmüran,
 Xəracı göndərirdi, olmadı düşman.
 Taleyi yar olan məsud kimsəyə
 Kim casarət edər, düşmənmə deyər?
 Bəxşislər göndərirdi böyük dərbara,

¹ İskəndər o zaman abi-həyat tapmaq üçün zülmətə gedərək düşünürdü ki, o sudan əbədi həyat tapacaq. Lakin o vaxt axtardığını indi "Şərəf-namənin bulağından tapdı və əbədi həyata yetdi.

Düşmənlilik yolundan əl çəkdi Dara,
 Rum şahı oldu bu bəxşisdən çox şən,
 Mumunu qorudu yanan atəşdən.
 İskəndər başlarkən fəthə hər yeri,
 Döndü birdən-birə cərxin işləri.
 Daraya nə dövlət qoydu, nə dövrən,
 Süngüsü keçirdi çaxmaq daşından.
 Bu dastan haqqında rəvayət çoxdur,
 Hər kəsi dinlərəm, inadım yoxdur.
 Belə neql edir bu vəqəni rumlar:
 Bir qadın var imiş çox yoxsul, dindar,
 İkicanlı idi, tapmadı çarə,
 Yurdundan, ərindən düşdü avarə.
 Doğmağın zamanı yetişdi artıq,
 Kəsdi təqətini ikicanlılıq.
 Doğarkən can verdi bir xərabədə,
 Ölürkən körpəni andı yenə də:
 "Məndən sonra səni kim bəsləyəcək?
 Hansı bir canavar səni yeyəcək?"
 O zənn etməyirdi ki, pərvərdigar
 Bir zaman edəcək onu tacidar.
 Nə qədər xəzinə güləcək ona,
 İqbal qonacaqdır şən qucağına.
 Həsərlər içində qadın verdi can,
 Kəməksiz uşağa yar oldu yəzdan.
 Şüurla, hünərlə işlətdi qafa,
 Dünyanı fəth etdi o Qafdan-Qafa.
 Feyləqus çıxarkən ov üçün düzə,
 Qadın ölən yerlə gəldi üst-üzə.
 Gördü bir qadıncı yurdsuz-yuvasız,
 Başının üstündə bir körpə yalqız.
 Sorur barmağını o körpə uşağ,
 Ana həsrətiylə dişləyir barmaq.
 Nökərlərə əmr verdi tacidar;
 Qadının dəfninə məşğul oldular.
 Kimsəsiz körpəni götürdü yoldan,
 Daldı bu heyvətli işə bir zaman,
 Böyütdü, bəslədi, verdi tərbiyə,
 Vəliəhd eylədi "oğlumdur" deyər.

Zərdüştilərdə var başqa rəvayət,
 Verir İskəndəri Daraya nisbət.
 Vurdu tarixləri mən bir-birinə,
 Bəxdim Firdovsinin öz əsərinə.
 Hər iki rəvayət mənə pozucudur,
 Uydurma sözlərdir, həqiqət yoxdur.
 Doğrusu budur ki, bilir hər diyar,
 Feyləqus oğludur böyük tacidar.
 Bunlarda həqiqət görmədim bir az,
 Tarixçi bunları qələmə almaz.
 Ən yaxşı bir qoca rəvayət edir,
 O köhnə şahlardan hekayət edir:
 Feyləqus qəsridə bir gözəl varmış.
 Bəzəkli gəlintək azad yaşarmış.
 Baxışları can alan, qaməti bülənd,
 Qaşları kamandı, saçları kəmənd.
 Sanki bir sərv imiş, yetirmiş çəməni,
 Telləri bənövşə, çöhrəsi səmən.
 Camalı parlaq bir günəşdən təmiz,
 O süzgün gözləri qəməli nərgiz.
 Qıvrıq saçları qara bir ənbər,
 Saray bu dilbərle olmuş müəttər.
 Rum şahı vurulmuş ayüzlü qıza,
 Dilinin əzbəri parlaq ulduza.
 Bir gecə bədrinə basdı hökmürən,
 Şahın xurmasından bar verdi fidan.
 Neysan buludundan sədəf tutdu bar,
 Ən parlaq bir inci oldu aşkar.
 Keçdi bu vəqədən doqquz ay ancaq,
 Ananın bətnində tərpendi uşaq.
 Padşah əmr etdi ki, münəccimlər
 Baxıb ulduzlara versinlər xəbər.
 Bir xəbər versinlər bu gizlin işdən,
 Rahatlıq versinlər bu tərpenişdən.
 Bilikli münəccim başladı işə,
 Bəxdilər fələkdə olan gərdisə.
 Göyləri seyr üçün məclis düzəltdi,
 Ulduz tərzisi ortaya gəldi,

Taleyi göründü Əsəd bürcündən¹
 Düşmənlər kor oldu onun gücündən.
 Günəş yaxınlaşdı o gün Həmələ,
 Gedirdi elmdən çatsın əmələ...
 Taleyi göründü nurdan da parlaq,
 Nə deyim, o yaman gözlərdən ıraq.
 Belə xoş fal ilə dünyaya gəldi,
 O bağda belə bir fidan yüksəldi.
 Təqvimdən bəxtini təyin etdilər,
 Qoyuldu uşağın adı İskəndər.
 Bu yeddi ölkədən oldu aşkar,
 Açar verəcək ona ruzigar.
 Münəccim taledən verincə xəbər,
 Feyləqus şükr etdi, silindi kədər.
 Bəxtiyar cocuğa etdi məhəbbət,
 Taxtına oturtdu, payladı xələt.
 Artıq yol vermədi qəmə, kədərə,
 Cəvahir payladı istəyənlərə.
 O müşk ətirinin güləndə baxtı
 Meyi də, müşkü də seltək axıtdı.
 O sərvini budağı bəsləndi nazla,
 Turactək səkərək səsləndi nazla.
 Meydan axtarırdı beşikdə ikən,
 Yəhərə atıldı öz beşiyindən.
 Dayədən istədi ox ilə kaman,
 Kağızı, ipəyi hey aldı nişan.
 Böyüdü, öyrəndi qılınc vurmağı,
 Qızmış aslanlara qarşı durmağı.
 At minmək zövqündən ləzzət alınca
 Düşdü şəhriyarlıq, şahlıq dalınca.

İSKƏNDƏRİN TƏLİM ALMASI

... Tarixin yığılmış tumarlığından
 Keçmiş belə nəql edir bir dehqan:
 Elə ki, Feyləqus təzə gəlintək
 Vurdu bu dünyanın mülkünə bəzək,

¹ Yeni, rəsəd alətləri işə başladı, Onun bəxtinə Əsəd (Şir) bürcü düşdü ki, bu da şücaət və qüvvət əlamətidir.

Ağıllı övladla ata fəxr edər,
 Çünki mübarəkdir seçilmiş gövhər.
 Dünyada ataya varmıdır, gerçək,
 Ağıllı oğuldan başqa bir istək,
 Oturtdu öyrənsin ədəblə hünər,
 Günəş eylər daşı qiymətli gövhər.
 Niqumaş alimdi, biliklə dolu,
 Alimin oğluydu həkim Ərəstu.
 Təlim işlərində çəkdi çox əmək,
 Hikmətlər öyrətdi ona sevərək.
 Şahənə tərbiyə, hünər, nəzakət
 Ağıla nur verir, ürəyə qüvvət.
 Hər əqlə sığışan hünər, bilikdən
 Bir mənə çıxarır mənalı bilən.
 Ulduzlar bəzəyən kimi göyləri
 Bəzədi pak olan yeni gövhəri.
 Çatdırdı onu hər gizlin biliyə,
 Hansı bir gənc almış belə tərbiyə?
 Şahzadə illərlə çox çalışdı, çox,
 Qulağı elm aldı, başqa heç nə yox.
 Öz ağılı, zəkası olunca rəhbər,
 Tapırdı ən incə, mənalı sözlər.
 Hər incə mənanı edərəkən bəyan,
 Sözləri su kimi olurdu rəvan
 Həmdərsi Ərəstu, bir qardaş deyə,
 Ürəkden bağlıydı bu şahzadəyə.
 Ərəstu aldıqca bilik atadan,
 Ona öyrədirdi hər an, hər zaman.
 Yəqindi bilikli həkim ustadə
 Tacıdar olacaq bir gün şahzadə.
 Onun təliminə verdi çox diqqət,
 Kişini şad edər qorusa sərvət...
 Oğlunu tapşırdı gənc şahzadəyə¹,
 And verdi, söz aldı: "Peyman ver, — deyə,
 Məktəbdən meydana sən at sürərkən,
 Şahənə başını göydə görərkən,
 Başını əyərəkən köhnə dünyanın,

¹ Yeni ulduzlar xoşbəxtlik göstərən vəziyyətdə olduqları bir günde o Ərəstunu İskəndərə tapşırdı.

Hər səmtə gedərkən hökmün, fərmanın,
 Taxtını tacınla məsud edərsən,
 Xərac göndərərlər yeddi kişvərdən.
 Dünyaya şövkətlə verərsən fərman,
 Padişah olarsan uzun bir zaman.
 Bu dərsi, təlimi tut xatirində,
 Qızıla, gümüşə çox olma bəndə!
 O zaman oğlumdan götürmə nəzər,
 Haqqıma, sözüme bir hörmət göstər.
 Onunla et çətin işdə məşvərət,
 Qılncdan kəskindir gözəl məsləhət.
 Səndə dövlət vardır, onda da hünər,
 Hünərlə dövlət bir çəkiyə girər.
 Hər yerdə hünərə verilmiş qiymət,
 O yerdə gün-gündən ucalmış dövlət.
 Hər yerdə şərəfli bir dövlət vardır,
 Ucalar fikrindən ucalanlardır.
 Ayda öz taxtını qurmaq istəyən,
 Gərəkdir yüksəlsin bu pillələrdən".
 Şahzadə söz verdi öz ustasına:
 "Hər əmrin qəbuldur, — söylədi ona, —
 Taxtımla, tacımla olsam padişah,
 Ərəstu vəzirim olacaq, billah!
 Sözümdən, fikrindən dönməz İskəndər,
 Onun hər əmrinə bağlaram kəmərlər".
 Elə ki, taleyi oldu ona yar,
 İskəndər sözündə qaldı bərqərar.
 Ustadı bildirdi: bir gün bu uşaq
 Dünya şahlarına fərman yazacaq.
 Bir şəkil çəkdi o, həndəsi hərfdən,
 Qalibi, məğlubu etdi müəyyən.
 Dedi: "Al, bir qəza üz versə sana,
 Hərfi say, həm düşmən, həm öz adına.
 Adın dairədə qalsa müzəffər,
 Əmin ol bəxtinə, sənindir zəfər.
 Bu sayda üstünlük göstərsə düşmən,
 O qalib kişidən çəkin hər zaman".
 İskəndər qocadan o şəkil aldı,
 Bu faydalı işdən sevinçə daldı.

Yazanda hündəsi hərfi İskəndər,
 Hər zaman zəfərdən tutardı xəbər...
 Ustadın oğlu da alim bir kəsdi,
 Onunla həm yaşdı, həm də həmdərsdi.
 Şahzadə daima ona mehriban,
 O da şahzadədən ayrılmaz bir an.
 Ərəstu razılıq verməzsə işə,
 İskəndər bir quş da taxmazdı şişə...
 Bu çarxın pərgarı döndü çox zaman,
 Dünya çox seyr etdi dağdan, səhradan.
 Feyləqus dünyanı tərk etdi daha,
 Taxtını tapşırdı gənc padişaha...

İSKƏNDƏRİN TAXTA ÇIXMASI

... Elə ki, Rum şahı taxta oturdu,
 Dünyaya mum kimi bir naxış vurdu,
 Bütün ölkələrə əqli səs saldı,
 Rum taxtı onunla yeni rəng aldı.
 Atadan gördüyü rəsmi, ayini
 Səçərək saxladı bəyəndiyini.
 Köhnə adətləri möhkəm saxladı,
 Keçmiş qanunları bərk qucaqladı.
 Daraya xəracı verirdi yenə,
 Ölkədə hakimdi köhnə ənənə.
 Feyləqus əmrində olan hər diyar
 Onun da əmrinə boyun qoydular.
 Dostluqda atadan dah da mətin,
 Düşmənin məhvində qılıncı kəskin.
 İgidlər qorxardı: "Güclüdür", deyə,
 Onunla girməzdi bir tərəziyə.
 Onda ki, qolunun gücün yoxlardı,
 Aslan qulağına düyün vurardı.
 Əlində nə qədər süst olsa kaman,
 Bir oxa bir nəfər edərdi qurban.
 Maral, ceyran ovlar həddindən kənar,
 Ovlaqda aslanı edərdi şıkar.
 Hər mərde, igidə o üstün gəldi,
 Bilici kəslərdən daha yüksəldi,

Xətti, gül üzünə xoş qələm vurdu,
 Rəna bir müşkədən xoş cədvəl qurdu
 O müşkin cədvəli xəttinə fələk
 Həbəş səvadından vurmışdu bəzək.
 Gördü ki, əlində acizdir cahan,
 Cahangir olmağa oxudu meydan.
 Ağılı, qüvvəti güldü baxtına,
 Bunlarla oturdu şahlıq taxtına.
 Hər işdə istərək qazansın şöhrət,
 Fələk də qoluna verərdi qüvvət.
 O yaşıl sərv ilə Rumun torpağı
 Reyhantək bəzədi, şənləndi bağı¹
 Hər evdə bir surət çəkildi ondan,
 Hər ölkə adına düzdü bir dastan.
 Gah açdı sirrini əncümənlərdə,
 Gah ulduz sirrindən götürdü pərdə.
 Gizlində bilənər yoluyla getdi,
 Zahirə gənclərlə içib keyf etdi.
 İnsanın fikrinə sığmayan qəder
 Hamıya yaxşılıq etdi İskəndər.
 Kimsənin qəlbini o incitməzdi,
 Ədalət xəttindən uzaq getməzdi.
 Bütün tacirlərdən o, bac almadı,
 Ölkədə kimsədən xərac almadı.
 Dehqan vergisinə çəkərək qələm,
 Sermayəsizlərdən almadı dirhəm.
 Zər saçdı hər yeri abad edərək,
 Qırdı tikanları, əkdı gül-çiçək.
 Əlinə keçirdi bütün dünyanı,
 Ətri tutdu Misri, Həbəşistanı.
 İki açıq əli günəşə bənzər,
 Biri qılınc vurur, bir tac verər...
 Ədli, səxavəti cahanı sardı,
 Hər kəs Rum mülkünə həsəd apardı.
 Ərəstu vəzirə uca dərğaha,
 Hər yaxşı-yamanda məhrəmdi şahə.
 Tökdü İskəndərə hər işdə tədbir,

¹ Yeni gənc İskəndərle bütün Rum ölkəsi xoşbəxt oldu və onunla fəxr etməyə başladı.

Az zaman keçmədən oldu cahangir.
 Elə padşahla, belə vəzirle
 Bu dünya intizam almazmı belə?
 Dünyanı fəth etdi bacarıq, hikmət,
 Vəzirin rəyindən qazandı şövkət.
 Məlikşah da, Mahmud da Nuşirəvan,
 Dünya şahlarından bac-xərac alan,
 Öz vəzirlərindən öyüd aldılar,
 Onunla dünyaya zəfər çaldılar.
 Bizim şahımız da düşməne bu gün
 Vəzirin rəyilə olmuşdur üstün...

ZƏNCİ QOŞUNUNUN GƏLMƏSİNDƏN İSKƏNDƏRİN XƏBƏRDAR OLMASI

... Bu ipək pərdəni nəqş edən insan
 Belə nəql etmişdir öz ustadından:
 Elə ki, fələyin çırağı səhər
 Dünyanı nuriylə etdi münəvvər,
 Günəş əlvan şəfəq saçdı hər yana,
 Gəlintək oturdu qızıl taxtına.
 İskəndər qədimki ayində durdu,
 Eyvanda şövkətli bir məclis qurdu.
 Qol-qola tutaraq gözəl qulamlar
 Taxtının yanında tutdular qərar.
 Gah Kəyan adına qaldırır qədəh,
 Gah gövhər saçaraq edirdi fərəh.
 Bir nur çeşməsiydi, oturmuşdu şən,
 Aman səsi gəldi uzaq ellərdən.
 Məclisdə padşaha etdilər məlum:
 "Amana gəlmişdir bir yığın məzlum.
 Kömək istəyirlər Rum sultanından,
 Deyirlər: Misrə çox dar oldu cahan.
 Zəncilər axınla gəlmiş bu səfər,
 Dolaşmaq çətindir, tutmayır çöllər.
 Ordularla dolmuş bu böyük cahan,
 Çöllərdə hakimdir qorxu, həyəcan.
 Hamısı çöllüdür, qətrandan qara,
 Çöllərin otu da çatmaz onlara.

Uşaq təbiətli hər yaşlı kosa
 Şən həyat keçirir çirkin də olsa.
 Nə bir utancaq üzləri vardır,
 Nə də sevgi saçan gözləri vardır.
 Bunlar insan yeyər, ilantək sancar,
 Misrin buna qarşı nə qüvvəti var?
 Köməyə çatmazsa böyük tacidar,
 Qarətə gedəcək o zəngin diyar.
 Misir, Rum, Əfrəcə olar tarmar,
 Mum kimi əriyər o odlı dağlar.
 Bu haqsız axından pərakəndəyik,
 Şah, fərman sizindir, bizlər bəndəyik".
 O dinin pənahı, adil hökmdar
 Bildi ki, Zəncidə hədsiz qoşun var.
 O hədsiz ordudan qorxdı hökmüran,
 Qorxusuz olurmu ağıllı insan?
 İskəndər vəziri tez dəvət etdi.
 Onunla ətraflı məsləhət etdi.
 Ağıllı, bilikli, hünərli vəzir
 Müzəffər olmağa tökdü bir tədbir:
 "Qalx, — dedi — bəxtini sına, zamandır,
 Belə əjdahanı məhv etmək şandır.
 Zəfərlər yaratsa ordunun əli,
 Daha möhkəm olur şahlıq təməli.
 Misir də, zənci də olur sənə ram,
 Mərdlikdə alarsa yenilməz bir nam.
 Ölkədən silinsə azğın düşmənlər,
 Xainlər kor olar, dostların gülər".
 Rəhbərin əmriylə o gənc hökmüran
 Bayrağı ucaltdı Makedoniyadan,
 Topladı süngülü, qılıncı əsgər,
 Qılınc şəfəq atdı buluda qədr.
 Dənizdən quruya çıxınca ordu,
 Tərpəndi, bir daha Misirdə durdu.
 Misir xalqı ilə silahlı əsgər
 Bu işi uğurlu bir fal bildilər.
 Padşah əmr etdi, Nil sahilindən
 Keçərək, çöllərdə tutsunlar məskən.
 Yedəkli at ilə axsın meydana,

Döyüşdə verməsin aman düşmana.
İgidlər düzüldü yola hər nə var,
Zəncinin kininə bel bağladılar.
O coşğun ordunu görünce zənci,
Gözündə qaraldı dünya sevinci.
Ordular çıxınca qarşı-qarşıya,
Üzlərdən büsbütün silindi həya.
O polad misralı atlar nalından
Kökündən titrədi o köhnə cahan
Meydandan o qədər ucaldı nərə,
Sanki göy saraldı, töküldü yerə...
İnsanlar bağırır, kişnəyir atlar,
Dünyanın gözü kor, qulaqları kar.
Bu səs-küy elə bir qiyamət açdı,
Vəhşilər qorxaraq çöllərdən qaçdı.
Döyüşə başlarkən hər iki əsgər,
Divləri sarsıtdı ucadan səslər.
Elə yerdə idi bu döyüş, inan,
Qubar gətirirdi adam yağından.
Kükürdün tozutək qupquru çöllər
Cəhənnəm kimi idi, yarıdı ciyər.
Sərin su yox idi ağudan başqa,
Bir də günəsdəki yağından başqa...
Qaranlıq çökünce Rum və Zəngibar
Vuruşdan yorulub axşamladılar...

İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINI MƏĞLUB ETMƏSİ

Elə ki, dan atdı, o parlaq günəş
Dənizin suyundan qaldırdı atəş.
Meydanda rum, zənci təbil döyərək,
Ağ, qara qarışıdı şətrənc zərək.
Qırqovul rumlular, qarğa zəncilər
Tərmanın iki rəng köksünə bənzər.
Zəncilər gecəydi, rumlular çıraq,
Rumlular qarğanın gözüydü ancaq...
İskəndər meydanda bir at oynatdı,
Ox kimi düşmənin gözüne batdı...

Ən parlaq bir zireh geyindi göz-göz,
Çəsmətək qamaşır ona baxan göz.
Bir süngü götürdü düz otuz qulac,
Varlığı ciyərin qanına möhtac.
Boynundan həmayıl bir qılinc taxdı,
Şəfəqi günəşdən daha parlaqdı.
Başında dəbilqə Çin poladından,
Gövhərler ondakı gövhərə heyran.
Belinə asdı bir zəhərli kəsər,
İlantək sancaraq tökərdi zəhər.
Bir ata oturdu, nə at, bir dağtək,
Görüşü sevimli, yerisi qəşəng.
Atını çaparaq hərbə yüyürdü,
Düşməni söz verdiyi yerə at sürdü.
Qarşıya çıxmadı miskin pələnglər,
Fikir dənizinə salmışdı ləngər.
Hiyləylə göndərdi başqa iyrənci,
Şah gövhərlərini qapsın o zənci.
Şah böldü xəncərlə onu tən yarı,
Zəncinin qırıldı həyat damarı.
Dağ kimi bir qara div oynatdı at,
Baxanın gözündən çəkildi həyat.
Bu div də o zənci yeyəndən yedi,
Çoxunun başını torpaq çeynədi.
Müdhiş bir qara div ona yönəldi,
Qıvrılmış ilantək cümbüşə gəldi.
O divə Rum şahı vurdu bir xəncər,
Tüstüsü ucaldı göylərə qədər.
Atıldı ondan da müdhiş həbəşi,
Qan içən aslandan o daha vəhşi.
Ona da içirdi ölüm suyunu,
Zəmanə oynadı keçmiş oyunu.
O qızmış aslandan hamı qorxaraq
Heç biri meydana basmadı ayaq.
Rum şahı at sürdü, kinlə bağırıdı,
O qaçan düşməni hərbə çağırıdı.
Pələngər görünce bu cəsəreti
Bir yara almadan söndü qüvvəti.
Atını oynatdı istər-istəməz,

Meydana atıldı dinməz-söyləməz.
 At sürdü o igid şahlığa doğru,
 Bəxt onu çəkirdi xarlığa doğru.
 Çox qılinc endirdi girincə hərbe,
 Qeysərə bir əsər etmədi zərbə.
 Aslan qüvvətiylə coşdu hökmüran,
 Sanki bir ceyrana sarıldı aslan.
 Dünyanın pənahı tanrını andı,
 Şanlı bir zəfərə artıq inandı.
 Dəhşətlə hücumə keçdi şəhriyar,
 Mərkəzi nöqtədə sıxıldı pərgar.
 Atəşli kin ilə hey vurdu ata,
 Güldü şimşək kimi qara buluda.
 On düyüm mızrağı elə bərk çaxdı,
 Qan onun düşündən su kimi axdı.
 Düşmənin gəmisi dağıldı yeksər,
 Pələngər məhv oldu, qaldı tək lobər.
 Atından əmr etdi igid hökmüran:
 Əskərlər hücumə keçsin durmadan.
 Ordu hər tərəfdən bürüdü düzü,
 Qatdı bir-birinə gecə-gündüzü.
 Oxların inləyən qorxunc səsinə
 İpekli geyimlər kəsildi kəfən...
 Yer-göy titrəyirdi hay-küy səsinə,
 Göylər də "ho" deyə səslər fələkdən.
 Getdikcə coşurdu hər iki yağı,
 Yazıldı birinə ölüm yarpağı.
 Bileyi güclüyə zəfər oldu yar,
 Zəncilər məcburən məğlub oldular...
 Zəncilər çalınca təslim borusu
 Şənliyə başladı zəfər ordusu.
 Göylərə ucaldı şahın bayrağı,
 Yollardan büsbütün çəkildi yağı...
 Bayrağın altında durmuş hökmdar
 Əynində bənövşə rəngində paltar,
 Boynunda bir noxta, ayaqda zəncir,
 Hər aslan çəkirdi bir nəhəng əsir.
 Bayrağın altına yığdılar nə var,
 İskəndər əmr etdi kəsilsin başlar.

Bir zənci qalmadı, boşaldı çöl, dağ,
 Qalanlar quzğunlar yemiyyədi ancaq.
 Barama qurdutək divbədən fillər
 Qarınca ayağı altında inlər...
 Zillətə düşüncə amansız düşman,
 Həbəşlər padşahdan dilədi aman.
 Həbəşə nisbəti olanlar o gün
 Padşahın əmriylə qurtuldu bütün.
 Zəhərli qılincdən tapdılar aman,
 Şah bağışlayaraq vermədi ziyan,
 Əmr etdi həbəşə vuruldu damğa,
 O gündən həbəşlər quldur bu dağa.
 O qızğın damğadan nurlandı həbəş,
 Dağ ilə çırağı parlada atəş.
 Padşaha o qədər verdilər qarət,
 Hüzura sığmadı böyük qənimət.
 Şah gördü verilən qarət hədsizdir,
 Səhraya gövhərdən axan dənizdir.
 Gövhərli cam, qızıl; toppuz bir yana,
 Xalvarla müşk, ənber axır meydana.
 Saf mədən qızıldan, incidən nə var
 Dolmuşdu məşindən iri cuvallar.
 Sığmayır o gümüş, kafur çöllərə,
 O kafur gümüşdən doldu dağ, dərə.
 Yüklənmiş fillərdi—qaya gövdəli,
 Cin ərəb atları-tovuz cilvəli.
 Bərbərdən, nobidən gözəl əsirlər
 Önündə Müstəri və Ay diz çökər.
 Daş-qaşla işlənmiş qumaşlar, çullar,
 Zürafə gönündən hədsiz xalı var.
 Səhrada doluydu hər cürə sərvət,
 Xəznəyə gövhərdən vurmuşdu zinet.
 Şah şanlı zəfərlə dolğun qarətdən
 Şənlenib qurtuldu qəmdən, zillətdən.
 Bir dünya cəmdəyə ibrətlə baxdı,
 Güldü, qəlbindən gizlin qan axdı
 Ki, nəcin döyüşdə bu qədər insan
 Məhv oldu zəhərli oxdan, qılincdən?
 Yanlıqdır hər suçu bunlarda görmək,

Özümde görmək də xətdir, gerçək.
 Fələyin işi baş vurmaqdır ancaq,
 Qəzadan olurmu boyun qaçıрмаq?...
 Bu pozuq pərdədə oxuma nəğmə,
 Bu duzlu torpaqdan arama çeşmə.
 Kim bilir, yığıntı, bu torpaq belə
 Yoğrulmuş nə qədər ürək qanilə?
 Gören göz yoxdur, yox, hər yan bir məzar,
 Ya maral, ya ceyran gönüdür onlar.

İSKƏNDƏRİN MİSİRDƏN RUMA QAYITMASI

... Şaha yar olunca o böyük zəfər,
 Güldü nar gülütək, açıldı güllər.
 Xəzinə ağzını açdı hökmüdar,
 Payladı, varlandı bütün qoşunlar.
 Vuruşma yerində bir həftə qaldı,
 Şərabdan çöhrələr qızıl rəng aldı.
 Külək fərraş kimi, yağış səqqatək
 Yolları süpürüb suvardı qəşəng,
 Yollardan silindi bütün toz-torpaq,
 Yol tozsuz olanda bəzənir ancaq.
 Toz-torpaq yollarda yatınca yenə,
 İskəndər atıldı yəhər üstünə.
 "Yol verin" deyərək coşdu təbillər,
 Bayraqlar ucaldı Pərvinə qədər.
 Əfrəcə denizi, Nil sahilləri
 Köç təbli səsindən oldu sərsəri.
 Coşduqca dəvələr zənginin səsi
 Doldu boş səslərlə beyin küresi.
 Yollarda qumrullar səs-küy salaraq,
 Cıngıraq səsindən tutuldu qulaq.
 Çöllərdə axırdı o qədər əsgər,
 Yox idi sayını bilən bir nəfər.
 Kəkliktək oynayan atı İskəndər
 Minərək, dalınca tərpendi əsgər.
 Bir qədər yol getdi, ordu, şəhriyar,
 Ovanı geniş bir çölə çıxdılar.
 Al-sarı bayraqlar vardı o qədər,

Diş-diş şəkə düşdü lacivərd göylər.
 Çöllərdən dağ kimi keçir qənimət,
 Yüklənmiş dəvələr çəkirdi zəhmət.
 Qədersiz cavahir yüklənmiş file,
 Yüz yerdən körpülər salınmış Nile.
 Güldü hökmüranın üzü, göz-qaşı,
 Fərəhdən göylərə ucaldı başı.
 Xalqa hörmət etdi girərkən Misrə,
 Şəhrə nizam verdi adəti üzrə.
 Dəniz sahilində endi oradan,
 O yerdə şövkətlə qaldı bir zaman.
 Bayrağı nə yerə sancdı tacidar,
 O yerdə abadlıq oldu bərqərar.
 Sərvətlə, fərmanla uzun bir müddət
 Saldı Rum rəsmilə bir çox imarət.
 Qumlara qum kimi sərvət səpərək
 Abadlıq yolunda çəkdi bir əmək,
 Dəniz sahilində böyük İskəndər
 Təzə bahar kimi qurdu bir şəhər.
 Bir cənnət kimiydi-işıqlı, abad,
 Hər yerdə bazarı, bağçası gülşad.
 Şəhəri İskəndər tikibdir deyə
 Adını qoydular "İskəndəriyyə".
 Şah bina etdiyi bu gözəl şəhər
 Bağdada bərabər, Misrə bərabər.
 Yunana dönməyə artıq əzm etdi,
 Gəldiyi yollardan dönərək getdi.
 Dənizdən keçincə Ruma dönərək,
 Dünyalar əlində olmuşdu mumtək...
 Yunanlar "afərin" dedilər ona,
 Cavahir saçdılar gövhər saçına.
 Padşahda görünəcə böyüklük, mənlik,
 Şəhərlər bəzəndi, quruldu şənlik.
 Mütrüblər oxudu, qızıl saçıldı,
 Xeyalə gəlməyən məclis açıldı.
 Düşməni yenən şah güvəndi baxta,
 Şahane baxtıyla oturdu taxta.
 Bəxtiyar dövlətin uca baxtından
 Ən gözəl şənliklər qurdu hökmüran.

Zəncidən aldığı sərvətdən, maldan
 Çəkisiz hədiyyə alırdı hər yan.
 Dövrən Rum şahına verincə dövlət,
 Hər şaha göndərirdi o maldan qismət.
 Elə ki, Daraya yetişdi növbət,
 Dəvə karvanına yükləndi sərvət.
 Yoldakı yüklərin çoxu qızıldı,
 Buxaraya qədər karvan düzüldü.
 Mərdliklə iş gördü, tədbirlər etdi,
 Köhnə ənənələr yoluyla getdi.
 Dəyərli mallardan saçıdı bir qədər,
 Dünyada görməmiş onu bir nəfər.
 Hər cür gözəl şeylər, cəvahiratlar,
 Növbənöv ətirlər, ipəklər, atlar....
 Saf qızıldan başqa, xalis mötəbər,
 Bir xalvar müşk ilə bir sandıq ənbər,
 Bir xırman ərincmiş saf gümüş lay-lay,
 Bir otaq saf kafur, düzülmüş tay-tay,
 Ud yüklü dəvələr ucaldı dağdan,
 Hər yükün təxminən vəzni yüz batman.
 Bir çox gözəl qılınc, cəvahirnigar,
 Zürafə dərisi kimi xalılar,
 Xidmətə yarayan vücudu sağlam.
 Gülçöhrə kənzilər, həm igid qulam.
 Fil sümüklərindən naxışlı taxtlar,
 Gövhərlə işlənmiş qədərsiz tac var.
 Uca fil gövdəli bir alay əsir,
 Qolunda, boynunda düyümlü zəncir.
 Bir çox dəvə yükü, kəsik qulaqlar,
 Saman təpilmiş baş bir neçə xalvar.
 Yüzlərcə döyüşən, dağ heykəlli fil,
 Çarpışma zamanı ən coşğun bir Nil.
 Bu əntiq şeylərlə uca İskəndər
 Bir elçi göndərirdi mətin, mötəbər.
 Daraya gətirdi qasid naməni,
 Çəkdi hüzuruna o xəzinəni.
 Dara bu bəxşişdən olmadı dilşad,
 Qorxdı, həsəd etdi qəlbini bərbad.
 Bu qədər xəzinə, bu qədər sərvət

Heyrət doğururdu, etmirdi rahat.
 Bir cavab göndərdi yersiz olaraq,
 İçində kin odu alovlanaraq,
 Cavabı götürüb elçilər getdi,
 İskəndəri bundan xəbərdar etdi,
 Bu işdən darıldı ona İskəndər,
 Qəlbine yükləndi gizlin bir kədər.
 Çaldığı zəfərdən alaraq təmkin
 Daraya yenə də bəsləmədi kin.
 Rumların Zənciyə çaldığı zəfər,—
 Dünyaya yayıldı bu şanlı xəbər.
 Qasidlər gəlirdi hər padişahdan,
 Təbrik edirdi bu zəfəri cahan.
 Tənənin qapısı bağlandı artıq,
 Rumların qəlbini sardı bir şadlıq.
 Acizlərə dövrən olsa mehriban
 Qarınca oxuyar ilana meydan.
 Çox danə görərsən bu dəyirmanə,
 Növbətlə üyüdür unu hər bəndə¹..

İSKƏNDƏRİN GÜZGÜ QAYIRMASI

... Mübarək olursa səhərdən günün
 Fikrinə yaxşılıq olacaq üstün...
 Ömrünü ümitsiz keçirmə bir an,
 Qurtuluş verəndir böyük yaradan.
 Ümitsiz qaş çatma, aç bir gözünü
 Zəfər güzgüsündə gör öz üzünü...
 İskəndər dünyaya olunca açar
 Qılıncından güzgü oldu aşkar.
 Bəzənmək istərkən dünya gəlini
 Güzgüyə uzatdı dilək əlini.
 Keçmişdə güzgüdən yox idi əsər,
 Güzgünü yaratdı böyük İskəndər.
 Başlanınca güzgü qayırmaq işi
 Qalbə tökdülər qızıl, gümüşü.

¹ Yeni dünya dəyirmanında dən, sərvət çoxdur. Hər kəs öz dəninə növbətlə dəyirmanında üyüdüb faydalanır. Demək, rumlular da öz növbələrinə bu dünya dəyirmanından istifadə etdilər.

Nə əməl etdilər vermədi səmər,
 Onda üzlərini düz görmədilər.
 Sonra əl atdılar hər cür gövhərə,
 Hər biri göstərdi başqa mənzərə.
 Elə ki, təcrübə dəmirə çatdı,
 Gövhər üzərində naxış yaratdı.
 Dəmirçi sənətkar rəssam olaraq
 Seyqəllə dəmiri elədi parlaq.
 Düzdüyü gövhərdə o rəssam artıq
 Gördü hər surəti təbii, açıq.
 Öncə bir şəkildə onu qurdular,
 Olmadı düzgün bir surət aşkar.
 Güzgü enli olsa enlənir surət,
 Uzun olsa, surət uzanır əlbət.
 Dördbucaq göstərir qarışıq xəyal,
 Müsəddəs göstərir bambaşqa bir hal.
 Elə ki, dəyirmi düzəldi, inan,
 Əsla seçilmədi xəyalla insan.
 Hansı bir tərəfə çevrilə güzgü
 Göstərdi necə var, eynilə düzgün.
 Həndəsi yol ilə qara dəmirdən
 Güzgünü İskəndər parlatdı birdən.
 Sən də bu güzgüyə baxdığın zaman
 İskəndər dövründən xəbər alarsan.
 Gördüyü seyqəldən rəngini atdı,
 Qapqara bir dəmir şəfəq yaratdı.
 İlk dəfə güzgüyə baxdı İskəndər,
 Bir əzəmət aldı gövhərdən gövhər.
 Güzgüdə görünə qeysər özünü
 Güzgünün şadlıqdan öpdü üzünü.
 Gəlinlər bu rəsmə ehtiram üçün
 Güzgünü opərlər baxarkən hər gün.

DARA ELÇİSİNİN İSKƏNDƏRİN YANINA GƏLMƏSİ

... Şahların taxtına bəzək verənlər
 Belə nəql edir ki, böyük İskəndər
 Bir gün dincəldirdi ürəyi çox şən,

Uzaqdı dünyanın həvəslərindən...
 Hikmət sahibləri gəlmiş yanına,
 Ağıl da, tədbir də köməkdə ona...
 O məclis cənnətdən daha bəzəkli,
 Mayısdan daha şux, daha çiçəkli.
 Məclisin başında böyük İskəndər
 Göydə bədirlənmiş bir aya bənzər.
 Daradan bir elçi gəldi bu zaman,
 Ürəkli, daşqınlı, dilli, qəhrəman.
 Şahpərəstlər kimi göstərdi hörmət,
 Onu və Daranı öydü nəhayət.
 Adlı qəhrəmana etdi çox sənə,
 Daranın əmrini yetirdi ona.
 Öncə öz şahından salam yetirdi,
 Köhnəlmiş xərəcə dilə gətirdi:
 "Nəcin şah əsirgər gövhəri, tacı,
 Çoxdandır verməyir bizim xərəcə?
 Məndə bir acizlik görmüşmü? Nədən
 Başını qaçırmış pərgar xəttindən?
 Köhnə adətləri atsa boynundan,
 Sərkəşlik edərsə, çəkəcək "ziyan".
 İskəndər alovlu şimşəktək çaxdı,
 Qəlbinin atəşi dilini yaxdı.
 Əyildi qaşının kaman guşəsi,
 Qorxudan elçinin söndü nəfəsi.
 Elə ki, eşitdi bu kinli sözü,
 Dimağı odlandı, parladı gözü.
 Acığı dilinə edincə əsər,
 Söylədi qasidə yaramaz sözlər.
 Şahın gözlərindən qəzəb yağdırdı,
 Qasidə dedi-yi sözlər ağırdı.
 Düşüncəsi, ağıl sağlam olan kəs
 Lüzumsuz sözləri söyləməz əbəs.
 Qızıqanda dili səbr etsə bir az
 Tutduğu işindən peşiman olmaz.
 Min-min sərrast sözə tapsa da zəfər,
 Susmaq söyləməkdən çox fayda verər.
 Nə gözəl söyləmiş qoca bir ərən:
 "Dil ətədən yaranmış, qılınc dəmirdən".

Sözünün mülkünə olmaz hökmüran
 Dilinə gələnı söyləyən insan.
 Kəyana mənsub ən qoca bir nəfər
 Həmin hadisəni belə nəql edər:
 Qiymətli qılıncdan, gövhərdən, tacdan
 Daranın xəracı getdiyi zaman,
 Dyrli gövhərler içində, həтта,
 Varmış bir təbii, qızıl yumurta.
 O incə naxışlı şahənə büsat
 Verərdi görənə təzə bir nişat.
 Dilini o qasid edincə polad,
 Köhnəlmiş xəracı ələyincə yad,
 Bağırdı: "Möhkəmdir başımdaki tac,
 Qızmış bir aslandan alınmaz xərac.
 Başqa bir ayinə girmişdir cahan,
 Qalmamış o qızıl yumurta doğan.
 O köhnə büsatı bu dövrən sildi,
 Keçmiş ayinlərə qələm çəkildi.
 Hər zaman cəvahir çıxarmı daşdan?
 Dünya gah sülh istər, gah vuruş, gah qan.
 Bu qədər qürurla çəkmə boş nəfəs,
 Qılıncı cavab ver, danışma əbəs.
 Yetməzmi qılıncım qan dama-dama
 Taxtını çəkməmiş mənim altına?
 Mənim də var ikən qılıncım, taxtım,
 Lakin bu dünyanı sənə buraxdım.
 O qədər sənə var cəlal, təmtəraq,
 Mənə də belə bir guşəni burax.
 O yerə yetirmə "gücüm" var deyə,
 Səninlə çarpışım pəncə-pəncəyə.
 Ataraq hörməti, rəsmi, həyanı
 Kinimlə coşdurum qəlbimdə qanı.
 Şah eşitmədimi edərəkən savaş
 Qopardım zəncidən mən nə qədər baş?
 Bir at çapmağımla getdim mən hara,
 Atdım dikbaşları toz-torpaqlara.
 Bir şah ki, şahlara verir taxt və tac
 Miskinlər kimi heç verirmə xərac?
 Məndən Misri istə, istəmə gövhər,

Misir qızılı tək sözə ver zivər.
 Bax, sərvət, dövlətim qalxmış nə yerə,
 Tələb et məndən öz rütbəmə görə,
 Qaldırma fitnəni, coşdurma kini,
 Gəl, viran eləmə İran mülkünü!
 Çatmışdır əlinə böyük məmləkət,
 Şükr elə, yetməzmi bu qədər dövlət?
 Zamanın meylini gəl dolandırma,
 Bu fikrə qələm çək, su bulandırma.
 İstəmə verilməz şeyi, padşahlı
 Rəftar et, necə ki, edir iki şah".
 Qasid eşidincə bu sərt xəbəri
 Zehnindən silindi bütün sözləri.
 Dərgaha üz qoydu dərddə, möhnətlə,
 Ateşli şimşəkdən daha sürətlə.
 Elə ki, açıldı qasidin dili,
 İkiqat büküldü o sərvin beli.
 Bu ağır cavabı eşitdi Dara,
 Bağrını deldi ən kinli bir yara.
 "Kimdir o sikkəsiz, cəsarət etsin,
 Dara sikkəsizlə rəqəbət etsin?"
 Kinindən o andı bir neçə dastan,
 Saraldı eşidən kəslər qorxudan.
 Zəhərli gülüşlə dolaraq kinə,
 Dedi: "Bax bu azğın cərxin işinə,
 Bu zülüm deyilmi edir fəlekler?
 Daraya kükrəyir miskin İskəndər.
 Qaf dağı olsa da, gözünü silsin,
 O kimdir mənimlə çarpışa bilsin?
 Bir tərhan yanında bir çibin nədir?
 Coşqun bir dənizdən kiçik qətrədir".
 Başqa bir qasidi göndərdi Dara,
 Kin ilə gözünü dikdi yollara.
 Qasidə tapşırırdı bir top, bir çövkən,
 Bir çuval küncüd də verdi ərmeğan.
 Hədiyyə sirrini öyrətdi ona,
 Sevindi qurduğu incə oyuna.
 Daranın verdiyi tapşırıqları
 Bilərək, üz qoydu Yunana sarı.

İskəndər qəsrinə basınca ayaq
 Atəşdə mum kimi şölə saçaraq,
 Ədəblə qeysərə baş əydi öncə.
 Pərəstiş və ayin başa gəlincə
 Söz düyümlərini sürətlə üzdü,
 Söylənən sözlərdən bir inci düzdü:
 "Canlara hakimdir fərman verənlər,
 Buyruq qullarıdır göndərilənlər.
 Şövkətli padişah versə hər əmr,
 İtaət etməmək bir vəzifədir".
 İskəndər bildi ki, bu üzr istəyən
 Ağır bir fərmanla gəlmiş yerindən.
 Acıqlı gülərək dedi: "Ərz qıl"
 Qasidin dilindən açıldı qıfıl.
 Qasidin Daradan gətirdiyi mal
 İskəndər önündə qoyuldu dərhal.
 Elə ki, mətahı ortaya sağıdı,
 Daranın əmrindən qasid söz açdı.
 Başladı çövkandan, topdan əvvəlcə:
 "Uşaqsan, sənə top olsun əyləncə,
 İstəyin mənimlə çarpışmaq olsa,
 Qəlbinə boş yerə sıxıntı dolsa,
 Küncüdü saraya səpərək durdu,
 Qarşına çıxarram bundan çox ordu".
 Dünyanı sarsıdan böyük İskəndər
 Gördü bu fallarda şanlı bir zəfər.
 Bir məsəl çekdi ki, qaçdığı zaman
 Hər şeyi qarşıma çəkər bu çövkən
 Onunçün göndərmiş Dara çövkani
 Özümə çekim bu köhnə dünyanı.
 Yuvarlaq bu topu hər heyətsünas
 Yer in küresiylə eyləmiş qiyas.
 Şəhriyar onunçün göndərmiş bunu.
 Çövkənlə qazanım onun topunu.
 Daranın fikrini bilincə salar
 Kinini güncüddə etdi aşkar.
 Güncüdü dağıtdı evə, eşiyə,
 Quşları səslədi, dənəsin deyə.
 Dariya daraşdı saray quşları,

Qalmadı bu yerdə bir dənə darı.
 Bu cavabda elə qəti məna var,
 Güncüdü yağını sıxıb çıxarar.
 Güncüddən çox olsa Dara qoşunu,
 Mənim də quşlarım dənələyər onu.
 Üzrlük doldurdu kiçik çuvala,
 Qasidə verincə dedi: "Çıx yola".
 Dara güncüd qəder çıxartsa ordu,
 Mənim də ordumun qədəri, bax, bul".
 Qasid İskəndərdən eşidib bunu,
 Yüklədi ulağa ağır yükünü.
 Daraya Yunandan gətirdi cavab,
 Bu ağır cavaba kim gətirər tab?
 Daranın cavabından qızardı gözü,
 Çünki çox güclüydü düşmənin sözü.
 Ədavət bağladı hiddətlənərək,
 İranın xalqından istədi kömək:
 Çin, Xorəzm, Qəzneyn, Qur mahallarından,
 Yer dəmir kəsildi heyvan nalından.
 Bir ordu düzəltdi Qaf dağı qəder;
 Hamısı daş, dəmir çeynəyən əjdər.
 Bu böyük orduya san verən zaman,
 San verən qalmışdı bu işdə heyran.
 Döyüşkən ərler ki, at oynadırdı,
 Təxminən doqquz yüz minə çatırdı.
 Böyük şəhriyarın böyük ordusu
 Bir çoxğun dənizdi, yoxdu qorxusu.
 Kin ilə Yunana doğru yol açdı,
 Keçdiyi yerlərdə bayquş ulaşdı.
 Axdı dəniz kimi Ermənistanə,
 Külək də çatmadı onun tozuna.
 Ölkələr aşdı Yunana qəder,
 Qurular titrədi, coşdu dənizlər.
 O dikbaş atların polad nalından

¹ El arasında üzərliyi bədnəzərdən qorunmaq üçün yandırarlar. Lakin son dərəcə acı olduğu üçün quşlar onu yeməz. Dara İskəndərə güncüd göndərmişdi: İskəndər dedi ki, onu mənim quşlarım yeyər, yəni sən qoşunu mənim əsgərlərim yox edər. İskəndər isə Daraya üzərlik göndərdi və bununla demək istədi ki, mənim qanunumu düşmənin quşları yeyə bilməz.

Çöllərdə otlardan qalmadı nişan
Günəş-də düşsəydi şahın ardına
Qalardı gəzdiiyi yerlər virana.

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏYƏ QOŞUN ÇIXARMASI

...Ayıqlıq nə böyük dövlətmiş, bilsən,
Əliboş olmamaq dünya nəqdindən....
Keçən padşahları öyrənmiş bir pir
Soruşan kimsəyə belə nəql edir:
Dara ordu çəkdi Ermənistana,
Sanki bir qiyamət çökdü hər yana.
İskəndər bu işdən tutmadı xəbər,
Qarşıya çıxarsın qızğın bir məhşər.
Məzlumlar axaraq gəldi hər yandan,
Dedilər: "Coşğun sel qoparır tufan".
Daranın ordusu edərəkən səfər
Polad geyimlərdən qaraldı yerlər.
Bir casus söylədi: "Düşmən sərxoşdur,
Durduğu yerlərdə qafil olmuşdur.
İskəndər bir basqın etsə qəflətən
Bir anda çıxarar onu mülkündən".
İskəndər gülərək söylədi cavab:
"Gizlində qalmağı sevməz afitab.
Yararmı döyüşdə böyük İskəndər
Adi quldur kimi qazana zəfər?"
Başqa bir casus da belə dəm vurdu:
"Düşmənin gətirir hədsiz bir ordu.
Qoşun işlərini mükəmməl bilən
Ancaq saya bilər onu təxminən".
Ən qısa bir cavab verdi İskəndər:
"Bir qılncı yüz öküz bağrını dələr.
Acıqlı canavar — o kinli heyvan
Qorxarmı qoyunun çox olmasından?"
Uca şəhriyarın mətin sözləri
İnandırdı buna hər bir əsgəri.
Get-gedə böyüdü bu qızğın xəbər.
Ölkəyə yaxındır o qorxunc əjdər.

İskəndər bildi ki, o bir buludtək
Gələcək, qılncı saçacaq şimşək.
Bütün ölkələrə göndərdi xəbər:
"Durmada dərgaha yığılsın əsgər!"
Rumdan, Əfrəcədən, Misirdən, Rusdan
Bir ordu bəzədi gəlindən rəqşan.
Ordu toplanınca uca İskəndər
Əmr etdi sayından verilsin xəbər.
Sayçılar məlumat verdi padşaha:
Altı yüz min əsgər gəlmiş dərgaha.
Hər yandan yığılıb gəlincə ordu
Çalğısız, içkisiz bir məclis qurdu.
Aqillər yığılıb uca dərgaha
Verdilər diqqətlə qulaq padşaha.
İskəndər söz açdı bütün işlərdən,
Daranın açdığı o döyüşlərdən:
"Şübhə yox,— dedi, — o, adlı tacidar
Bizimlə döyüşə vermişdir qərar.
Hər üçün, sülh üçün fikriniz nədir?
Düşmən çox yaxındır, göstərin tədbir.
Çıxmasa bu kəskin qılncı qınından,
Bizə kişi deməz bir nəfər insan.
Tac-taxt alarsam qoca Daradan
Zalım adlanaram bununla da mən.
Qıymaram çıxsın öz mülkündən Dara,
Yamanlıq etmərəm mən Kəyanlara.
Çünki qorxuram bu əməlim bu gün
Düşməni çıxarsın bizlərə üstün.
Bu yolda düzgün bir tədbir göstərin,
Sonunda işimiz olmasın çətin.
Düşünüb söyləyin sağlam bir fikir,
Bu döyüş haqqında fikriniz nədir?"
Bilikli, şüurlu, ayıq, hünərvər
Başçılar diqqətlə çox dinlədilər.
Hörmətlə hamısı dil tökdü ona,
Padşaha etdilər çox dua, səna:
"Uğurlar doğsun bu yaşıl ağaca,
Kökləri möhkəmdir, adısı uca.
Taxtınla, tacınla dünya qurulsun,

Qapında düşmənin başı tac olsun.
 Doğrudur təməmə şah buyuranlar,
 Bir də biz onları edəkmi təkrar?
 Əmrindən dönmərik, sözün fərmandır,
 Padşahın yolunda canlar qurbandır.
 İndi ki, sorursan, ey dana, zəki,
 Bizim fikrimizə belə gəlir ki,
 Kinli bir üreyə kin dolan zaman
 Keçdiyi yollarda göyərər tikan.
 Sən də kin odunu eylə şöləvər,
 Kin yaxan bir atəş tikan təmizlər.
 O, qoca söyüddür, sən gənc sənubər,
 Söyüdlə sənubər olmaz bərabər.
 Yenidən abad et bu köhnə bağı.
 Torpaqdan təmizlə köhnə alağı.
 Bu təzə dövlətin al qumaşından
 Gəlintək bəzənsin o köhnə cahan.
 Şübhəsiz zalımdır amansız düşmən,
 Xalq boyun qaçırır onun zülmündən.
 Elə bir düşməndən niyə qorxursan,
 Evinin içi də özünə düşman.
 Zülmün ayinine birdən çək qələm,
 Xalqının qəlbindən silinsin ələm.
 Düşməndən məmləkət doymuşdur cana,
 Atıl üzərinə mərdi-mərdana.
 İsti təndir artıq çörək istər, dur,
 Atının başına odlu yüyən vur.
 Baş qoyarıq hara sən ayaq qoysan,
 Bizdə yox əmrindən boyun qaçıran,
 Sənin istəyini kim poza bilər?
 Əmrindən çıxmağa kimdə var hünər?"
 Sözləri bununla bitirdi: "Ancaq
 Sən bu qan tökməyə qoyma ilk ayaq.
 Kəyanın taxtına göstər sən hörmət,
 Öncə qan tökməyə gəl etmə cürət".
 Həminin fikrini şah öyrənərək,
 Bildi sərkərdələr edəcək kömək.
 Doğrular sözünü tutaraq getdi,
 Ordu yetirməyə o gün əmr etdi.

Dövr edən günlərdən seçərək bir gün,
 Uğurlu taleyi olarkən üstün
 Mübarək fal ilə andı səfəri,
 Orduya verildi hərəkət əmri.
 Kəməri belində kin ilə sıxdı,
 Parlayan yüyəni aydan işıqdı.
 Qızmış aslan kimi etdi tacidar
 Qılıncı dünyanın fəthinə açar
 Neşətli arıydı qaynaşan ordu,
 Arı pöhrəsindən artıq idi bu.
 Firidun padşahdan yadigar qalan
 O uca Dirəfsi tanırdı çoxdan.
 O uğurlu bayraq düzələn zaman
 Nazlardı dostunu bu qoca dövrən:
 Bayrağı "Dirəfsi-Gava"dən yüksək
 Çəkdi mahlıcına göy rəngli ipək.
 Tam əlli arşındı uca sütunu,
 Zinət öz qoynunda bəsləmiş onu.
 İpəyin üstündə müdhiş əjdaha,
 Baxanlar qorxudan baxmaz bir daha.
 Qıvrıncıq qara bir qotaz başında,
 Sanki bir buluddur dağın qaşında.
 Bir qara qartaldı, qanadı nurdan,
 Görürdü onu hər uzaqdan baxan.
 Tərpəndi əjdaha heybət əsgərlər
 Başında əjdaha peykər İskəndər...

DARANIN İSKƏNDƏRƏ MƏKTUBU

"İnsanı bilikle daim ucaldan
 Ən adil, ən böyük tanrı adından.
 Elə bir tanrı ki, əl tutar, bəslər,
 Tək ona sığınar çarəsiz kəsler.
 Işıqlı ulduzu göydə parladır,
 Bu qara torpaqdan insan yaradır.
 Hər işdə bilikli, güclü, bacaran,
 Müstəhəqq olanın keçir suçundan.
 Hər ruha ondadır hərərət, işıq,
 Hər əqlə o verir qüvvət, yaraşıq.

Birinə dövrənı tutur elə tənq,
 Təknədə tapmayır bir parça çörək.
 Birinə dağ kimi xəzine verər,
 Çəkide dağ olmaz ona bərabər,
 Nə yoxsul suçundan çəkmiş bir ziyan,
 Nə hüner göstərmiş xəzine tapan.
 Nə istərsə onun elindən gəlir,
 Yaratmaq, öldürmək onunçun birdir.
 Hökmündən olurmu qurtarmaq yaxa?
 Bir hakim tapılmaz ona tay çıxax...
 Sən, ey xam fikirli, sınaqsız uşaq,
 Aslanla çarpışma, inadı burax,
 Mənimlə döyüşdə zor pəncən hanı?
 Köməyin, qoşunun, sərkərdən hanı?
 Səndə əqrəb, ilan xasiyyəti var,
 Nəhənglə döyüşə yoxsa kim çıxar?
 Əjdaha qılıncım məhv edər səni,
 Gəl burax bu ilan təbiətinil
 Üstünə qılıncıla kükrəsəm, yəqin,
 Ya ölüm, ya qaçmaq olar qismətin.
 And olsun atəşə, "Avest"ə, "Zənd"ə,
 And olsun günəşə, göy çəmbərində,
 And olsun yəzdana, uca behişte,
 Əhrimən düşməni olan Zərdüşte.
 Rumdan və Yunandan qoymaram əsər,
 Başına yağdırram atəş, müxtəsər.
 Rumlular sərəsər geyse də dəmir,
 Atəşgədəmizdə mum, dəmir birdir,
 Nə çıxar rumludan, rum əsgərindən,
 Atların nalında məhv olar ölkən.
 Əgər Rum üstünə çəkşəm ordular,
 Tozundan günəşin gözü kor olar.
 Ey Rumun ağası, budur məsləhət:
 Daraya edəsən zəncitək xidmət.
 Xalvarla çıxarsan geyimlə qalpaq,
 Bir oxa dayanmaz, inadı burax.
 Qarətçi ordumun oxunda mөгər
 Yemədin, üstümə çəkirsən ləşkər?
 Varmıdır Daraya verəcək başın?

Mənimlə keçin, bu fikrindən daşın...
 Vergi ver, kini sil, qoy işə qədəm,
 Köhnə ayınlərə, gəl çəkmə qələm...
 Məcbur etmə məni qalxım yerimdən,
 Mən böyük bir filəm, sən bir çibinsən!
 Sevin ki, haq sənə vermiş dövlət, var,
 Aslan pəncəsindən alınmaz şikar!...
 Bu göyə atdığıñ tozdan, torpaqdan
 Mənə yox, özünə yetişər ziyan.
 Baş mənim, başqalar mənə əl-ayaq,
 Nə gerek başını boş yerə qırmaq?
 Öz sillən toxunar öz yanağına,
 Baltanı vurarsan öz ayağına.
 Gənclik qüruruyla şaşmaq əbədir,
 Qəmənle boynunu qaşıma, bəsdir!
 Qılıncım tək sənə açmamış oyun,
 Saysız dik başlardan qoparmış boyun...
 Yağışdan qorxarmı qocaman qurdlar?
 Onların ipək yox, dəri kürkü var...
 Məndədir Bəhmənin aslan ürəyi,
 Həm İsfəndiyarın polad biləyi.
 Onlardan yadigar bu gün mənim, mən!
 Zorda İsfəndiyar, ürkədə Bəhmən!
 Kəyan nəslindənəm, mən yenilmərəm,
 Başqalar əlalti, tək əsil mənim!
 Böyük səhv etməsən məni ölçərkən,
 Bəhmən qüvvətiylə ölçməmişsən sən,
 Babamın mülkünün sahibiyəm mən,
 Gəl öz sahibinə üsyan etmə sən.
 Tutduğun işlərdən tez ol pəşiman,
 Düşün ki, bir fayda verməz sonradan!
 Çox igid olsan da, qızışma ancaq,
 Aslanın izinə, gəl basma ayaq!..
 Yurdunu talaram, kini tərptənsən,
 Ölkələr verərəm bir rica etsən.
 Dağ kimi ağır am, mətanətliyəm,
 Hökmümdə amansız, həm də qətiyəm.
 Sən məni tərptəmə, tərptənər dünya,
 Bir kərə demişəm, dedim bir daha!"

Dara məktubunu şaha oxuyan
 Kəskin sözlərini edincə bəyan,
 İskəndər əmr etdi: "Oynasın əlin!
 Ona bir cavab yaz bundan da kəskin".
 Katibi qələmlə göstərdi hüner,
 Məktubu bəzədi hər çeşid gövhər.
 Yazdı bu məktubu elə sənətlə,
 Fələklər əlini öpdü hörmətlə.
 Dəyərli məktubun başı qapandı,
 Naməni alaraq qasid yollandı.
 Daranın katibi məktubu açdı,
 Hər rəngin nüktədən yüz gövhər saçdı.
 Oxuyub gördü ki, gövhərdir hər söz,
 Düzdüyü dürlərdən ayrılmayıb göz.

DARANIN MƏKTUBUNA İSKƏNDƏRİN CAVABI

"...Söylə, ey şəhriyar, eybəxti uca,
 Anandan çatdınmı bu taxta, taca?
 Sənə də şahlığı vermiş yaradan,
 Hər verən şeylərə baxma, ucadan,
 Nemətə xor baxmaq olmaz, tacidar!
 Xor baxan bəndəni sevməz bir dindar.
 Dünyada sərxoş da, huşyar da olsan,
 Əmrindən boynunu qaçıрма bir an...
 Mən meydan əriyəm, sən də bir kişi,
 Meydanda seçilir hər mərdin işi.
 Bu yoldan o zaman çəkərəm yüyən,
 Ya küləh qaparam, ya ölərəm mən.
 Sandın səndən başqa yoxdur bir nəfər,
 Ancaq bir sənənmis dünyada sərvər?!
 Qürurla bu qədər olma gərdənkəş,
 Torpaqdan yarandın, deyilsən atəş.
 Gəl burax bu kini, islahə yanaş,
 Qalaydan pozulur almaz kimi daş...
 Mən də zirehpuşam, qılnc oynatsan,
 Sülhə də razıyam, sülhə əl atsan.
 Gövhərdən, qılncdan, nəyin var, çıxar,

Mənim də bunlara məharətim var".
 Elə ki, məktubu Dara dinlədi,
 Dimağı alışdı, kinlə inlədi.
 Durmadan topladı qədərsiz əskər,
 Daradan qalmadı geri İskəndər.
 Ortaya çıxardı güclü bir ordu,
 Silahdan onlara yaraşlıq vurdu.
 Dara anladı ki, qızmış əjdaha
 Aslanın izini buraxmaz daha.
 Elə bir şövkətlə qalxdı yerindən,
 Dağlar da sarsıldı öz təməlindən...

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏSİ

... İran tacıdarı səhərdən durdu,
 Sazladı olduqca mükəmməl ordu.
 Öncə sağ qanada bəzəklər saçdı,
 Əjdaha qılınclar ağzını açdı.
 Sonra sol qolu nizama saldı,
 Cəbhəyə poladdan bir dağ ucaldı.
 Bir mərkəz dikəltdi cinahın gözü,
 Qapandı günəşin və ayın üzü.
 Bu mərkəz poladdan tökülmüş bir dağ,
 Sığınan kəslərə dəmir bir sığnaq.
 O yanda Rum şahı qurdu ordunu,
 Sanki bal arısı şan etdi mumu.
 Silah istəyəne payladı silah,
 Kömək istəyəne payladı pənah.
 Sağ-solu bəzədi qılnc və qalxan,
 Necə ki, canlanır çəmənlə buluddan.
 Dağtək möhkəmlətdi önü, arxanı,
 Göydəki səyyarətek qurdu meydanı.
 Elə ki, hər tərəf sazaldı ordu,
 İgidlər döyüşə çox hazır durdu.
 Qılınclar boyunla oynarkən artıq,
 Dünyanın gözündən çəkildi işıq...
 Coşduqca fillərin sərxoş nərəsi,
 Tıxandı ərslərin kəskin nəfəsi.
 Qılınclar o qədər boyun üzdülər,

Qalmadı boynunu dik tutan bir ər...
 Ordu mərkəzində Daranın qəlbi
 Dartıldı bir aslan ürəyi kimi.
 Kükreyir, dağıdır sağ və solunu,
 Hər yana işlədir Bəhmən qolunu.
 Sarsılmaz qolunu atsa hər yana,
 Düşür düşmən başı ayaq altına.
 Hər cana çatırsa verməyir aman,
 Hər başa vurursa qoparır haman.
 Rumların qədərsiz töküldü qanı,
 Torpağa səildi min pəhləvanı.
 Bu yanda qılıncıla igid İskəndər
 Qaldırdı dünyada qanlı bir məşhər.
 İki əl qan tökər, çalışır, durmaz.
 Hər əldə bir qılınc-kəsərli almaz...
 Döyüşdə sınınmış iranlı birdən
 Rumların yolunu kəsdi hər yerdən.
 Meydanda zəiflik göstərdi rumlar,
 Onları edirdi əcəl giriftar.
 Yenidən mərdliklə namusla doldu,
 Dağ kimi yerindən tərpənməz oldu.
 Himmətlə tutdular əldə bayrağı,
 Qənimət almasın amansız yağı.
 Zənci öz tacına düzüncə gövhər
 Çin şahı taxtından düşdü dərbəder¹.
 Gecənin köksündən ay doğdu parlaq,
 Şəfəqli güzgütek işıq saçaraq.
 Bir çöldə yığıldı hər iki ordu,
 Hər iki cəbhəni düşmənlik yordu.
 Döyüşdən əl çəkib döndülər geri,
 Yudular yaranı, tozu qan-təri....
 Daranın iki baş sərdarı vardı,
 Üzdə dost, ürəkənd çox kin tutardı.
 Daranın kinindən yorulmuşdular,
 Ortada bir ürək incikliyi var.
 Şahı öldürməkçin oldular əlbir,
 Kin ilə oturub tökdülər tədbir.

¹ Bu beytdəki sözlər rəmzi mənə daşıyır: zənci-axşam, qaranlıq, gecə; tac-göy, səma; gövhər-uldüz; Çin şahı-günəş mənasındadır.

Bəzəmək istərkən qanlı bir bazar,
 Gedib İskəndərə sığındı onlar:
 "Daranın bizə çox etimadı var,
 Tək bizə inanır qoca tacidar.
 Zülmündə yanaraq etmişik tədbir,
 Öldürmək fikrində olmuşuq əlbir.
 Biz sabah həmlə edərik, bəlkə
 Zülməndən qurtulsun bu məzlum ölkə.
 Yerində möhkəm dur, dayan bu gecə,
 Düşmənin bu şəhər dönəcək heçə.
 Bu şəhər bayraqla çıxarkən hərbə,
 Qılıncdan yeyəcək böyük bir zərbə.
 Ancaq sən doğru qal şərtimizə,
 Xəzinə ağzını geniş aç bizə!
 Hər birimizi sən varlandırısan,
 Qulluğumuz üçün qızıl saçasan".
 Bu iki xainə rumlu hökmüran
 Söz verdi, onlarla bağladı peyman.
 Lakin inanmadı buna İskəndər:
 Daranı öldürə bilsin xainlər.
 Ancaq düşməninəndən qurtulmaq üçün
 Hər kəs üçün çarə aramaq mümkün.
 Bu zülmü ədalət gördü hökmüran,
 Gəldi xatirinə köhnə bir dastan:
 "Dovşanını hər bir yerin,—məsəl var,—
 Yenə də o yerin tazısı tutar"...
 İki dağ kimi səf çəkmişdi ordu,
 Çarpışma hər iki cəbhəni yordu
 Döndülər o günü vurunca başa,
 Hazırlıq görüldü gələn savaşa.

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ TƏRƏFİNDƏN ÖLDÜRÜLMƏSİ

...Bu gözəl dastanı yazan ravilər
 Doğrular dilindən belə nəql edər...
 Hər iki ordunu sabaha qəder
 Kəşfiyyat qolları keşik çəkдилər...
 Yalvarır, yaxarır hər iki əsgər:

"Bitməsin bu gecə, olmasın səhər,
 Bir qədər geciksin, uzansın zaman,
 Bəlkə gec açılısın döyüşə meydan.
 Unudub kinini iki tacidar
 Bəlkə sülh etməyə versinlər qərar.
 Al günəş tacını qoyduğu zaman,
 Elə ki, ayrıldı qaranlıq ağdan,
 İskəndər və Dara gəldi meydana,
 Ürəklə düşsünlər dostluq ardına.
 Şəfqətlə, hörmətlə edib barışıq,
 Xeyirli işə qol qoysunlar artıq.
 Bu işdə istədi tədbir və çara,
 Kimsədən düz cavab almadı Dara.
 Sünn üçün bir nəfər olmadı rəhbər,
 Dedilər: bu işi qılınc həll edir.
 İranlı Rumludan acizdir məgər?
 Onlar bu savaşda qazanmaz zəfər.
 Səhərkə döyüşlə qızışar meydan,
 Rumludan salamat qoymarıq bir can".
 Daranı aldatdı belə sözlərlə,
 Birisi hiyləylə, biri hünərlə.
 Daranın düşməni iki sərkərdə
 Buna səy edirdi hər an hər yerdə.
 İskəndər düşündü nə tədbir qursun
 Ki, Dara önündə dağ kimi dursun.
 O iki sərdarı tutdu nəzərdə,
 Öz igidliyinə güvəndi bir də.
 Rum əsgərlərinə dedi İskəndər:
 "Bu qatı mərkəzdə olunca səhər
 Ər kimi çalışmaq, çarpışmaq gerek,
 Canı dişə yığıb igidlik etmək.
 Bu dünya bizimdir çalsaq qələbə,
 Daranın olacaq yeyərsək zərbə..."
 Hər iki ordu bu düşüncələrlə
 Gecəni keçirdi dərin kədərlə.
 Dünyaya pəncərə açınca ziya
 Bambaşqa bir oyun başladı dünya.
 Bir ovuc qığılcım oldu bir atəş,
 Bir komac kimiydi parlayan günəş.

Dağ kimi tərpendi hər iki ordu,
 Dünyanın üreyi titrəyib durdu.
 Firudun və Bəhmən nəvəsi əjdər.
 Yuxudan səhərlə qalxdı bərabər.
 Ordunu sazladı, düzəltdi meydan,
 Parladi ox, kaman, qılınc və qalxan.
 Yüzlərcə polad dağ dikəltdi onda,
 Xəzinə dayandı onun altında.
 Sağ qolun işləri bitdikdən sonra
 Sol qolu çevirdi polad hasara.
 Cinahlar kök atdı yerə havadan,
 Yer kimi çarmıxa çəkildi meydan.
 Mərkəzdə durmuşdu cahan günəşi,
 Başının üstündə Kəyan dirəfşi¹.
 Dünyanı yandıran qılıncı məgər
 Bu günün saxları böyük İskəndər!
 Yağdıran buludtək meydan dopdolu,
 Yaydan ox yağdırdı, qılıncdan dolu.
 Ordunun qolları göyə dayandı,
 Atların dırnağı qana boyandı....
 Qopunca nəvələr iki ordudan,
 Qiyamət qopmuş zənn etdi asıman.
 Təbillər gurlayıb verdi səs-səsə,
 Qanlı əjdahalar başladı rəqsə...
 İnsan cəmdəyiylə dolmuşdur sağ-sol,
 Döyüşçülər üçün qapanmışdı yol.
 O qan Dəcləsini² günəş almışdı,
 Suya neylufərtək qayıq salmışdı.
 Həmin vuruşmada böyük İskəndər
 Günəş çeşməsinə saçmışdı zəfər.
 Daranın qılıncı saldıqca şölə
 Qızardı daşların üreyi belə.
 Elə ki, soxuldu ordu orduya
 Məhşəri gözüylə gördü bu dünya.
 Dava meydanına yayıldı əsgər,
 Daranın canına var idi xətər.

¹ *Dirəffş* — Bu misrada bayraq mənasındadır.

² *Dəclə* — çay adıdır. Bu beytdə çox qan tökülməsinə işarədir.

Ordular döyüşə girdiyi zaman
 Olduqca genəldi dərissal meydan.
 Yanında kimse yox, yalnızdı Dara,
 Onunla etməyir kimse müdara¹.
 İki sərxoş sərdar fil kimi coşdu,
 Filbədən Daranın üstünə qoşdu,
 Böyründən bir yara vurdular ona,
 Laləzar oldu yer, boyandı qana.
 Tacidar yıxıldı dərin yaradan,
 Sanki bir qiyamət kəsildi cahən.
 Bir ağac yıxıldı Kəyan bağından,
 Yaralı bədənı qanına qəltən.
 Dərdə tab gətirməz incə olanlar,
 Yel ilə çırağın nə dostluğu var?
 O iki qantökən, o iki xain
 Qaçdılar yanına tez İskənderin...
 "İşini bitirdik, vurduq bir yara,
 Gözündə cahənı elədik qara.
 İstəsən gözünlə gəl gör bu halı,
 Qanıyla boyansın atının nalı.
 Hünərlə öldürdük sizin düşməni,
 İndi sən yerinə yetir vədəni.
 Bizə vəd etmişdin ağır xəzinə,
 Doğru qal, vəfa et indı əhdinə".
 İskəndər bildi ki, bu iki sərdar
 Şah qanı tökməyə olmuş həvəskar.
 Verdiyi peymana oldu peşiman
 Həyadan bir sölə çıxdı canından.
 Adamın yaşadı ölən zamanda
 Həyat ümidindən iz qalmaz onda.
 Dedi: "Harda batmış qana tacidar,
 Kəyan dövlətini bəzəyən sərdar?"
 Hər iki qantökən düşərək önə,
 Yol göstərdilər öz azğın zülmünə.
 Daranın düşdüyü yerə gəldilər,
 Yanında dostlardan yoxdu bir nəfər.
 Vücudu bulaşmış torpağa, qana,

¹ Müdərə — dostluq.

O Kəyan Küləhi¹ düşmüş bir yana...
 İskəndər tələsik endi atından,
 Daranın önündə durdu pərişan.
 Əmr etdi o xain sərkərdələri,
 Xaricə meyl edən iki rəhbəri
 Möhkəm saxlasınlar, sonra İskəndər
 Yerindən tərpendi üzündə kədər.
 Sürətlə yanaşdı xəstəyə sarı,
 Kəyan geyimindən açdı bağları,
 Başını şahənə dizinə qoydu,
 Gecəni işıqlı gündüzə qoydu.
 Yuxudan gözünü açdığı zaman
 Dedi: "Qalx bu qara qanlı torpaqdan!
 Burax ki, solmada qurtuluş bağım,
 Qaralmağ üzrədir işıq-çırağım,
 Böyrümü, bax, necə yırtmış bu dövrən!
 Bağrımın altında böyrümdür pünhan.
 Pəhləvan, ey başım üstünə gələn!
 Qoru öz böyrünü mənim böyrümdən...
 Fikrin tac çalmaqsə mənim başımdan,
 Azacıq aman ver, qoy çıxsın bu can!
 Bu dünya mülkündən açınca kəmə
 Başım da, tacım da getsə, yox zərər".
 İskəndər ağladı: "Aman, tacidar,
 Nökərin İskəndər mənəm, şəhriyar!
 İstəməzdim görəm torpaqda səni,
 Öz qanına qəltən olan bədənı.
 Nə etmək bir işdir olmuş dünyada,
 Təəssüf verərmı bu işdə fayda?
 Başını yenidən qaldırsan əgər,
 Kiçiklik edərdi sənə İskənəder...
 Bir çarə etməyə imkan yox məndə,
 Bu gənc sərvə görə ağlayam mən də.
 Anlat ki, istəyin, tədbirin nədir?
 Qorxunuz kimdəndir, ümid kimdədir?
 Söylə ki, hər sözün mənə bir fərman,

¹ Küləh — Papaq. Kəyan güləhi dedikdə Kəyan yurdunun başçısı mənasındadır.

İtaət etməyə bağlaram peyman.
 Dara hiss edincə bu dost nəfəsi,
 Açdı gözlərini, şahənə səsi.
 Şəfqətlə ucaldı: "Ey uca baxtım,
 Tək sənə yaraşır bu tacım, taxtım.
 Sorma bir ölüyə mən indi nəyəm?
 Xəzanə tutulmuş ölgün çiçəyəm"....
 Olsun yeni taxtın qoy sənincün xoş,
 Mənimlə balıncım qalacaqdır boş.
 Mənimçin ağlamaq lazım gəlirəkən
 Sorursan qəlbimin istəyini sən.
 Könlümdə sevimli üç istəyim var.
 Üçü də şahənə bəxtinə yarar:
 Birinci-günahsız ölümə görə
 Rəftar etməlisən ədalət üzrə.
 İkinci-sən Kəyan taxtını alsan
 Ona heç bir zaman yetirmə ziyan.
 Bu kinin toxumunu İranda ekmə,
 Kəyan nəslinə xatimə çəkmə!
 Üçüncü-toxunma hərəmxanəmə,
 Saxla hörmətini, təhqir eyləmə!
 Rövşənək qızımdır, olduqca göyçək,
 Əlimdə bəslənmiş bu gözəl mələk.
 Öz süfrə yoldaşın etməklə ucalt,
 Süfrəyə incilər verir şən həyat,
 Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
 Təbii işıqla günəş olur şən"¹...
 İskəndər əmr etdi:.. Daranı artıq,
 Daxmaya qoymaqçın olsun hazırlıq!
 Künbədi daş qala, taxtı qızıldan
 Qayrıldı ona müəyyən bir məkan.
 Türbəsi bitincə bitdi hər zəhmət,
 Dara zəhmətindən oldular rahat.
 Bədən qəfəsində nə qədər can var,
 Elə bir igidə hörmət var, şən var...

İSKƏNDƏRİN İRAN BAŞCILARI İLƏ ƏHD PEYMAN BAĞLAMASI

...Dövlətə pərəstiş edən bir nəfər
 Dövlət pərgarını belə nəqş edər:
 Daranın ulduzu olunca nihan
 İskəndərə qaldı bütün bu cahan,
 Daraya mal olan təzə və köhnə,
 Heç saya gəlməyən dolğun xəzinə....
 Qədərsiz şahənə paltar və qumaş,
 Minlərcə lək dəvə, yükləri daş-qaş...
 Misalı olmayan əntiq-bahalı
 Şeylər var, xüsusi xəzinə malı.
 Xəzinədə nə qədər qızıl-gümüş var,
 İskəndər adına sikkə vurdular...
 İskəndər gördü ki, bunca xəzinə
 Zəhmətsiz olaraq keçdi əlinə.
 Dərgaha ən sadıq hər bir nəfərə,-
 Böyüyə, kiçiyə, yoxsul kəslərə
 Var-dövlət verərək bəxtiyar etdi,
 Dünyaya özünü hökmdar etdi.
 İrana qasidlər edərək rəvan
 Dedi ki, dönməsin kimsə qapımdan.
 İstəsən ki, başın qalsın səlamət,
 Qapımda baş əyib elə itaət.
 Bəxşişə, şəfqətə hüddud olmayan
 Bu yerdə hər kişi tapar dövlət, şən.
 İran başcılarını axdı hər yerdən
 Bu xeyirli işdən ürəkləri şən.
 Şəhriyar qəlbindən tutdular xəbər,
 Sözündə mətindir böyük İskəndər.
 Elliklə yollara çıxdılar daha,
 Sevinclə axdılar uca dərgaha.
 Bu geliş xoş gəldi şaha, onlara,
 Ordunun pənahlı pəhləvanlara.
 Peymanlar bağlandı, söz verdi gerçək:
 Kimsənin rütbəsi əksilməyəcək.
 Xəzinə açıldı xalqın üzünə,
 Verdi hər birinə gövhər, xəzinə.

¹ Bu beytdə Rövşənək məhəbbət rəmzi kimi işlədilir. Qeyd edilir ki, həyat məhəbbətlə gözəlləşdiyi kimi sənin həyatın da onunla şən keçər.

Hər kimin nə qədər vardı sərvəti,
 İkiqat çoxaldı varı, dövləti.
 Hər şəxsin işini aşkar etdi,
 Yatanı oyatdı, bəxtiyar etdi.
 İranlı o açıq əli görünce
 İtaət edərək daldı sevincə.
 Alnını sürterek torpağa, yerə,
 Küləhi ucaltdı uca göylərə.
 Dedilər: "Eşq olsun, səhriyar, sənə,
 Hər zaman yar olsun ruzigar sənə!
 Haqqındır Cəmşidin taxtı, xərəcə,
 Öpər ayağını şahların tacı....
 O ulduz şövkətli bəzmə hər yerdən,
 Yığıncaq toplandı yeddi kişvərdən¹.
 Əmr etdi: qılinc, təst gəlsin meydana!
 Qanlılar çəkilsin taxt ayağına!
 Başını dik tutan iki sərvəri,
 Boynuna həmayil keçirənləri
 Qəhr ilə boyayıb al-əlvan qana,
 Kəndirdən həmayil vursun boynuna.
 Onlara verilən böyük vədələr,
 Qızıl, gümüş, inci, cavahir, gövhər
 Məclisə töküldü xəzinəsindən,
 Şah baş qaçırmadı öz vədəsindən.
 Sonra da ölümle eylədi təhqir,
 Tez dara çəkdi boynunda kəndir.
 Ordunun içində carçı çəkdi car:
 "Daranın qatili bunlardır, bunlar!
 Hər xain işlərsə belə xəyanət
 İşinin cəzası budur nəhayət.
 Ağanı öldürən bəndəni, zinhar,
 Hansı bir ağıllı kimsə bağışlar?"
 Bu halı görünce şəhərli, ordu
 İskəndər ədlinə təhsin oxudu.
 Adil olduğunu yəqin etdilər,
 Əmrinə yer-göyden bağlandı kəmərlər.
 Yığıldı məclisə ağıllı kəslər,

Ordan uzaq olsun bəd, yaman gözlər....
 Hər kəs sənətində olmasa azad,
 Dünya bu gedişlə olurmı abad?
 Çünki bundan əvvəl yatmışdı Dara,
 Dünyanın ulduzu geymişdi qara.
 Bu gün ən bəxtiyar padşahımız var,
 Bu zülm nə qədər, nə qədər yaşar?
 Bu sözdən həyəcan aldı tacidar,
 Xalqa belə xəbər verdi carçılar:
 "Sənətkar getmə öz sənətinə,
 Yaxşı iş görsə də suçludur yenə.
 Əkinçi öküzdən kömək istəsin,
 Tarladan, kotandan dilək istəsin.
 Ordu işlərinə qayıtsın əsgər,
 Şəhər işlərinə getməli şəhər.
 Yalnız öz işinə getsin hər kişi,
 Bərk tutsun əvvəldən bildiyi işi".
 Çağırdı hər sənət atan kişini,
 Tapşırdı onlara köhnə işini.
 Hər kəsin işini çıxardı üzə,
 Bir dünya parlatdı, gəlməsin gözəl
 Qurtardı dünyanı xərəbelikdən,
 Dövründə bu dünya oldu bir gülşən,
 Onun hökmü ilə dövr etdi cahan,
 Dünyanı saxlayan ağıllı insan.

İSKƏNDƏRİN İSFAHANDA DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ ALMASI

...Şahlar dəftərini yazan ustalar
 Tarix beşiyini belə yurğalar:
 İsfahan şəhərində sakin oldu şah,
 Başından göylərə ucaldı kulah.
 İki gün nəşyə daldı İskəndər,
 Dara mişkusunundan¹ tutunca xəbər.
 Kəyan ayiniylə xələtlər saçdı,
 Düz yeddi xəzinə ağzını açdı...

¹ Kişvər — ölkə.

¹ Mişku — bu beyitdə hərəmxana mənasında işlədilmişdir.

Bildi ki, matəmdən qalmamışdır iz,
 Yengini matəmdən elədi təmiz.
 Ağillı vəzirə dedi: "Durma, get,
 Addımı, dilini, bacar, geniş et!
 Mişkuya gedərək məndən ver xəbər,
 Gəlmiş bir iş üçün bura İskəndər.
 O Dara nəşəbli, ayüzlünü mən
 Görməklə şadlanım, qəlbim olsun şən.
 Şux şəbistanına çəkərim hasar,
 Əmrimlə uclar kənizlər, qızlar.
 Qızıldan şahənə bir xətti-rəvan,
 Bəzəyi firuzə, inci və mərcan,
 Götür o nəzənin müşkin dilbərə,
 Göy xuraman olub ensin yerlərə.
 Yel qanadlı atlar, zərnişan yəhər
 Apar, minsin onu qəlbən sevenlər".
 Bilici vəzirə şah verdi tədbir,
 O əmri yerinə yetirdi vəzir.
 Daranın xüsusi evinə getdi,
 Evdə olanlarla xoş rəftar etdi.
 Dara sarayına getdiyi zaman
 Sanki bulaq axır cənnət bağından.
 Huriylə dopdolu bir cənnət gördü,
 Aldandı, aldadan yüz afət gördü...
 Padşahdan öncə bir salam söylədi,
 Yaşınan kəslərə pəyam söylədi:
 "Şahənə mişkuya şahdan nur axsın,
 Ortadan ikilik büsbütün qalxsın.
 Bir xəta işlədi azgın zamana,
 Uzatdı əlini bu xanımana.
 Ortada böyük bir itki var, belli,
 Bu işdə olmamış padşahın əli.
 Nəhayət, məndə bir belə arzu var
 Ki, ümitsiz ondan olsun ümidvar.
 Bu evdə xoşbəxtlik quracaqdır şah,
 Öz böyüklüyündə duracaqdır şah.
 Daranın fərmanı öz zəkasi ilə,
 Gəlibdir qohumluq təmənnasile.
 Şövkətli padşahın istəyi budur:

İsmət pərdəsində parlayan o nur
 Olsun şəhriyarın işıq ülkəri,
 Tacının Rövşənək olsun gövhəri.
 Gözləri nurlansın bu işıq üzdən,
 Köşkünü bu güldən etsin bir gülşən.
 Bu işə Darayla bağlamış peyman,
 Ay üçün göndərmiş bir xətti-rəvan.
 Yalnız bu məqsədlə uca tacidar
 At çapmış, bu yerdə tutmuşdur qərar.
 Bir qıfıl vurmuş hər söyləyən dilə,
 Şah özü gəlmişdir bu məqsəd ilə.
 Mindirin taxta o pəri peykəri,
 İş tez bitirin, durmayın geri!"
 Elçiyə tərcüman belə söylədi:
 "Şahın kölgəsində yaşa əbədi!
 Bu evə uca şah nəslindən yarar,
 Yel ilə gələni yel də sovrar.
 Qızıldan yazılsın gərəkdir bu sözlər:
 "Çarvadar əkəni dəvəçi biçər"¹.
 Taxtının guşəsi bir tacdır bizə,
 Taxtının ayağı meracdır bizə.
 Kəniztək alsın da, alsın, biz nəyik,
 Qadın edəcəksə, etsin, bəndəyik.
 Əmrindən boynunu qaçıran kimdir?
 Hər əmri bir qızıl açar kimidir.
 Bu işi edərsə uca tacidar,
 Rövşənək başını göyə ucaldar.
 Padşaha varmağa qəlbimizdir şən,
 Dünyaya gəlmişik şahlar nəslindən.
 Hər zaman istəsə böyük şəhriyar,
 Birləşmək istəyi tutunca qərar,
 Ayini yerinə yetirib daha,
 Şadlıqla gələrik uca dərğaha".
 Saraya döndü bu xəbərlə vəzir,
 Qərarı padşaha anladı bir-bir.

¹ Beytdə deyilir ki, çarvadarla dəvəçinin rütbələri, hüquqları bir olduğundan birinin əkdini digər biçə bildiyi kimi, İskəndərlə Daranın əsil nəcəbətəri, rütbələri uyğun gəldiyindən İskəndərin Rövşənəklə evlənməsi də mümkündür.

Şahın sevincindən parladı üzü,
 İnsanı ovlarmış insanın sözü...
 Vüsala yetişmək üçün İskəndər
 O müşkin mişkuya göndərdi xəbər,
 Rövşənək olsun bir işıqlı çıraq,
 Gəlsin qədəmindən zinət alsın bağ.
 Dedi Rövşənəyə sevimli ana:
 "Gedirsən İskəndər şahın yanına.
 Qiymətli yaqutsan İskəndər üçün,
 Bir inci gövhərlə birləşsin bu gün".
 Bu dövlət əqdinə bir arxa verək,
 Yənə də ölkədə padşahlıq sürək.
 Əmrindən yaramaz boyun qaçıрмаq,
 Sənə bu Rum şahı layiqdir ancaq.
 Saçından xidmətə bağlarsan kəmər,
 Təleyi sənə də səadət verər.
 Ondən başqa hər kəs adını çəkər,
 Saçıntək başları kəməre dəyər¹.
 Qulağında qızıl halqa daşısən,
 Qapı halqasıdır onsuz bu halqan.
 Rəftar et ki, odur bu gündə Dara,
 Daratək bizimlə edər müdara".
 Ananı dinlərkən o sevimli qız
 Həyadan tər tökdü, baş əydi yalnız.
 Saraya hərəkət əzmiylə durdu,
 Ay kimi qızıldan taxta oturdu.
 Aldılar padşaha məxsus gərdəyə,
 Hər tərəf sarıldı ipək pərdəyə.
 İskəndər səxavət əlini açdı,
 Məclisin gözüne bir heyrət saçdı.
 Şahdan hədyə aldı xidmətçi, dayə,
 Qızıldan, gövhərdən verdi hədiyyə.
 Yabançı şəxslərdən boşaldı saray,
 Bir yerə toplandı günəş ilə ay.
 Mehriban anası gəldi irəli,
 Dənizə tapşırıdı incə gövhəri:
 "O uca padşahlar nəslindən nişan

¹ Beytin mənası: İskəndərdən başqa kim sənənlə evlənmək fikrinə düşsə, o öz başını daşa vurur, boş qayıdar.

Yalnız bu boy atmış sərvdir qalan.
 Mən ona demirəm qiymətli gövhər,
 Ya da ki, ərinə adlı-sanlı ər.
 Atasız qalmışdır, dərdə salınmış,
 Yetimdir, əlindən mülkü alınmış.
 Əmanət tapşırıdım sənə bir çiçək,
 Bir sən bil, bir əqlin, bir də gələcək".
 Şah qəbul edərək yanaşdı ona,
 Yoldaşlıq tacını qoydu başına.
 Şümşada tay oldu bəzəkli süsən,
 Sevimli bir sərvə yurd oldu çəmənlər...

İSKƏNDƏRİN DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ RUMA GÖNDƏRMƏSİ

... Bir gecə uyaraq göylər baxtına,
 Doğru bir məsləhət verdi taxtına.
 Vəzir çığırdı, ona söz açdı,
 Bu gizli fikrini ortaya saçdı:
 "Madam ki əlimə keçmişdir İran,
 Bu yerdə bağlanıb qalmaqdır ziyan.
 Daima dolanır bu yeddi fəlakət,
 Dünya seyrinə var mənə də istək.
 Gördüm bu dünyada yeni nələr var,
 Varmıdır mənə də güclü tacidar?
 İşıqlı fikrimcə budur məsləhət:
 Dünyanı gəzməyə çıxarkən, əlbət,
 Xəzinə, dövləti Ruma göndərmək,
 Oraya etimad bağlamaq gerek.
 Hər işdə lazımdır ayıqlıq, diqqət,
 Hər kuzə çeşmədən çıxmaz səlamət.
 Taxtımın başını tutar bir düşmən,
 Taxtımdan, tacımdan ayrılmaq mənə.
 Dünyanın çəkilməz bəlaları var,
 Bu yolun qorxusu, cəfaları var.
 Ruma dön, orada məskən elə, qal,
 Mənim də fikrimə uyğundur bu hal.
 Fətnədən o mülkü qoruyursan sən,
 Çünki ay nəyibdir işıq günəşdən.

Rövşənək xatunu götür bərabər,
 Onunla ölkənin işi düzələr.
 Bir fikir doğunca günəş ağıla,
 Hər yaxşı-yamana bir ölçü saxla.
 Nayıbsən, işi gör, dinlə ədl ilə,
 Məni yaxşılıqla gətir sən dilə.
 Onuncun bəyəndim səni hər kəsdən,
 Böyüklük gözüylə sənə baxdım mən".
 Sözə başlayaraq hünerli vəzir,
 O buyruq verənə göstərdi tədbir:
 "Padşaha layıqdır hər buyruq, fərman,
 Əmriylə iş görür hər iş bacaran...
 Şahın göstərdiyi uğurlu işə
 Mən boyun qoyaram, düşmə təşvişə..."
 İskəndər ağılla tökdü bir tədbir,
 Əmr etdi: tez gəlsin, atlansın vəzir.
 Orda kitabxana varsa nə qədər,
 İşarə elədi, tez gətirsinlər.
 Hər çeşid elmdən dəyərli sözlər,
 Hər incə hikmətdən açdı bir dəftər.
 Yunana göndərdi tərcüman ilə
 Çevirsin bir dildən başqa bir dilə.
 Padşahın əmriylə gəldi Ərəstu,
 Durmadan at çapsın Yunana doğru.
 Rövşənək xanımı alsın bərabər,
 Götürsün xəzinə, kitab və dəftər.
 İrani tərk etdi şahın əmriylə
 Yunanın yolunu keçirdi ələ.
 Rövşənək padşahdan hamilə olmuş,
 Sədəfin qoynuna inci qoyulmuş.
 Yunana yetişdi dəbdəbə, əsgər,
 Yükəndən inləyirdi o nazlı gövhər.
 Doqquz ay olunca, gövhər mədəni
 Dünyaaya bəxş etdi öz gövhərini.
 Beşiyi öpərək oldular dilşad,
 Uşağa qoydular İskəndərüs ad.
 Ərəstu vəkildə şahdan, həm vəzir
 Padşahlıq işində töküldü tədbir.
 Yeməkdə, içməkdə o şahzadəyə

Verirdi can kimi gözəl tərbiyə.
 Cismini bəslərdi nazla, nemətlə,
 Körpə qəlbini də şüur, hikmətlə.
 Yüzlərcə gəlmişdir belə gözəllər,
 Onu topraq yemiş, qalmamış əsər.

İSKƏNDƏRİN BƏRDƏYƏ GƏLMƏSİ VƏ NÜŞABƏ İLƏ GÖRÜŞMƏSİ

... Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,
 Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.
 İyulda dağlara lalələr səpər,
 Qışını baharın nəsimi öpər.
 O yaşıl meşəsi cənnətə bənzər,
 Şən ətəklərinə bağlamış kövsər.
 Söyüdlük çöllərə vermişdir zinət,
 Ağ bağı elə bil həqiqi cənnət.
 Qırqovul yuvası hər sərv ağacı,
 Oxuyur kəkliyi, ötür turacı.
 Səssizlik içində dincəlir gülşən,
 Torpağı silinmiş qayğı, kədərdən.
 Reyhanı yaşıldır illər uzununu,
 Hər çeşid naz, nemət bürümüş onu.
 Yem üçün gələr quş bu gözəl yurda,
 İstəsən "quş südü" taparsan burda.
 Torpağı yağrılmış qızıl suyundan,
 Elə bil hər yanda bitmiş zəfəran.
 O yaşıl yerləri dolaşib gəzsən,
 Şənlikdən başqa bir xəyal görməzsən....
 Hərüm adlanırdı bu yurd hər yerdə,
 İndisə adına deyirlər Bərdə.
 Bu mərdlər, gözəllər yurdunda, inan,
 Çox saysız xəzinə gizləmiş zaman.
 Belə şux, sevimli gülşən harda var?
 Harda var xəzinə saçan bu diyar?
 Belə nəql edir söz xəzinədarı,
 Köhnə xəzinənin adlı saları:
 Hakim qadın varmış, adı Nüşabə,
 Uymuş il uzununu keyfə, şərabə.

Erkəksiz yaşayan bu dişi ceyran
 Gözəldi, göyçəkdi erkək tovuzdan.
 Xəssəhbət, ürəyi saf, mətanətli,
 Bir pəri əndamlı, xoş təbiətli...
 İskəndər səhraya çəkincə ordu
 Çadırlar başını əflakə vurdu.
 Gördü bir şənliklə yağrulmuş cənnət,
 Etdi əkinlərə, çaylara heyrət.
 Sordu: "Bu şən ölkə kimindir, kimin?
 Kim burda padşahlıq edir, söyləyin".
 Dedilər: "Gördüyün bu var, bu yatır,
 Bu gözəl torpaqlar bir qadındır.
 Qadındır, erkəkdən ürəkli, qoçaq,
 Dəniz incisindən təmiz və parlaq.
 Tayı yox şüurda, adda və sanda,
 Rəyyət becərir çətin zamanda.
 Mərdliklə belinə bağlamış kəmə, r
 "Kəyan nəslindənəm" deyər fəxr edər.
 Kulahsız qadındır, ancaq tacı var,
 Bir əsgər üzünü görməz bu sərdar..."
 İskəndər bu işdən şənləndi, ancaq
 O naxışı görməyə göstərdi mara q.
 Yaşillıq içində gördü bu dünya,
 Gövhərdən qiymətli olan kimiya.
 O yerdə başladı istirahətə,
 Bir neçə gün daldı eyşə, işrətə....
 Padşahın könlündə açdı bahartək,
 Onunla görüşmək arzusu çiçək.
 Qadını öyrətmək istədi o şah,
 Olsun bu ölkənin sirrindən agah.
 Bilsin sərhəddini bu məmləkətin,
 Varmıdır əslü bu sözün, söhbətin?
 Şəbdizə vurunca gündüz qızıl nal,
 O dünya günəşi atlandı dərhal¹.
 Hazırlıq görünce ucaldı göyə,
 Yol aldı saraya "Elçiyəm" deyər...

Göylərə baş vuran bir saray gördü,
 Onu yerlər öpür, göylər öpürdü.
 Xidmətçi qadınlar onu gördülər,
 Qaçıb Nüşabəyə verdilər xəbər:
 "Rum tacidarının şən dərğahından
 Ölkəmiz alıbdır şənlikdən nişan.
 Ağıllı bir elçi gəlmişdir bizə,
 Rum şahından xəbər getirmiş sizə.
 Ağıl mədənidir başdan-ayağa,
 Bənzəyir tanrıdan yanan çırağa".
 Nüşabə sarayı bəzədi artıq,
 Dəmirli yollara vurdu yaraşıq...
 Əmr etdi, padşahlar ayını üzrə
 İskəndər elçisi gəlsin hüzura...
 Elçi çox sürətlə girdi qapıdan,
 Qondu taxt üstünə o qorxmaz aslan...
 İskəndər bir elçi kimi davrandı,
 Özünü olduqca o sərbəst sandı.
 Çox salam yetirdi hey dönə-dönə,
 Təkmil bir elçilik etdi özünə...
 Nüşabə cavabçın lələ sayağı
 Gül açıb, tərpətdi yaqut dodağı:
 "Ey cəsur padşah, eşq olsun sənə,
 Elçilik edirsən özün özünə.
 Mənə saf ürəyim söyləyir belə,
 Bu başla, şahənə, uca sayənə
 Bir elçi deyilsən, hökmverənsən,
 Göndərilmiş deyil, sən göndərənsən.
 Peyğəmin qılncıdır, qoparır başlar,
 Səndən başqa bunu mənə kim vurar?
 Ancaq şah qılıncla oynarsa artıq,
 Qılncı göstərər başıucalıq.
 Söz açma İskəndər qılncından sən,
 Özünə çarə tap, İskəndər sənənsən..."
 Nüşabə xidmətə bağladı kəmə, r
 Əmr etdi: durmayıb gözəl pərilər
 Şahlara yaraşan bir süfrə açsın,
 Ortaya hər çeşid yeməkdən saçsın.
 Kənzilər şam kimi qalxdı ayağa,

¹ Beytdə Şəbdiz-gecənin, qızıl nal-günəşin, dünya günəşi-İskəndərin
 əvəzinə işlədilmişdir. Beytin mənası: Şəhər olan kimi İskəndər atını min-
 di.

Şahənə bir süfrə hazırlamağa.
 Hər çeşid yeməklər axdı hər yandan,
 Yeməklər bişmişdi qoçdan, toğludan,
 Uzun və yuvarlaq incə çörəklər
 Saraydan başlamış qapıya qəder,
 Kökələr yağrulmuş yağla, şəkərlə,
 Şəkərli küncüddə dada bax hələ.
 Ənbərlə yağrulmuş dadlı yeməklər
 Cənnət yeməyindən verirdi xəbər...
 Bunlardan başqa o taxtın üstündə
 Qızıl busat qurdu şahın önündə.
 Bir xonça qoyuldu günəşdən parlaq,
 İçində dörd büllur kasa qoyaraq,
 Biri ləl, o biri qızıldan dolmuş,
 Bir dürr, birinə yaqut qoyulmuş.
 Elə ki, uzandı əllər süfrəyə,
 Ağızlar açıldı təam yeməyə,
 Nüşabə dedi: "Ey böyük hökmüran,
 Yeyiniz, ən dadlı bu xuruşlardan".
 İskəndər söylədi: "Ey sadə dilbər,
 Ölçüsüz söyləmə, tökməyəsen tər.
 Düzmüşən süfrəmə almaz, yaqut, dürr,
 Daş-qaş yeyilərmə, bu nə deməkdir?
 Daşı da yeyərmə ağıllı insan?
 Bu rəngi təbiət həzm etməz, inan!
 Eylə bir yemək ver mədəmiz dolsun,
 Rəğbətə ona əl uzatmaq olsun".
 Nüşabə gülərək söylədi şaha:
 "Daşın ki, boğaza yolu yox daha,
 Faydasız, yaramaz belə daş üçün
 Bu qəder vuruşmaq, çarpışmaq nəçin?
 İndi ki, yeməyə yaramaz bu daş,
 Dünyada onunla ucalarmı baş?
 Deyərsiz bir daş ki, olmayır yemək,
 Onuncun bu qədər zəhmət nə gerek?
 Yollardan daşları atmaq lazımken,
 Daşı daş üstünə qoyursan nədən?
 Bu daşdan doyunca hər kəs ki, aldı,
 Yemədi, daş yenə yerində qaldı.

Deyilsənsə daşa pərəstiş edən,
 Daşını yüngül et, yerində qal sən".
 O incə qadının bu söhbətindən
 Yeməkdən əl çəkdi o polad bədən.
 Dedi: "Ey xanımlar xanımı qadın,
 Qüvvətdə erkəkdən ucadır adın.
 Doğru söylədin ki, belə gövhərlə
 Hər sərraf ancaq bir daş alar ələ.
 O zaman dəyərli olardı sözlün,
 Öncə bu daş-qaşdan qaçaydın süzün.
 Tacımda cavahir parlar doğrudur,
 Padşahlar tacında cavahir olur.
 Sənin xonçandakı bu qaş-daş daşır,
 Bu danlaq, bu töhmət kimə yaraşır?
 Süfrəyə cavahir saçmaq nə gerek?
 Gövhərdən qaçmağı mənə öyrətmək?
 Sərrafın gözüne toz atmaqdır bu,
 İskəndər yaqutu hər evdə dolu.
 Bununla bərabər diqqət edincə
 Sözlərin yerlidir, doğrudur mənə.
 Əşq olsun bu fikri sağlam qadına,
 Mərdliyin yolunu göstərir mana.
 Ey uzaq gören qız, gəl məni dinlə,
 Qızıl sikkəsini nəsihətinlə
 Ataram bir kərə torpaqlara mən,
 Qızıla torpaqdır təbii mənən".
 Sonra Nüşabənin yaqut dodağı
 Yaqutla bəzədi bütün torpağı.
 Əmr etdi xonçaya qoyuldu yemək,
 Qızıl noğuldandır, əntiq və qəşəng.
 Hər yeməkdən özü dadırdı öncə,
 Çox heyrət etdi şah bunu görüncə.
 Şah rahat deyildi belə xidmətdən,
 Ayağa qalxdı tez yemək bitərkən.
 Gədərkən Nüşabə bağladı peyman,
 İskəndər verməsin mülkünə ziyan.
 Vəsiqə yazmağa şah verdi fərman,
 O cənnətdən çıxıb getdi hökmüran...

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANA GETMƏSİ

... İranın torpağı ovcut içində,
Atımı çevirmək istəmə hində.
Öncə Keyd üstünə ordu tökərəm,
Kin ilə hiylədən mən əl çəkərəm.
Başqa kəsler kimi baş əysə mana,
Köməkdən başqa şey etmərəm ona.
Mənimlə başlasa qızgın savaşı,
Qılıncımla düşər o şəxsın başı...
Yelayaq qasidlə o gün İskəndər
O Keydə göndərdi belə bir xəbər:
"Çarpışmaq istərsən, durma, ordu çək!
Ha, indi yetişdim qara buludtək.
Baş əyib əmrə bel bağlamış olsan,
Qurtuldun, demək, bu kəskin qılıncdan...
Başını sevirsen, gəl mənə ver bac,
İskəndər yoxsa nə baş qoyar, nə tac!"
Keyd ilə gəlincə qasid üz-üzə
Tor kimi sözünü caladı söze.
Ona çox kəsərli sözlər söylədi,
Hər sözü tutuşan bir atəş idi.
O kəskin sözləri Keyd eşidincə,
Qorunmaq fikrilə çəkindi öncə.
O gecə görmüşdü qarışıq yuxu,
Yozmaqdan canına düşmüşdü qorxu.
Bilirdi: İskəndər olmuş cahangir,
Fələkdir hər işdə onunla əlbir.
Düşmənlilik neylədi, bax, o Daraya,
Nə etdi Həbəşə, Rey, Buxaraya.
Məsləhət görmədi üz çevirməyi,
Onun meydanına kinlə girməyi.
Bilmədi, üstünə gəlmişken düşman,
O necə qurtulsun bu vuruşmadan?
Qorxudan başladı rica etməyə,
Şahı çox yad etdi "afərin" deyə:
"Bilirəm: zəkidir, həm də çox ayıq,
Tək ona yaraşır bu cahandarlıq.
Taxtının rütbəsi alçaldır ayı,

Böyüklük haqqdır, yox onun tayı.
Hörmətdən başqa mən nə etdim ona?
Nə üçün çağırır məni meydana?
Xəzinə istərsə, hamısı qurban,
Əmr etsə, ataram tacı başımdan.
Canıma qəsd etsə, xoşdur, nə deyim,
Dişimlə edərdəm hüzura təqdim.
Yoldan da bir bəndə göndərsə mana,
Tacımı, taxtımı tapşırram ona.
Kiçiklik həddini əsla keçmərdəm,
İskəndər ağadır, mən bir nökerəm...
Əvvəldən mənimlə bağlasa peyman,
Söz versə, sözündə dursa hər zaman,
Talandan əl çəksə, dost olsa mana,
Qapımdan kinini atsa bir yana,
Verərəm dörd şey ki, beşincisi yox,
İşıqı, dəyəri ulduzdan da çox.
Birinci, qızımı göndərrəm şaha,
Nə qız, bir günəşdir, aydır dərgaha.
İkinci, yaqutdan bir camdır, qış-yaz
İçdikcə o camdan şərab azalmaz.
Üçüncü, filosof, gizlini görə,
Göylərin sirrini bilən, göstərən.
Dördüncü, təbibdir, hər dərdi bilir,
Ondan hər xəstəyə bir şəfa gəlir.
Hədiyyə verərəm edərsə qəbul,
Təşəkkür edərək deyərəm: sağ ol!"
Elçi baş əyərək dedi: "Bu şeylər
Hədiyyə gədersə, böyük İskəndər
Mülkündə başını göyə ucaldar,
Qohum olduğundan hörmətin tutar.
Adını adlılar içində çəkər,
Hər bir istəyinə rəğbət göstərər".
Hind şahı gördü var ağı, anlağı,
Möhkəmdir, bürəyən deyil ayağı.
Söylənən sözləri-şerti tutaraq,
Sözə bir qədər də yağ, bal qataraq,
Bir qoca hindlini bu işə görə
Elçiyə göndərdi uca hüzurə.

Şahın dərğahına gələrək onlar
 Oldular bağçada gül saçan bahar.
 Görüncə hindli o səraperdəni,
 Ayparası aydan uca xeyməni,
 Torpağa baş vurub içəri girdi,
 Əvvəlcə salanı şaha yetirdi.
 Rüsumat bitincə o hindu birdən
 Söz açdı qəbulə keçən şeylərdən.
 Dörd şeydən danışib söylədi: "Ey şah!
 Heç kəsə tapılmaz belə bir dəsğah".
 Bu istək coşdurdu onun qəlbini,
 Göz görmək istədi eşitdiyini.
 Töhfəni tez ələ almaq fikriylə
 Bir an da olsa səbr etmədi belə.
 Şirindil hindliylə uca hökmüran
 Söylənən şərtlərlə bağladı peyman...

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANDAN ÇİNƏ GETMƏSİ

... Məqsədə uyğun nəql edən əhli-hal,
 Pərdədən göstərir belə bir xəyal:
 Keyd ilə girincə sülhə hökmüdar,
 Gah gülgün mey içər, gah edər şikar.
 Furu talan üçün göndərdi ordu,
 Bəxtiyar ömrünə son zərbə vurdu...
 Düşməni düşüncə qədəmlərinə
 Ölkəni tapşırıd başqa birinə.
 Oradan tərpəndi, ucaldı bayraq,
 Atlara etmədi saziş bu torpaq.
 Üç şey üç ölkədə fəlakət alır,
 Hər üçü məhv olur, ömür azalır:
 İranda fil, Çində pişik, Hinddə at
 Məhv olur, açmayır əsla qol-qanad.
 İskəndər gördü ki, o abü hava
 Yelayaq atlara etməyir vəfa.
 Tibetə tərpəndi tez Hindistandan,
 Oradan tez Çinə keçdi hökmüran.
 Tibetin dağına çatinca ordu
 Səbəbsiz sürəkli qəhqəhə vurdu.

"Belə qəhqəhəyə, -sordu, -səbəb nə?
 Burda insan ancaq ağlar özünə".
 Dedilər: "Zəfəran rəngli bu torpaq
 İnsanı səbəbsiz güldürür ancaq".
 Padşaha maraqlı göründü bu iş,
 Neçin bu qəhqəhə, neçin bu rəviş?
 Dənizi, qurunu, çətin çölləri
 Keçərkən hey mənzil-mənzil irəli,
 Yolu ov qanından qıpquru gördü,
 Çölləri müşk ilə dopdolu gördü.
 Ceyranı görüncə çöldə nafədar,
 Əmr etdi gözəl bir ceyran vurdular.
 Hər yerdən sel kimi ordu axardı,
 Çöllərdən xalvarla nafə¹ yığardı.
 Çin səhrələrindən keçdi bir zaman,
 Abadlığa çatdı böyük hökmüran.
 Bir çayır göründü cənnətdən də şən,
 Başını behiştə dayamış gülşən.
 Hər tərəf yamyaşıl, gözəl gülbardı,
 Hər dörd-beş addımda çeşmə axardı.
 Xoş iqlim, xoş hava, sıx, geniş orman,
 Yamyaşıl, meyvəli ağacdı hər yan...
 İskəndər görüncə o gözəl yeri,
 Hindistan şövqündən çəkildi geri.
 Atları, əmr etdi uca tacidar,
 O sulu otlağa boş buraxdılar.
 Bir həftə şən həyat sürdü vüqarla,
 O yerdə dincəldi pəhləvanlarla.
 O biri həftədə gözəl gün seçdi,
 Elə ki, uğurlu gün ələ keçdi.
 Kəç təbli çaldırdı uca tacidar,
 O yerdən sürətlə Çinə çapdılar...

İSKƏNDƏRİN XAQANA MƏKTUBU

... Göylər tanrısının əmriylə müdam
 Xaqana bizdən çox hörmət və salam.

¹ Nafə — xüsusi cinsdən olan ahunun göbəyindəki müşk vəzisi.

Çox gözəl anlayır o himmətli zat,
 Sizin bu ölkəyə sürərkən biz at,
 İrandan hər b üçün gəlmədim, ancaq
 Çinin xaqanına gəlmişəm qonaq.
 Pərestiş yoluyla etsin itaət,
 Göstərsin qonağa lazımı hörmət.
 Sizin bu şəhərdə uca günəş var,
 Atını Məşriqdən Məğribə çapar.
 O günəş, bax, mənəm, gəlib çatmışam,
 Ordunu Məğribdən Şər qə atmışam.
 Tutdum ağ, qaranı qılinc gücüylə,
 İstəyən kimsəyə payladım belə.
 Həbəş ölkəsindən atıldım Çinə,
 At çapdım Məğribdən Məşriq zəminə.
 İşıqlı günəşin batdığı yerdən
 Günəş qaynağına at sürmüşəm mən.
 Qara müşk ağacı əkməmişəm Hinddə,
 Fikrim ağ yasəmən tikməkdir Çində¹
 Sürdüyüm dövrədən var isə qorxun,
 Əmrimin xəttindən qaçıрма boyun,
 Hökmümdən azacıq boyun qaçırsan,
 Bərk qulaqburması verər bu dövrə...
 Qapıma sülh ilə qədəm qoysan sən,
 Günəstək çəkilib gedərəm Çindən,
 Yoxsa ki, düşərəm bu kin izinə,
 Çini tökdürərəm Çin dənizinə.
 Məktubu oxuyub salma təxirə,
 Barışıq, ya döyüş: göstər bir kərə.
 Səl tökən buludlar cusa gəlirən,
 Ayıq ol, dəhşətlə kükrəyən səldən".
 Çağırdı dil bilən kamil bir insan,
 Ömründə kimsədən qorxu duymayan.
 Yazılan məktubu tapşırdı ona,
 İskəndər möhrüylə verdi xaqana.
 Elə ki, məktubu oxudu xaqan
 Az qaldı yıxılsın uca taxtından.

¹ Bu bətdə qara müşk-hindlilərin qaranlığına, ağ yasəmən- çinlilərin ağlığına işarədir. Mənası: Hindistanı fəth etmişəm, indi Çini fəth etmək fikrindəyəm.

Məktubdan qəlbinə düşdü həyəcan,
 O həm zirək idi, həm zirək anan.
 Bu iki xəyalə sarıldı ancaq:
 Sülh ilə yanaşmaq, yoxsa çarpışmaq?
 Fikrə əzab verər ikilik hər an,
 Yatağa baş qoyar çarə axtaran.

XAQANIN İSKƏNDƏRƏ CAVABI

... Əvvəlcə istədi sülh üçün xaqan
 Bir məktub göndərsin ona durmadan.
 Əmr etdi: otursun o çinli katib,
 Kağıza, qələmə versin bir tərtib.
 Şahlara yaraşan bir qələm çalsın,
 Hər sözə rütbəni nəzərə alsın.
 Qələmin nafiindən tökdü katiblər
 Çinli ağ ipəyə müşk ilə ənbər....
 Söz açdı, padşahdan çox üzr istədi,
 Tanrıdan ona yüz əfərin dedi:
 "Dünyada yaşayan tacidarlardan
 Açarı tək sənə vermiş yaradan.
 Dənizdən dənizə atıldın: sənə
 İrana, Turana uzandı əlin.
 Məğribdə döyüşdən azad olaraq,
 Məşriqin xəttinə qaldırdın bayraq.
 Dünyanı büsbütün keçirdin ələ,
 Ürəyin döyüşdən doymamış hələ.
 Yolda əjdaha var, cilovu gəl çək,
 Əfsanə uzundur, gecələr gödək.
 İran, Rum padşahı İskəndər sənsən,
 Mən də bu ölkədə fərman yeridən...
 Döyüşdən yaxşıdır, barışıq, şəfqət,
 Biri dərd gətirir, biri səadət.
 Çinli tarlasını etmə tar-mar,
 Sənə də tarları bir gün səl basar.
 Qüvvətli olsan da, qəlbi yumşaq ol,
 Şahlıqdan yaxşıdır tanrı qoyan yol.
 Yaramaz heç zaman ağıllı insan
 Özündən güclüyə oxusun meydan.
 Dünyaya yarayan böyük ağılsan,

Hökmünə bağlıdır hər yaxşı, yaman.
 Bir şəxsın olmasa şəxsə imdadı
 Say vaxtı heç sayə alınmaz adı.
 Sənə məxsusdur bu padşahlıq, dövlət,
 Sənədir tanrıdan fərman və şövkət..."
 Dedi Çin xaqanı: "Mən, ey səhriyar,
 Sözümdən dönmədim, möhkəmdir ilqar.
 Sənə dost demişəm, dostam hər zaman,
 Sözümdə doğruyam, möhkəmdir peyman.
 Hökmünə baş əydim, artıq dönmərəm,
 Verdiyim əhdimdə sabitqədəmə.
 Yanına onunçun gəlmişəm, inan,
 Mənzəlin ətr əlsin mənə udundan.
 Biləsən mənə də var qüvvət, hünər,
 Ulduzlar göyünə çəkərəm əsgər.
 O qədər hünərsiz deyiləm ki, mən
 Yenmədən qayıdam hər bir döyüşdən.
 Görürsən, dağ kimi var mətin ordum,
 Coşqun bir dənizdən belə yox qorxum.
 Yalnız arxa duran tale var sənə,
 Yer sənə kölədir, göy sənə bəndə.
 Kin, inad göstərən bir bəxtiyara,
 Çəkir öz başını ağacda dara.
 Sənin arxandadır bu göy, bu dövrən,
 Dövrənə döyüşmək olurmu asan?"
 Etdi fil belindən, durdu fil kimi,
 Çağladı Firona doğru Nil kimi.
 İskəndər gördü ki, üzr ilə xaqan
 Ona üz çevirmiş, gəlir hərasan.
 Önünə at çəkdi, misli yox Çində,
 Başdan quyuğa qızıl içində.
 Endi bu at ilə onu kamiran,
 Yanında yer tutdu böyük pəhləvan.
 Bu atdan başqa çox şey verdi ona,
 Bir illik xəracı keçdi xaqana.
 Dost olandan sonra şah ilə xaqan
 Düşmənlilik kəsildi xanədanlardan.
 O yerdə birləşdi hər iki ordu,
 Hər iki padşahın qəlbi bir vurdu...

RUM VƏ ÇİN NƏQQAŞLARININ YARIŞI

...Çiçəkli bahartək bir gülşən gündə,
 Ruzigardan seçilmiş gözəl, şən gündə
 Şaha Çin xaqanı gəlmişdi qonaq,
 İki parlaq günəş bir oturaraq,
 Zəncidən, Yunandan, Çindən, İrandan
 Qonaqlar səf çəkmiş hər iki yandan...
 İş bilən kəslərdən açıldı söhbət:
 Dünyada bilikcə kim tapmış şöhrət?
 Dəyərli şey çıxar hansı torpaqdan?
 Sənətcə dünyada kim almış ad-san?
 Birisi söylədi: "Cadu və hiylə
 Hindlidən baş verir, baxsan diqqətlə".
 O biri söylədi: "Bəxti yatanlar
 Hər sayaq cadunu Babildən alar".
 Başqası söylədi: "Verir ən saqraq
 Xanəndə Xorasan, çalğıcı İraq".
 Birisi söylədi: "Yüksəkdir, əlbət,
 Ərəbin dilində olan fəsaht".
 Birisi dedi: "Rum nəqqası, əlbət,
 Dünyada qazanmış böyük bir şöhrət".
 O biri söylədi: "Görmədin, nədir,
 Çin naxşı dillərdə bir əfsanədir".
 Deyişmə coşdurdu Rum ilə Çini,
 Yeməyə başladı biri-birini.
 Hər biri fikrini isbat edərək
 Naxış pərkarından göstərdi örnək.
 Deyişmə sonunda verildi qərar,
 İki qas tağıtək bir tağ qursunlar!
 Bu tağa hər iki qas arasından
 Bir örtü çəkilsin müəyyən zaman.
 Rumlu bir guşədə sənətcə dursun,
 Çinli bir bucaqda naxışlar vursun.
 Müəyyən saatlar gəlməmiş başa
 Baxmasın heç biri digər naxışa.
 Yalnız bu iş sona vardığı zaman
 Qalxsın bu asılı pərdə ortadan.

Görsünlər bu iki incə naxışdan
Hansıdır ən təzə, incəlik saçan!
Ustalar oturdu bir nəqqaş kimi,
İki tağ altında iki qaş kimi.
Axıra yetincə müəyyən zaman
Örtüyü çəkдилər iki naxışdan.
Hər iki "Ərjəng"¹in¹ birdi peykəri,
Vurduğu naxışı, rəngi, zivəri.
Onlara baxdıqca heyrətlə qaldı,
Hər iki surətdən bir ibrət aldı.
Nə sayaq çəkmişlər iki peykəri,
Surətdə birindən seçilməz biri.
Oturdu şah iki tağ arasına,
Heyrətlə bir ona baxdı, bir buna.
Seçmədi onları biri-birindən,
Tutmadı bir xəbər gizli sirindən.
Nə qədər diqqətlə eylədi nəzər,
İşin iç-üzündən tutmadı xəbər.
Arada incə bir fərq vardı: biri
Surəti göstərir, alır o biri.
Bəlinas baxdıqda iki surətə
Əsrarlı sənətdən düşdü heyretə,
Çalışdı, ortaya çıxsın həqiqət,
Naxışdan keçirdi ələ bir hikmət.
Əmr etdi durmadan əsrar öyrənən
Ortaya bir pərdə çəksin yenidən.
Elə ki, ortadan asıldı pərdə
Biri zövqə daldı, o biri dərde.
Rumlunun lövhəsi parladı yenə,
Pas düşdü çinlinin saf güzgüsünə.
Naxışsız qalınca çinlinin tağı,
Padşahın gül kimi açdı yanağı,
Pərdəni aradan bir də çəkдилər,
Göründü hər iki tağda bir peykər
Bildirdi ki, o parlaq naxışlı tağa
Hər naxış əks edir başdan ayağa.
Yan-yana işlərkən iki sənətkar

Arada pərdədən çəkmişdi hasar.
Rumlu bir lövhəni çəkirmiş gözəl,
Çinli də lövhəyə vermiş siqəl.
Parlarkən çinlinin vurduğu naxış
Rumlunun şəkildən əksi almış.
Yarışın sonunda qərar verdilər:
Hər iki sənətkar göstərmiş hüner.
Rumluya çatmaz bu, naxış tökməkdə,
Çinli də üstündür siqəl çəkməkdə.
Əsətdim, olmaqçın Çinə peyğəmbər,
Reyden Çinə getdi Mani surətkər.
Elə ki bu xəbər yayıldı Çinə,
Axdılar o gələn yolun səmtinə.
Yolunda axar su hovuzuna bənzər,
İşıqlı büllurdan hovuz çəkдилər.
Rəssamın fırçası vurdu yaraşıq,
Üstündən dalğalar oynadı sıx-sıx.
Hərəkət verirdi sanki ruzigar,
Sahili öpürdü coşğun dalğalar.
Hovuz ətrafına naxışlar vuran
Çəkdi çay yanında bitən otlardan.
Mani çox uzaq bir eldən gəlirkən
Yolçunu susuzluq salmışdı əldən.
O hovuzu görünce səbirsiz qaçdı,
Boş, quru kuzənin ağzını açdı.
Doldurmaq fikriylə vurdu daş hövzə,
Əlində qırıldı o saxsı kuzə!
Bildirdi ki, çinlilər bu yolda aşkar
Hovuzla ona bir quyu qazmışlar.
Çıxardı naxışlar açan bir qələm,
Aldadan hovuzla vurdu bir rəqəm.
Baş əyən qələmlə əl işlədərək
Çəkdi hovuz üstə ölü bir köpək.
Cəmdəyə hər yandan daraşmış qurdlar,
Görünce susuzun üreyi çatlar.
Hovuzla susuzlar edərək axın,
Ölü it görünce getməsin yaxın.
Surətlə yayıldı Çinə bu xəbər,
"Uzaqlaş" naxışını vurdu surətkər.

¹ Ərjəng — Mani adlı məşhur rəssamın kitabının adıdır.

Gördülər mahirdir, onda sehr var,
Maniyə, "Ərjəng"ə sığındı onlar....

İSKƏNDƏRİN RUS QOŞUNUNUN HÜCUMUNDAN XƏBƏR TUTMASI

...İskəndər hər yerdə qələbə çaldı,
Lakin vətən eşqi qəlbini aldı.
Hökmündə olsa da saysız vilayət,
Öz doğma yurduna çəkərdi həsrət.
O gecə qət etdi, səhər qalxaraq
Atına küləkdən taksın bir ayaq.
Qəlbində söndürsün vətən odunu,
Xorasan havası şənletsin onu.
Əcəm torpağına at salsın yenə,
Oradan yol açsın İstəxr mülkünə.
Dünyanın rəngi də uysun baxtına,
Şöhrətlər qazansın uca taxtına.
Keçsin Nuşafərin mülkündən bir də,
Yaxşını, yamanı görsün o yerdə.
Yeni don geydirsən köhnə işlərə,
Önündə bir dünya diz çöksün yerə.
Hər kəsə yenidən versin var, dövlət,
Təhfələr paylasın, göstərsin səfqət.
Bəxşislər ayırsın istəyənlərə,
Yenidən yaşayış versin hər yerə.
Gedərkən bunları düşünür dərin,
Başqa cür düşünməz hökmüran, yəqin.
Abxaz hökmüdarı olan Dəvalı
Ucalmış, padşaha yaxın olalı.
İskəndər hökmünə bağlarkən kəmərlər
Dünyaları ölçər, ölkələr gəzər,
Padşahın yanına gəlincə, birdən
Təbiltək inləyib qopardı şivən:
"Padşahım, rusların zülmü çox dərin,
Abxaz gərdəyindən qaçırır gəlin.
O gözəl ölkədən gəlmiş bir tanış,
Deyir: o var-yoxdan çöp də qalmamış.
Alan, Ərk rusları edərək axın

Yağmurtək ölkəyə etmişdir basqın.
Dərbəndə, ətrafa fitnələr saçmış,
Gəmiyə doluşub, dənizə qaçmış....
Gördüyün o Bərdə olmuşdur viran,
O zəngin şəhərdən qalmamış nişan.
Gözəl Nüşabəni almışlar əsir,
İşrət qədəhini qırılmışlar bir-bir,
Sarayda görmüşdün o qədər gəlin,
Onlardan qalmamış heç bir nazənin.
Vurmuş bir-birinə kəndi, şəhəri,
Atəşdə yandırmış şən ölkələri...

İSKƏNDƏRİN RUSLARI MƏĞLUB ETMƏSİ

...Səhərin ordusu ələm çəkincə,
Gecənin hərfinə qələm çəkincə.
Dünyanı parladan günəş nurundan
Sevda qucağında ayıldı cahan....
Şah qalxdı yuxudan azacıq küskün,
Könlünün qəmini sildi büsbütün
İbadət evində düşdü səcdəyə,
Şükür etdi, yalvardı: "Ey tanrı!" deyə.
Uca pənahından dilək istədi
Ondan gah qüdrət, gah kömək istədi.
Üzünü torpağa sürtdü bir qədər,
Zirehi çirmədi, bağladı kəmərlər.
Taxtı fil üstündə oldu bərqərar...
Ordunu bəzədi, düzüldü əsgər.
O geniş çöllərdə böyük tacidar
Ordudan dağ kimi çəkdi bir hasar.
Bərkitdi hasarın sağ-sol qolunu.
Poladla tozun da kəsdi yolunu.
Qürurla ruslar da o biri yandan
Ordunu sazladı, bəzəndi meydan.
Rusların canları kinlə gurlayır,
İntiqam odundan beyin qaynayır....
Olunca uğurlu iqbal aşikar,
Şah qılınıcı oldu dünyaya açar.
Dedi: "Dur, taleyin sənədir kömək,

Bu qanlı meydanda sənindir dilək!"
 Nil kimi axdı şah öz sol-sağına,
 Başları fırlatdı fil ayağına.
 Ağzını açaraq oldu ejdaha,
 Ruslara şah basqın etdi bir daha.
 Padşaha üz verdi səadət, zəfər,
 Əzdilər Qıntalı, üstün gəldilər.
 Bu son şanlı zəfər gəlincə elə
 Düşməni oynatdı bir həmlə ilə.
 Qaçmağa başladı basılan yağı,
 Dünya İskəndərə verdi şahlığı.
 Filbədən əl atdı uzun kəməndə,
 Qıntalın başını keçirdi bəndə.
 Ruslardan kin ilə tökdülər çox qan,
 Çox oldu tutulan, ölən, asılan.
 Çox can, baş itirən qırmızı ruslar
 Qırmızı rəngini itirdi naçar.
 Ruslardan, Bərtasın aslanlarından
 Əsir düşdü yüz min qılınc oynadan.
 Qalanlar yem oldu ac qılıncılara.
 Fitnəyə ölümdən başqa yox çara.
 Soyulmuş, talanmış azca bir miqdar
 Salamat qurtarıb geri qaçdılar.
 O qədər qənimət aldı İskənder,
 Olmadı sayını bilən bir nəfər...
 Üz sürtdü torpağa, dedi: "Ey rəhbər!
 Mən qara torpağam, səndədir zəfər!"
 Dedi: "Haqq vermiş bu böyük zəfəri",
 Yoxsula payladı xəzinələri.
 Dünya boşalınca kinli düşmandan,
 Dincəlmək fikrinə düşdü hökmüran.

NÜŞABƏNİN XİLAS EDİLMƏSİ

... Elə ki, Feyləqus oğlu İskənder
 Dincəldi üzünə gülünce zəfər,
 O yerdə aradı elə bir məkan,
 Oturan kəslərə verməsin ziyan.
 Ağacı tubadan olsun sevimli,

Süsəndən sərt olsun otunun dili...
 Belə yer keçincə elə, tacıdar
 Tutdu bu mübarək bucaqda qərar...
 Rusların şahını çağırdı bir də,
 Oturtdu onu ən layiqli yerdə.
 Zənciri açdırdı o uca şövkət,
 Verdi saf qızıldan toxunmuş xələt,
 Ürəkden bir bəndə oldu padşaha,
 Öz keçmiş kinini unutdu daha.
 Zindandan buraxdı bütün əsiri,
 Xələtlə ucaltdı, açdı zənciri.
 Ruslara əmr etdi: "Gəlsin Nüşabə!"
 Onsuz əl vurmadı gülgün şərabə.
 Padşahın əmrinə tələddi ruslar,
 Günəşin yanında ay tutdu qərar.
 Gəldilər zülümdən solmuş gözəllər,
 Bəyənmiş olduğu bir dəstə dilbər.
 Nüşabə bəzəndi şux geyimlərlə,
 Döndü ilk baharda açılan gülə.
 İskənder talandan saçdı xəzinə,
 Təzədən bir gəlin bəzədi yenə.
 Kamınca mey içdi bir neçə gecə,
 Bəxtiyarlıq günü sona yetincə,
 Verdi Dəvalıya qızın əlini,
 Nikahla bağladı ona gəlini.
 Bu mübarək ayın yetincə başa
 Verdi çox xəzinə, tutdu daş-qaşa.
 Şövkətlə göndərdi yenə Bərdəyə,
 O gözəl ölkəni ucaltsın deyə.
 Ölkəni təmirə sərvət, mal verdi,
 Yol xərci bir yana, çox cəlal verdi.
 Elə ki, işlərə verdi intizam,
 Etdi igidlərə böyük ehtiram.
 Verdi rus şahına yenidən tuğ, tac,
 Ancaq əmr eylədi: göndərsin xərac.
 Öz doğma yurduna dönüncə ruslar,
 Qıntal öz taxtında oldu bəxtiyar...

İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI

... Rəvayət edənlər belə anladır:
Mağara yanında qurunca çadır,
Təmirə xəzinə tökdü tacidar,
Saldığı o şəhər adlandı: Bulğar,
Bulğardan keçərək ruslar elinə,
Döndərdi o mülkü şən bir gəlinə.
Oradan qayıtdı Rum dənizinə,
Yelkənlərlə çıxdı öz ölkəsinə.
Bir xəbər tutunca Rum başçıları
Axışdı müzəffər bayrağa sarı.
Hər kəs öz şahını qalib görəncə,
Şükürlər edərək daldı sevinçə.
Şahın gəlməsiylə Yunan ölkəsi
Ay kimi nur saçdı, güldü çöhrəsi.
İskəndər gətirən zülmətdaşından
Yaqut rəngi aldı cəvahir satan.
Aldı o sərvətdən şəhərlər zینət,
Yerlər xəzinədən tutdu bərəkət.
Axdı hər qəsrədən cənnət şevinici,
Yerlərə tökdülər qızıl, ləl, inci.
Xəzinə ağzından qırıldı qıfıl,
Zillət qapısına vuruldu qıfıl.
Ay kimi gəldi öz bürcünə o şah,
Başında günəştək çinli bir kulah.
Şah Rumdan gedərkən bənzerdi yerə,
Dönərkən sığmadı uca göylərə.
Bulud ki, göylərə su ilə gedər,
Dönərkən dənizə saf inci səpər.
Şah Yunan taxtına oturdu şən-şən,
Dincəldi yolların zəhmətlərindən,
Şah yeddi ölkənin fikrindən doydu,
Hər bir məmləkətdə bir nayib qoydu.
Şahlıqlar baş əydi hər fərmanına,
Sədaqət göstərdi hər peymanına.
Şahın gəlməsiylə ucaldı onlar,
Hər kəs öz mülkünə döndü bəxtiyar.
Hər biri təklikdə şahlıq edərdi,

Başını dik tutub asıb-kəsərdi....
Şah Yunan taxtında oturdu yenə,
Bəxtin açarını aldı əlinə.
Dünyaya elmlər, biliklər saçdı,
Tanrı hikmətindən qapılar açdı.
Getdi haqq əmriylə peyğəmbərliyə
Hörmətlə baş əydi "fərmandır" deyə.
Yenidən başladı şah hazırlığa,
Dünyanı dolaşdı başdan-ayağa.
İki dəfə səfər etdi İskəndər,
Birində çöl gəzdi, birində şəhər.
Birində dolaşdı abad yerləri,
Yenə Ruma döndü Rumun sərvəri.
Birində yolsuz hər çölü, hər dağı
Keçdi ay, günəştək onun bayrağı...

İQBAL NAMƏ

KİTABIN BAŞLANMASI

Yunanlı filosof, zəkada nadir,
Çıxartdı mədəndən belə cəvahir:
Bir dəfə dünyanı səyahət edən
İskəndər keçərək neçə ölkədən,
Gəlib öz yerinə, yurduna çatdı,
Doğma vətənini nurla parlatdı.
Ağıl hər bir sirrə yol tapsın deyə,
O verdi fikrini elmə, biliyə,
Xəyalı göyləri gəzdi, dolaşdı,
Bağlı qapıların sirrini açdı...
Öz şahlıq taxtında tutarkən qərar,
Əmr etdi, verildi belə bir fərman:
"Alimdir gözümdə ən əziz insan!
Elmlə, hünərlə-Başqa cür heç kəs
Heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz!
Rütbələr içində seçilir biri-
Hamıdan ucadır alimin yeri!"
Belə qərar verdi: yanında ancaq

Hər kəs öz elmiylə bir yer tutacaq.
 Hamı elmə, fənnə elədi rəğbət,
 Çünki elmə təşviq edirdi dövlət...
 Özünə düzlüyü eyləyib şüar,
 O, yeddi ölkəyə oldu hökmüdar.
 Tədbir soruşardı iş bilənlərdən,
 Odur ki, olmuşdu özü işbilən.
 Yoxsa rum papaqlı bir türk nə sayaq
 Çinə, Hindistana basardı ayaq¹.

İSKƏNDƏRİN BAŞQIRXAN QUL İLƏ ƏHVALATI

"Gözəl söz nəqqaşı məharət ilə
 İskəndər adını nəqş etmiş belə:
 "İki qərn sahibi" qoymuş namını,
 Çünki Şərqdən, Qərbdən almış kamını²
 Deyirlər ki, qoşa hörüyü varmış,
 Onu küreyinə daim atarmış³.
 Deyirlər, görübmüş bir belə rəya,
 Gündə iki qərnı alıbmış guya.
 Başqa rəvayətdə deyirlər yənə:
 İskəndər yaşamış iki qərinə.
 Dünya filosofu Əbu Məşər də
 "Üluf" ad qoyduğu məşhur əsərdə
 Yazır ki: "İskəndər öldüyü zaman,
 Bu böyük itkidən çox qəmgin olan
 Yunanlar onu çox sevdiklərindən,
 Çəkdilər kağıza şəklini həməni.
 Onun surətini nəqş edən rəssam
 Şekli layiqiylə eyləyib tamam,
 Çəkibmiş yanında bir cüt də heykəl,

Sağ yanında bir gözəl, solda bir gözəl.
 Heykəlin başında bir cüt də qəşəng
 Buynuzlar çəkibmiş rəssam rəngbərəng.
 Bunları görərək bir heyətsünas,
 Bir cüt mələk ilə edibmiş qiyas.
 Vücut xəlf edəndə çünki allah da
 Mələklər oturdar iki yanında.
 Ay üzli İskəndər gözəlmiş əslən,
 Daha gözəlləşmiş bu şəkillərdən.
 Paylanmış bu şəkil bütün ellərə,
 Onun şöhrətini yaymış hər yere.
 Bu şəkli seyr edən hər el, hər diyar
 Rumlu ustadları alqışlamışlar,
 Ərəblər bu şəkli seyr eləyərkən
 Dəyişik salmışlar onları səhvən.
 İskəndər bilmişlər o gündən bəri
 Buynuzlu çəkilməmiş mələkləri.
 Odur ki, şübhəyə düşmüş ərəblər,
 "Zülqərneyn" ləqəbi almış İskəndər"¹.
 Başqa bir bilici deyir ki, onun
 Qulaqları varmış həddindən uzun.
 Dürdən taca bənzər qınları varmış,
 İki qulağına o qın taxarmış².
 Onları xəzinə kimi güdərek,
 Möhkəm gizlədərmiş bir xəzinətek.
 Başını qırخان bir qulundan qeyri
 Kimsənin bu sirdən yoxmuş xəbəri.
 Ancaq ki həmin qul öldüyü zaman
 İskəndər tapdı özgə bir başqırخان.
 Şahın hüsurunda təzim edərək,
 Başladı saçını qırxmağa dəllek.

¹ Rum papaqlı türk sözləri ilə Hindistanı alıb Çini özünə tabe etmiş olan İskəndər nəzərdə tutulur.

² "Qərn" sözü ərəb dilində Şərq və Qərb mənasında işlənir. İskəndərə iki qərn sahibi ləqəbi ona görə verilmişdir ki, o, Şərqi də, Qərbi də fəth etmişdir.

³ Guya İskəndər saçını başının dalında iki dəstədə hörüb bururmuş, buna görə də ona Zülqərneyn-iki hörüklü deyirmişlər.

¹ İskəndər öləndən sonra yunanlar onun surətini çəkmişlər. Həmin surətin sağ və solunda iki mələk, üstündə iki buynuz şəklində olmuşdur. Guya İskəndər allah tərəfindən yaradılıb yerə göndərilmiş, bu mələklər də onun sağ-solunda qoruyucudurlar. Sonra həmin şəkil ərəblərin əlinə keçmiş, onlar buynuzlu mələyi İskəndər bilib, ona "Zülqərneyn" (iki buynuzlu) adını vermişlər.

² İskəndərin qulaqları çox uzun imiş, onları gizlətmək üçün tacının yanlarında buynuz oxşar iki balaca qın qayıtdırıbmış, tacını başına qoyanda qulaqlarını o qınların içinə salmış.

Xəlvətdə saçını qırıxıb qurtaracaq,
 Şah ona yavaşdan dedi: "Bura bax,
 Bilsəm, qulaqların sirrini əgər
 Eşidib dünyada səndən bir nəfər,
 Bir qulaqburması gələm sənə,
 Daha sirr açmazsan bir özgəsinə".
 Bunu qulağında o sırğa etdi,
 Yaxın dostlardan da sirri gizlətdi.
 Bu sözü kimsəyə əsla açmadan,
 Saxladı küfrək könlündə pünhan.
 Bu sirrin dərdindən saraldı ancaq,
 Çünki çox çətindir sirri saxlamaq.
 Bir gün bərk darıxdı, çölə üz qoydu,
 Gördü ki, çöldə var dərin bir quyu.
 Dərdini quyuya eylədi izhar:
 "İskəndərin uzun qulaqları var!"
 Bu işdən keçmədi o qədər zaman,
 Bir qamış göyərdi həmin quyudan.
 Bu qamış böyüdü, xeyli boy atdı,
 Əlini o gizlin sirrə uzatdı.
 Bir gün də bir çoban ordan keçəndə,
 Gördü o qamışı quyu içində.
 Əyilib qamışı kəsərək çoban,
 Doğrayıb bir tütək qayırdı ondan.
 Qəm-qüssə bilmədən onu çalırdı,
 Tütəyi çaldıqca ləzzət alırdı.
 Bir gün o səhraya çıxdı padşah,
 Uzaqda bir çoban göründü naghah,
 Çobanın çaldığı neyi eşitdi,
 Çölləri üstünə qalxmış zənn etdi.
 Çünki neyin səsi deyirdi aşkar:
 "İskəndərin uzun qulaqları var..."
 O, neyin səsinə od tutub yandı,
 Muma döndərdi hirsli poladı.
 Toxtayıb yerində durdu bir qədər,
 Sonra səsə sarı getdi İsgəndər.
 Çağırılıb çobanı soruşdu ondan,
 Tütəyin sirrini danışdı çoban:
 "Gördüm ki, bitib bu qamış quyuda,

Şəkər qamışitək, şirin bir suda.
 Mən kəsib doğradım öz əlim ilə,
 Kəsilməsəydi o, gəlməzdi dilə.
 Cansızdır, onunla qızır bədənim,
 Dilsizdir, ancaq ki, dilimdir mənim..."
 Şahı çox heyrətə saldı bu dastan,
 Dönüb vətəninə qayıtdı ordan.
 Xəlvətdə oturub o, fərman verdi,
 Dələyin dalınca adam göndərdi.
 Söylədi ona ki: "Tez elə bəyan,
 De görüm, bu sirri kimə açıbsan?...
 Səni bağışlaram düzünü desən,
 Boynunu vurdurram yalan söyləsən!.."
 Şahın sözlərini eşidib dəllək,
 Gördü ki, düzünü söyləsin gərək.
 Əvvəl yeri öpüb səcdə eylədi,
 Sonra padşaha belə söylədi:
 "Doğrudur, şah mənə vermişdi fərman,
 Saxlayım hamıdan bu sirri pünhan.
 Ancaq davam edə bilmədiyimdən,,
 Təkcə bir quyuya açdım sirri mən.
 Başqa heç kimsəyə demədim, ey şah,
 Yalansa, qənimim olsun qoy allah!..."
 Şah gördü ki, dəllək doğru söz dedi,
 O düzlük istədi, bu da düz dedi.
 Qullardan birinə buyurdu bu an,
 Bir qamış gətirdi həmin quyudan,
 Təzə tütəyə də dəyəndə nəfəs,
 Şahın qulağına gəldi həmin səs.
 Bildi ki, heç sirri saxlamaz nihan,
 Hamının sirrini açar bu cahan!...

İSKƏNDƏR İLƏ ÇOBAN DASTANI

... Həkimlər içində misilsiz olan
 Bir qoca bu sayaq eyləyir bəyan:
 O, rumi kəmərlı, o Çin taclı şah
 Taxtda oturmuşdu yenə bir sabah.
 Qaşını çatmışdı onun qüssə, qəm,

Gözündə deyildi əsla cami-cəm.
 Yarının çöhrəsi günəşdi, aydı,
 O qızı qızdırma yandırma daydı.
 Qəlbində qalmışdı arzusu, kamı,
 Əfsus ki, müşküldü onun əncamı.
 Şahın da köksündə sevdalı ürək
 Qəmli, qüssəliydi həmin xəstətek.
 Əmr etdi, nə qədər Rumda həkim var,
 Hansı bir ölkədə, harda olsalar
 Gəlsinlər, etsinlər çarə birtəhər,
 Şahın ürəyindən silinsin kədər.
 İşdən başı çıxan həkimlər gəldi,
 Sarayda məşvərət-məclis düzəldi.
 Min cür çarə etdi hərə bir yandan,
 Ancaq o gözələ olmadı dərman.
 Yanırdı almatək qızın yanağı,
 Şahın açılmırdı qaşı, qabağı.
 Ona vermiş idi şah öz könlünü,
 Qəmlə keçirirdi bütün gününü.
 Qüssə getirmişdi o şahı cana,
 Təxtindən enərək çıxdı eyvana,
 Eyvanda dayanıb qəmgin, mükəddər,
 Ordan çölə, dağa salırdı nəzər.
 Padişah çölləri seyr edən zaman
 Göründü gözüne onun bir çoban.
 Müdrik bir qocaydı, nurlu, zəkali,
 Kafurtek ağ idi saçı, saqqalı.
 Sürü yayıldıqca çəmənə, çölə
 Ürəyi fərəhdən gəlirdi dilə.
 Şah bir az sevindi onu görərəkən,
 Çünki nur yağırıdı gülər üzündən.
 Tez adam göndərdi onun yanına,
 Çağırtıdı çobanı öz eyvanına.
 Qulamlar baş əyib hökmünə yenə,
 Piri¹ gətirdilər şahın qəsrinə.
 Çoban daxil olub uca saraya,
 Bir qəsr gördü ki, ucalmış Aya,

Bilirdi, belə sədd İskənderin var,
 Xoşbəxtidir bu qəsrə daxil olanlar.
 Ədəblə yer öpdü, çünki bir müddət
 Başqa şahlara da etmişdi xidmət.
 Şah onu yanına dəvət elədi,
 Onunla söhbətə başlayıb dedi:
 "Ay kişi, gəl, mənə dağdan, dərədən
 Gözəl bir sərgüzeşt danış görüm sən.
 Ürəyim kədərdən çəkilib dara,
 Bəlkə söhbətinlə edəsən çara..."
 Çoban söylədi ki: "Ey tacidar, sən,
 Özünsən ələmi abad eyləyən.
 Taxtın işıq salsın ölkəyə hər an,
 Pis göz uzaq olsun təxtü-tacından.
 Əvvəl söylə görüm, sən, ey hökmüdar,
 Nə üçün tutmuşdur könlünü qubar?
 Söylə ki, müsahib o yolla gətsin,
 Sözləri dərdinə bir çarə etsin..."
 Şah onu dərindən etdi xəbərdar
 Bu sirri biləndə çoban da təkrar
 Torpağı öpərək yenə də şaha
 Sıdqlə, ürəkden elədi dua.
 Dedi: "Gəncliyimin xoş zamanında
 Mən xidmət etmişəm şahlar yanında.
 O xidmət etdiyim şahlar içində
 Biri var, yadımdan çıxmaz bu gün də:
 O bir şahzadəydi, Mərvdə yaşardı,
 Uca qəd-qaməti, gül üzü vardı...
 Vardı bir gəlini-gözəl, mehriban,
 Saray nur alardı ay kimi ondan.
 Göz deydi o qıza, üz verdi əzab,
 Qızdırma əlindən bldu o, bitab¹
 Canını yandıran bu bəd azara,
 Nə qədər etdilər, olmadı çara.
 Uca sərv incəlib söyüdək əsdi,
 Hamı o gözəldən ümidi kəsdi.
 Şahzadə ölümle pəncə-pəncəyə

¹ Pir — qoca.

¹ Bitab — təqətsiz.

Görəndə gözəli:— Sağalmaz, — deyə,
Hələ o dilbəri almamış əcəl,
Biçərə gözəldən tamam üzdü əl..."
Bir dostu vardı ki, o şahzadənin
Yolunda canından keçərdi yaqın...
Dostusa, durmayıb cəhd edir yenə,
Çərə axtarırdı onun dərvinə.
Çalışıb gəlini sağaltdı əvvəl,
Yüz cürə şərbətlə dəf oldu əcəl.
Dərdbilən bir təbib elədi dəvət,
Saxladı yanında onu bir müddət.
Qurtardı gözəli verdiyi dərman,
Tərtəmiz sağaldı o, qızdırmadan.
Əvvəlki gözəllik gəldi yerinə,
Başladı şənliyə, çəməni seyrinə.
Dərmandan tapınca o gözəl şəfa,
Durdurdu axtarmağa könlünə dərman.
Cavansa, gözəli görəndə belə,
Duydu ki, ürəyi vurur eşq ilə.
Evində şahənə bir məclis açdı,
Uzun xoş ətrini hər yana saçdı...
Şahzadə nə gördü? Məclis düzəlib,
Sevgili yarı da məclisə gəlib...
Qorxunc cəhənnəmdən, dardan qurtuldu,
Həm cənnət, həm huri sahibi oldu.
Nə deyim, nə qədər sevindi o şah!
Daha nə şərh edim, artıqdır izah..."
İskəndər dinlədi dedikcə çoban,
Elə bil ayıldı pis bir yuxudan.
Dincəldi, yox oldu çəkdiyi əzab,
O yetkin qocadan aldı xam şərab,
Şah burda çobanla söhbət edərkən:
"Sağaldı... Sağaldı..." — Eşitdi birdən.
Padşah da sevindi, oldu bəxtiyar,
Birçə asqırmaqla sağalmışdı yar...
Çobanı görərək belə xeyirxah,
Onunla şahənə rəftar etdi şah....

QİBTİLİ MARIYƏNİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN KİMYAGƏRLİYİ

... Qoca bir filosof üzündən sözün,
Pərdəni açaraq nəql etdi bir gün:
"Mariyə adlı bir qibtli vardı,
Bir əmir qızıydı, Şamda yaşardı.
Bir çox qalaları varmış ki, düşmən
Albmış onları bir-bir əlindən.
Yağı¹ dadanmışdı onun yurduna,
Şikəstlik vermişdi bu dünya ona.
Düşmənin zülmündən tənə gələrək
Gedib İskəndərdən istədi kömək.
Əgər eləsəydi şah ona imdad,
Öz abad yurduna qayıdardı şad.
Şahın vəzirinə pənəh apardı,
Kömək almaq üçün ona yalvardı,
Gördü ki, ağıllı, kamallı vəzir
Əyləşib bir dəstə gəncə dərs verir.
Əl çəkdi əvvəlki iddiasından,
Ona elm oxumaq göründü asan.
Gördü ki, dava bir cəncəlli işdi,
Həvəsle, səy ilə elmə girişdi...
Təkcə təlim oldu fikri, məqsədi,
Məqsədə biliklə çatmaq istədi.
Alim Ərəstu da o gözəl üçün
Bilik xəzinəsi açdı büsbütün.
O saf-təmiz dürrə çox dirlər saçdı,
Ona deyilməmiş çox sirlər açdı.
Elmin sirlərini açdı qadına,
Bir-bir təlim edib öyrətdi ona.
Hər elmin önündə qız səcdə qıldı,
Sinə lövhəsinə nələr yazıldı?!
İstədi vətənə qayıdıb ordan
Öz baba yurdunda olsun hökmüran.
Yox idi qüdrəti, varı, dövləti,
Dirildə yenidən o səltənəti.

¹ Yağı — düşmən.

Ərəstu bu işdən olub xəbərdar,
 Düşündü: xəznəsiz olmaz səhriyar,
 Qızıl iksirini ona öyrətdi,
 Qadını elmiylə iksirçi etdi.
 Mariyə ucaldı o kimiyan, İksir alimətkə qazandı ad-san.
 Ərəstu öz bilik xəzinəsində
 Ona sirr öyrədib etdi işbilən.
 Şahın izni ilə ordu, xəzinə
 Verib yola saldı öz ölkəsinə.
 Mariyə yetişəcək doğma yurduna
 Davasız, qovğasız şah oldu ona.
 O qədər varlandı qazancdan, bacdan
 Ki, azad elədi yurdu xərəcədən.
 Şehirli kimyada olub işbilən,
 Qızıl qayırırdı o xam gümüşdən.
 Nəhayət, qızılla doldu xəzinə,
 Açdı xəzinəni elin üzünə...
 İskəndər bir xəbər aldı Yunandan:
 Olub xəzinəyə Mariyə ilan¹.
 Şaha dedilər ki: "O dişli aslan
 Bir şikar fikrinə düşəcək, inan!
 İşbilən qadındır, dünyada heç kəs
 Onun dövlətinin sayını bilməz.
 Xəzinə sirrindən olub xəbərdar,
 Onun dünya qədr xəzinəsi var.
 Əfsunla daşları saf qızıl eylər,
 Sədəfdən çıxarar zərif incilər.
 O qədər qızıl var, dövlət var onda,
 Qarunun² dövləti heçdir yanında.
 Şah onun başını kəsməyə əgər,
 Çox çəkməz, dünyanı o əldə edər.
 Düşməyə qoşundur verən əziyyət,
 Qoşun da qızılla düzələr, əlbət".
 Şah yandı qəzəbdən oldu günəştək,

¹ Şərq efsanələrinə görə, guya hər gizli xəzinə üstündə bir ilan yatıb onu qoruyarmış.

² Qarun — Beni İsraildə var-dövlətilə məşhur olan bir adamın adından götürülmüş və ədəbiyyatda var-dövlət mənasında rəmzləşmişdir.

Düşündü: "Mən onu məhv edəm gerek.
 Onu yox etməkçin bu pak torpaqdan,
 Tədbir görülməli vermədən aman"
 Artdı, alovlandı şahın qəzəbi,
 Müdrik vəzir də bildi mətləbi.
 Şahın hüsurunda baş əyib vəzir,
 Ona ehtiramla göstərdi tədbir.
 Dedi ki: "Gövhərtək safdır o qadın,
 Kiçik bir kənizdir yanında şahın.
 Şamda hökmüdə eyləyir xidmət,
 Kənizin olmağa çəkir o minnət.
 Bir müddət olmuşdur mənə xidmətkar
 Yaxşı fərasəti, yaxşı elmi var.
 Onu elmə, fənnə məftun etmişəm,
 Mən ona gizli bir sirr öyrətmişəm:
 Qazanır nə qədər dövlət istəsə,
 Dünyada o möhtac olmaz heç kəsə.
 Bacarıq sahibi görərək onu
 Öyrətdim xəzinə tapmaq yolunu.
 O sənət yoluyla heç kəs dünyada
 Əldə edə bilməz birçə arpa da.
 Xoşbəxt Mariyədən başqa bir insan
 Belə xəzinəyə omadı ilan.
 Kifayət qədər pul yığdı əlinə,
 Gedib hakim oldu doğma elinə".
 Vəzirin rəyini eşidən zaman
 Əl çəkdi İskəndər həmin qovğadan.
 Padşahın könlündən tozu siləntək,
 Vəzir Mariyəyə xəbər verərək,
 Dedi ki, padşahdan üzr istəməkçin
 Tez onun yanına qasid göndərsin.
 İşbilən Mariyə alıb xəbəri,
 Açdı qızıl dolu xəzinələri.
 Qasidə hazırlıq əmrini verdi,
 Şaha misilsiz bir xəznə göndərdi...
 Bəxşişlə rəf oldu-getdi nəhayət
 Mariyədən kədr, şahdan ədavət.
 Bəxşişlə ədavət, kin sönməz gədr,
 Kini, küdürəti bəxşiş məhv edər!

ALİMLƏRİN HÜRMÜZÜ İNKAR ETMƏLƏRİ VƏ HƏLAK OLMALARININ HEKAYƏTİ

... Rumlu filosoflar sözləşib hərdən,
Yığışıb gələrdi hərə bir yerdən.
Onlar hər elmdən söhbət açardı,
Hikmətli sözləri şəfəq saçardı.
Kim yaxşı etsəydi sözünü isbat,
Başçılar başcısı olardı o zat.
Hürmüz adlı alim haqq danışmaqda
Gedərdi hamıdan daim qabaqda.
Çox möhkəm olardı onun dəlili,
Qane eləyərdi hamını dili.
Bir çox ruhanini faş etdiyindən,
Oldu yunanlılar onunla düşmən.
Bir gün yetmiş alim çıxardı qərar,
Onun hər sözünü etsinlər inkar:
"Hürmüz nə söyləyə razı olmayacaq,
Doğru sözlərinə asmayaq qulaq.
Onu yerli-dibli eyləyək inkar..."
İnkarla haqq sözü danmaq mı olar?
Hamısı söz qoyub əhd elədilər,
Hürmüz çıxartdıqca mədəndən gövhər,
Qiyətdən saldılar söz dənizini,
Torpaqla ortsünlər xəzinəsini.
Hər doğru sözünə yalan desinlər,
Onun haqq sözünü eşitməsinlər...
Hürmüz söz bəhrindən¹ gövhər saçanda
Elm-ilahidən söhbət açanda,
Hər sözə dəlillər gətirib ustad,
Hər şeyi aydınca etdikcə isbat,
Gördü ki, onlara heç etmir bu kar,
Hər şeyi hay-küylə edirlər inkar.
Başqa bir xəzinə çıxartdı üzə,
Yeni dəlillərlə başladı sözə.
Gətirdiyi dəlil, dediyi fikir
Qəlbə yox, daşa da edərdi təsir.

Yenə də sözünü təsirsiz görək,
Bildi ki, burda var yeqin, bir kələk.
Üçüncü dəfə də müşküllər açan
Diliylə haqq sözü eylədi bəyan.
Qəlbə fərəh verən gözəl sözlərdən
Onlara söylədi nə qədər desən.
Bu qədər çaldığı zəngin səsinə
Heç biri etina etmədi yenə.
Daha danışmaqdan taqətsiz oldu,
Boğazı qurudu, dili tutuldu.
Bildi ki, həriflər tərs davranırlar,
Aydın dəlilləri qəsdən danırırlar.
Görməyib onlarda heç bir hərəkət,
Üzünü döndərüb elədi nifrət.
Qışqırdı onlara hiddətlənərək:
"Qalın yerinizdə qiyamətədek!"
Bir anın içində o yetmiş nəfər
Qalıb hərəkətdən buza döndülər.
Başları su kimi ayağa düşdü
Donmuş bədənləri torpağa düşdü.
Düz pərdədə əyri çaldıqlarından
Pərdənin dalında oldular nihan¹
Həmin əhvalətdən tutanda xəbər
Ulduztək parladı orda İskəndər.
O sərv meşəsində gördü ki, ancaq
Yetmiş quruyub, biri qalıb sağ².
Hürmüzdən soruşdu, o etdi bəyan:
"Hümmətimi kəşf etdi, — dedi — asıman!
İskəndər "afərin" söyləyib ona,
Ordan tez qayıtdı öz dərğahına.
Hər kəsə, xəlvətdə, düşəndə söhbət:
Ona bu dastandan edərdi söhbət:
"Yetmişlər başladı tufan salmağa,
Özləri çöp oldu, Hürmüzse dalğa".
Haqqı eşitməyə hər kəs dünyada

¹ Düz pərdə doğruluq mənasındadır. Beytin mənası: Doğru sözləri inkar edib yanlış yolla getdikləri üçün tələf oldular.

² Beytdə sərv meşəsi dedikdə alimlər məclisinə işarə edilir. Bunların yetmiş ölmüş, tək Hürmüz sağ qalmışdır.

¹ Bəhr — dəniz.

Ömrünü kül edib verəcək bada.
 Ustadın dərslərini kim etsə inkar,
 Onlartək kəfəyə tutacaq ruzgar.
 Dəlili qüvvətli olan bir sözü
 Qanmaq istəməyən bədbəxtədir özü.
 Taca layiq dürrü yerlərə vuran
 İdraksız, şüursuz nadandır, nadan!
 Hünərə göz yummaq deyildir hünər,
 Hansı bir ağıllı tülə bez deyər?
 Alimlə xoş rəftar etsən əgər sən,
 Özün öz elmini aşkar edərsən.

ƏFLATUNUN ÇALĞI ALƏTİ QAYIRMASI

Təbilini çaldıqca təbilçi yeyin
 Qızıq havası soyuq gecənin.
 Naümid olanda o qara qarğa
 Ağ xoruz başladı xoş dil açmağa.
 Çıxdı Rum taxtına İskəndər erkən,
 Dili od, dimağı mumdu deyəsən¹.
 Gəlib filosoflar səf vurmışdular,
 Taxtın qarşısında oturmışdular.
 Hərə bir elmdən bildiyi qədər
 Danışır, deyir, bəhs edirdilər.
 Biri danışdı təbiyyatdan,
 O biri də vurur ilahiyyatdan,
 Kimi riyaziyyat bəhsinə girmiş,
 Kimi həndəsəyə fikrini vermiş,
 Birisi namusdan, ədəb-ərkandan,
 Biri də hiylədən açmışdı dastan.
 Hərəsi bir fənlə edir iftixar,
 Hərənin özünün bir aləmi var....
 Şaha arxalanıb birçə Ərəstu
 Özünü hamıdan yuxarı tutdu:
 "Mənəm hər alimə çarə eyləyən,

Yoxdur ehtiyacım heç bir alimdən.
 Hikmət xəzinəsi məndədir bütün,
 Mən oldum hikmətdə hamıdan üstün.
 Filan elmi təsis eləmişəm mən,
 Filankəs filan şey öyrənib məndən!"
 Yalandan öymürəm burda özümü,
 Subutla deyirəm hər bir sözümü..."
 Şah ilə arası saz olduğundan,
 Hamı çəkinirdi, qorxurdu ondan.
 Xoşuna gəlmədi bu, Əflatunun
 Hamıdan biliyi artıqdı onun.
 Nə qədər varda orada alim,
 Hamıya olmuşdu o ilk müəllim.
 Əflatun onlardan üz döndərərək
 Yox oldu saraydan Ənqa¹ quşutək.
 Gecəli-gündüzlü düşündü ustad,
 Gizlində o, bir saz elədi icad...
 Əsədib burada o, nalə, fəryad,
 Etdi bu ahənglə bir nəغمə icad
 Rudda bu ahəngi münasib yerdə
 Quru bağırsaqdan bağladı pərdə,
 İçi boş qabağa çəkərək dəri,
 Düzəltdi, bağladı o, pərdələri.
 Ceyran dərisinə çəkdi qara rəng,
 Quru ud səslənib oldu xoşahəng.
 Bir xeyli cəhd edib fikrinə uyğun
 Düzəltdi, nəhayət, o bir ərğənün.
 Telləri yaxşıca köklənmiş bu saz
 Başladı verməyə ahəngdar avaz...
 Belə ki, çaldığı o havalardan
 Şadlanıb oynamaq istərdi insan.
 Bütün heyvanları yatırıb sazla,
 Sonra ayıldırıq xoş bir avazla.
 Hər bir səse uyğun səslər çıxardan
 Bir saz düzəltdi ki, başqa bir insan
 Onun sirlərini əsla bilməzdi,
 O sazda bir hava çala bilməzdi.

¹ Bu misralarda təbilçi-günəş (təbilini çaldıqca təbilçi-günəş doğduqca mənasındadır); qara qarğa-qaranlıq gecə, ağ xoruz-gündüz deməkdir. İskəndərin dilinin od olması-sözlərinin kəsərliliyinə, dimağının mum olması-hər şeyi tez mənimsəməsinə, qəbul etməsinə işarədir.

¹ Ənqa — Qaf dağında yaşayan əfsanəvi quşdur.

Ustad həmin sazı çaldığı zaman
 Edərdi xəstənin dərindən dərman.
 Çalğıda elə bir cəhət də vardı.
 Ki, həkim onunla dərdi tapardı.
 Həmin sazdan çıxan səs əsasında
 Təşxis olunardı illət bir anda...
 Bu xəbər bürüdü bütün cahanı,
 Ki, yaqut paylayır o yaqut kanı¹
 Əflatun yaradıb bir elə pərdə
 Ki, onu bilən yoxdur heç yerdə.
 Onun qurduğu saz elə səslənir
 Ki, fələk o səsə yerlərə enir.
 Müəyyən pərdədə bir hava çalır
 Ki, bütün heyvanlar yuxuya dalır.
 Başqa bir pərdədə çaldığı zaman
 Yatanlar hamısı durur yuxudan.
 Şahın sarayına çatdı bu xəbər
 Ki, Zöhrə harutla bəhşə giriblər².
 Ərəstu bildi ki, o böyük ustad
 Qərribə bir alət eyləyib icad.
 Xəcalət çəkəntək düşməndən düşməni
 Utandı alimin bu hünərindən.
 Sarayda bir gündə xəyalda daldı,
 Onun dar qəlbini bərk həşəd aldı.
 O zərif sənətin, o xəzinənin
 Sırrını bilməkçin düşündü dərin.
 Xəyalda gedərək bir xeyli müddət,
 Gecəli-gündüzlü çəkdi əziyyət.
 Axır, əzab çəkib aylar uzununu,
 Bu sirli kələfin tapdı ucunu.
 Öz iti əqlinin köməyi ilə
 Bildi ki, saz necə gəlirmiş dilə.

¹ Yaquət kanı (kan-mədən) dedikdə elm və hikmət sahibi olan Əflatun nəzərdə tutulur.

² Beytin mənası: Saraya xəbər çatdı ki, Əflatun Harut kimi Zöhrə ilə çalğı meydanında deyisməkdədir. (Əlavə izah: Harut əfsanəvi şəhərbazdır. Guya o, Zöhrə ulduzuna aşiq imiş və ona çatmaq üçün mahir cadugar olmuşdur. Əflatun adamı şəhirləyən musiqi aləti yaratdığı üçün Haruta bənzədilir. Zöhrə də əsatirə görə göyün musiqiçisi sayılır.)

O səslər qulağa nə sayaq çatır
 Ki, bəzən yatırdır, bəzən oyadır.
 Bildi ki, o sazda necədir nisbət,
 Düzəltdi belə saz o da, nəhayət,
 Şəhraya gedərək sazını aldı,
 Bihuşluq gətirən havanı çaldı,
 Heyvanlar eşidib, getdilər huşdan,
 O, başqa bir hava çaldı bu zaman,
 Bu dəfə olmadı ona bəxti yar,
 Huşsuzlar yuxudan oyanmadılar.
 Nə qədər çaldısa, bəlkə birtərə
 Yatmışlar ayılıb huşa gəlsinlər,
 Olmadı.... Köklədi sazı hər sayaq,
 Özü də bu işə mat qaldı ancaq...
 Aciz qaldığını özü görəndə
 Axtardı əlacı müəllimində.
 Gedib özü oldu ustada təslim,
 Başladı almağa həvəslə təlim.
 Soruşdu: "Huşsuzu huşa gətirən.
 O hansı havadır bilməyirəm mən.
 Hansı pərdələrdən çıxır o avaz?
 Nə cürə köklənsin onda gerek saz?..."
 Əflatun gördü ki, o böyük insan
 Yalvarıb öyrənmək istəyir ondan.
 Çöldə bir xətt çəkib, sazını aldı,
 Kökləyib, bildiyi havanı çaldı.
 Nə qədər şir və gur var biyabanda
 Yığılıb gəldilər səsə bir anda.
 Birinci havanı çalanda, yenə
 Baş qoyub yatdılar Məndəl xəttinə¹.
 Başqa bir hava da çaldı o ustad,
 Ərəstu özü də yatdı o saat.
 Əflatun bir hava çaldı bu zaman,
 Heyvanlar ayıldı yenə yuxudan.
 Başqa bir hava da çaldı yenidən,
 Ərəstu sıçrayıb qalxdı yerindən...

¹ Məndəl xətti — şəhərbazların və cadugarların öz dövrlərinə çəkdiyi dairə.

Öyrənib bunları yazdı Ərəstu,
 Özü yazdığını dəftərdən pozdu.
 Ustadın hünərin eyləyib iqrar,
 Ehtiram göstərdi ona o ki var.
 Şah bildi kimdəymiş əsil istedad,
 Rumda Əflatundur elmə baş ustad.
 O da rütbəsini artırdı onun,
 Sarayda uca yer tutdu Əflatun.

ƏFLATUNUN KEÇMİŞDƏN HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

"Öz qızıl xətnəyə çıxdı İskəndər
 Belində gövhərlə bəzəkli kəmərlər.
 Yənə alimlərdən bir məclis qurdu,
 Əflatun hamıdan başda oturdu.
 Əsrarlı¹ sazına şah qalib heyran,
 Təccübü içində soruşdu ondan:
 "Ey hikmətli qoca, ey nurani pir,
 Sizin əqlinizə əyandır hər sirr.
 Bilik qıfılına sizsiniz açar,
 Bilik sayənizdə olubdur aşkar.
 Keçmiş alimlərdən verin bir xəbər,
 Olubmu sizdən çox bilən bir nəfər?
 Sizdən əvvəlkilər elə bir xəyal
 Edibmi ki, ola sizinçün mahal?"
 Əflatun padşaha dua edərək,
 Dedi ki: "Firuzə rəngli bu fələk
 Cürbəcür əfsunlar edib ixtira
 Ki, bizim əqlimiz yetməz onlara.
 Keçmişdə alimlər görüb çox işlər,
 Çox əfsun, çox hiylə icad etmişlər.
 Doğrusu, onların indiki zaman
 Yüzdə birini də yoxdur anlayan!
 Şah izn verərsə, o sirlərin mən
 Deyərəm onda yox, yüzdə birindən".
 Bu işə razılıq verdi İskəndər,

Danışsın onlardan alim bir qəder.
 Əflatun söylədi: "Var ol, hökmüdar,
 Sənin elmə, fənnə məhəbbətin var...
 Deyirlər buxarla alov əl-ələ
 Verib bu dünyaya saldı zəlzələ,
 Bu qüvvət yerlərin bağrını yardı,
 Bir düzdə tilsimli bir daş çıxardı.
 Məsəl ilə qalaydan xilqətin əli
 Sanki yaratmışdı bir at heykəli
 Heykəlim böyründə bir oyuc vardı,
 Suların açdığı yere oxşardı.
 Günəş bu oyucdan nur saçan zaman
 Bir şəhər görürdü orda hər baxan.
 Bir çoban keçəndə bu geniş düzü
 O sadə yarpağa sataşdı gözü.
 Orda parıltılı tilsimi görçək
 Endi tez çuxura bir anda zirək.
 O misedən yaranmış at heykəlinin
 Böyründə bir oyuc göründü, dərin.
 Gün işıq salmışdı həmin oyucdan,
 Seyr etdi heykəli diqqətlə çoban.
 Orda çox köhnə bir meyid gördü ki,
 Heç əskik deyildi onun bir tükü.
 Onun barmağında bir üzük vardı,
 Qası Müstəritək par-par yanardı.
 Çoban tez əlini uzatdı ona,
 Çıxarıb üzüyü aldı ovcuna.
 Üzüyü ovcunda çevirdi, baxdı,
 Sonra barmağına sevinclə taxdı.
 Ayrı şey tapmadı baxdısa hara,
 Daha ləngiməyib çıxdı bayıra.
 Sürdü sürüsünü, getdi sevincək,
 Şəhəri gözlədi səbr eyləyərək.
 Səmanın möhtəşəm göy bayrağında
 İşıq saçan muncuq parıldayanda,
 Çoban sürüsünü dağda tərk etdi,
 Sürü sahibinin yanına getdi.
 Ora getməyindən bu idi məqsəd:
 Üzüyü göstərüb, öyrənsin qiymət.

¹ Əsrarlı — sirli.

Çobanı önündə görəndə ağa
 Başladı onunla xoş danışmağa.
 Hal-əhval soruşdu qoyun-quzudan,
 Aydın cavab verdi hər sözə çoban.
 Çoban ağa ilə söhbət edərkən
 Arabir yox olub itirdi gözdən.
 Bir də görünəndə çoban, tez ağa
 Başladı heyretlə acıqlanmağa:
 "Bu nədir, arabir itirsən gözdən,
 Yənə də gözümə görünürsən sən?
 Əfsunçu olubsan durduğun yerdə,
 Hardandır tapdığın bu sirli pərdə?"
 Çoban bu sözlərə heyret edərək,
 Bu işə əqlindən istədi kömək.
 Çoban ağasıyla söhbət edəndə,
 Üzüklü əlini o tərpedəndə,
 Üzüklə qaşı da hey burulurdu,
 Gah altda, gah üstə gəlib dururdu.
 Qaş üstə çevrilib durduğu zaman
 Görürdü çobanı ona hər baxan.
 Qaş ovcun içində olanda isə
 Onu görməyirdi artıq heç kimsə.
 Elə yaratmışdı üzük yaradan
 Gözə görünməzdə taxsa hər insan.
 Çoban başa düşüb sirli oyunu,
 Gedib dağda, daşda sınaq onu.
 Qayıdıb üzüklə qurdu min kələk,
 Necə ki, ulduzla oynayıf fələk¹...
 Bir gün də bu sirrə qızıqırdı başı,
 Ovcunun içinə alaraq qaşı,
 Əldə hindli qılınc, saraya keçdi,
 Şahın düz önündə gizli əyləşdi.
 Dağılıb gedəntək ordan adamlar,
 Şahın gözələrinə göründü aşkar,
 Bu haldan ürəyi qorxuyla doldu,
 Çarəsiz qalaraq şah təslim oldu.

¹ Beytin mənası: Fələk göydeki ulduzlarla cürbəcür hadisələr törətdi; kimi, çoban da barmağındakı üzüyün qaşını oynatmaqla min kələk qurdu.

Telaşla soruşdu: "Aç mətləbini,
 De, kimdir göndərən buraya səni?"
 Çoban cavab verdi: "Mən peyğəmbərim,
 İman gətir, səni xoşbəxt eylərəm.
 İstəsəm heç görməz məni bir adam,
 Mənim möcüzəm də budur, vəssəlam!"
 Ona beyət etdi¹ şah qorxusundan,
 Bütün əhali də gətirdi iman.
 Çobanın hörməti artıdı, ucaldı,
 Axırda şahlığı əlinə aldı.
 Gör varmış o qaşda nə böyük hikmət
 Ki, çoban peyğəmbər oldu, nəhayət
 Bir bax qaş qayıran o alimləre,
 Gör hikmət çatıbmış onda nə yerə!
 Şehir gerek belə edilsin icad,
 Bizimtek alimlər qalsın ona mat.
 Nə qədər düşünüb daşındımsa mən,
 Gəlmədi bu sirri açmaq əlimdən...."
 Şah bunu eşidib, elədi sənə²
 Həm o icadkara, həm Əflatuna.
 Həmin o məclisdə iştirak edən
 Hamı ibrət aldı o hekayətdən.

İSKƏNDƏRİN YEDDİ ALİM İLƏ XƏLVƏTƏ ÇƏKİLMƏSİ

Biri nəql edirdi filosoflardan:
 "Şaha xoş göründü bu qoca dövrən.
 Mübarək bəxtindən gəlib hümmətə,
 Bol dövlət payladı elə-cəməmətə.
 Bəxşişin hüdudu, həddi olmadı.
 Rumda bir nəfər də yoxsul qalmadı.
 Şahlar baş əydilər ona cahanda,
 Durdular hamısı qultək fərmanda.
 O xoşbəxt padişah bir səhər yənə
 Çıxaraq firuzə rəngli xəltinə,

¹ *Beyət etmək* — itaət etmək, təbə olmaq

² *Sənə etmək* — tərifləmək, mədhi etmək

Söhbətə başladı insafdan, dindən,
 Dürr, gövhər saçdı söz xəzinəsindən.
 Padişah son qoydu şirin söhbətə,
 Meyl edib çəkildi yenə xəlvətə.
 Kimsənin qəlbinə heç toxunmadan
 Yeddi filosofu seçdi bu zaman:
 Ərəstu-tədbirli bir vəzir idi,
 Bəlinas-cavanmərd, Sokrat-pir idi.
 Valislə Əflatun, bir də Fərfuryus-
 Heyrandı bunlara o ruhlüqüdüs¹
 Yeddinci Hürmüzdü, bilir ki, hamı
 Yeddinci göydədir onun məqamı.
 Yığıldı dövrəyə bu yeddi pərgar,
 Nöqtətek mərkəzdə şah tutdu qərar.
 Gözəl bir məclisdi, fikirlər parlaq,
 Quru təkəbbürdən, bədədən uzaq.
 Bu məhrəm məclisdə alnıaçıq şah
 Fikrindən onları eylədi agah.
 Dedi alimlərə sirri açaraq:
 "Sirrimiz nə qədər gizlin qalacaq?
 Çox gecə keçirdik biz kef edərək,
 Gəlin, bir günü də elmə sərf edək!
 Bircə gün baxaraq Günəşə, Aya,
 Fələyin sirrini qoyaq ortaya.
 Bilək ki, bu öküz belitək çadır
 Bu möhkəm yer üstə necə dayanır?
 Əvvəli necəymiş bu göyün, yerin,
 Bu haqda fikrini hamı söyləsin!
 Ağıla, idraka bir vəzifədir,
 Bilsin ki, dünyada ilk tərkib nədir.
 Bu yeni əskiltmə və artırmalar
 Yoxluqdan nə cürə olmuş aşkar?
 Əzəldən nə olmuş xilqətə bais?
 Bunu ulduzlardan tədqiq edək biz.
 Belə elmi məclis yığılar az-az,
 Daha bir də belə məclis yığılmas...
 Hərə öz fikrini atsın ortaya,

Necə yaranmışdır, desin, bu dünya?
 Onda ki, hökm etmiş uca yaranan,
 Əvvəl yer yaranmış, yoxsa asiman?
 Qoy açsın bu sirri ağlın açarı:
 Necə çiçəklənmiş yerin baharı¹?
 Necə qoyulmuşdur bina əzəldən?"
 Necə səslənmişdir ilk mahnı teldən?"
 Padişah beləcə dürrlər saçdı,
 Bağlı xəzinənin ağzını açdı².
 Sonra da buyurdu: "Cəsarət edən
 Danışsın varlığın ilk tarixindən".
 Sarsıtdı onları şahın sualı,
 Dedilər: "Cavabı layiq olmalı".
 Bir səsle dedilər qərar verərək:
 "İlk sözə Ərəstu başlasın gərəkl!"

ƏRƏSTUNUN DEDİKLƏRİ

... Padşahın əmrinə əməl eləyim,
 İlk xilqət haqqında fikrimi deyim:
 Əvvəl vardı ancaq tək bir hərəkət,
 Onu iki yerə ayırdı sürət.
 Bu iki hərəkət gəlib bir yerə,
 Yeni bir hərəkət doğurdu hərə.
 Əvvəlki hərəkət ayrıldı yenə,
 Bu üçü qoşuldu biri-birinə.
 Üç xətt zahir oldu üç hərəkətdən,
 Üç dövrə yarandı ondakı xətdən.
 Mərkəzdən ayrıldı həmin dövrlər,
 Yaranıb ortaya çıxdı bir cövhər.
 Cövhər keşməkeşdən doğub parladı,
 "Hərəkət eləyən cism" oldu adı.
 Həmin cism qərar tutmayıb bir an
 Dönür, hər lənirdi əsla durmadan.
 Bu cismin parlayan saf parçaları

¹ Misranın mənası: İnsan öyrənməlidir, bilməlidir ki, bu dünya necə yaranmışdır.

² Beytin mənası: İskəndər öz mənalı sözlərlə mübahisə açdı və filosoflar söhbətə başladılar.

¹ *Ruhlüqüdüs* — İskəndər nəzərdə tutulur.

Həmişə qaçırdı mərkəzə sarı.
Yüksəyə uçanlar etdi hərəkət,
Aşağı enənler tapdı sükunət.
Parlaq cism hərəkət etdikcə belə,
Ondan parlaq göylər gəldi əmələ.
Göy də meyl edərək öz mərkəzinə
Onun ətrafında hərlandı yenə.
Əvvəlki meylinə bağlı qalaraq,
O, daim hərəkət etdi bu sayaq.
İlk pərgar hərənib dövr edən zaman
Bu uca göylər də yarandı ondan.
Göyün gərdisindən od oldu aşkar,
Od hərəkət edən qüvvədən doğar.
Odun qüvvəsindən hava yarandı,
Hava istilikdən od kimi yandı.
Havada rütubət bol idi əslən
Rütubət hərəkət etmədiyindən,
Onun zərrələri çöküb su oldu,
Bu cürə yarandı təmiz, şirin su.
Xılt saldı su daim sakit duraraq,
O xıltan töredə gördüyün torpaq.
Dörd ünsür yaratdı o pərvərdigar,
Hərə öz yerində oldu bərqərar.
Qatdı bir-birinə onları həyat,
Yaratdı bunlardan bitki, nəbatat.
Bitki də başqa cür artdı, dirçəldi,
Cürbəcür heyvanlar vücuda gəldi.
Bu qədər dərk edir ağıl hikməti,
Uzağa getməyə yoxdur qüdrətil"

VALİSİN DEDİKLƏRİ

Alim Valis dedi: "Padşah hər zaman
Bu qoca dünyada yaşasın cavan!
Bilik təlimində bəxti yar olsun,
Elm yollarında daim var olsun!
Şahlar şahı özü verdi ki, fərman:
Hər kəs bildiyini eyləsin bəyan.
Mən də ərz eləyim: dünyaya təməl,

Məncə su olmuşdur hər şeydən əvvəl.
Qızğın hərəkətdən və çaxnaşmadan
O yerə çatdı ki, od oldu əyan.
İldırım buxardan ayırdı odu,
Bundan rütubətli hava doğuldu.
Suyun qatılığı getdikcə artdı,
Həmin qatılıq da yeri yaratdı.
Cövhərlər yerbəyer olduğu zaman,
Təbiət qoynunda yarandı cahan.
Ən saf və ən lətif cüzündən onun
Yaranıb hərəkət elədi gərdün.
"Sudan bu kainat yarana bilməz",
Deyə inkar etmək istəsə hər kəs,
Nütfəni bir anlıq qoy salsın yada,
Sözümə sübutdur, dəlildir o dal!"

BƏLİNASIN DEDİKLƏRİ

... Şah gizli sirləri soruşdu bizdən,
Fikrimi hüsurə ərz eləyim mən:
İlkin tilsim kimi yaranmış torpaq,
Qalan tərkiblər də ondandır ancaq.
Hərəkət qüvvəsi ona etdi kar,
Atəşi söndükcə yarandı buxar.
Onun da ən parlaq zərrələrindən
Ulduzlar yaranmış, fikrindəyəm mən.
Buxarda vəznə ağır olanlar
Hərə bir mərkəzdə tuturdu qərar.
Onlardan birinci-ışıqlı oddur,
Dünyanın ən yüksək tağı da odur.
İkinci-havadır, hərəkətdədir,
Hərəkət etməzsə, bilinməz nədir.
Üçüncü-sudur ki, tərəvət verər,
Hər şeyə təzəlik, ləfəfət verər.
Dördüncü-torpaqdır, tapdayır əyyam,
Tapdanan köksündən toz qalxır müdam".

SOKRATIN DEDİKLƏRİ

Sokratın növbəti yetişən zaman
Sanki xurma yağdı yerə ağacdən.
Dedi ki: "Padişah, şadlıqla əmr et,
Din-bilik yolunda daim öndə get!
Sənə şikar olsun bütün arzular,
Sirlər qarşısında daim aşkar.
Şahın sorduğunu kim deyə bilər?
Çünki çox gizlidir sorduğu sirlər!
Kim necə bacarır fikir söyləsin,
Varını hüçurə təqdim eyləsin.
Xilqət səhifəsi açılmamışdan
Bircə vücudu varmış, o da yaradan.
Bir bulud yaratmış əzmi, cəlalı,
Şimşəyi, yağışı olmuş faydalı,
Onun yağışından yaranmış göylər,
İldırımından da günəş, ay, ülkər.
Maddələr çökdürüb ondakı buxar,
Bu yeri yaradıb etmiş bərqərar!"
Bələdçi¹ getmədi bundan o yana,
Artıq danışmaqda görmədi mənə.

FƏRFURYUSUN DEDİKLƏRİ

...Haqsevən padşaha cavab olaraq,
Ərz edim fikrimi mən də bu sayaq:
Hələ bu dünyalar yaranmamışdan
Bir cövher yaratdı böyük yaradan.
Tanrının feyziylə yetirdiyi bu
Cövher bir müddətdən dönüb oldu su.
İkiyə bölündü sonra bu su da,
Yarı üzde qaldı, yarısı altıda.
Bunlar andırırdı müşkü, kafuru,
Yarısı mayedi, yarısı quru.
Maye olan hissə etdi hərəkət,
Quru olan işə tapdı sükunət.

¹ Bələdçi — burada düşüncə mənasındadır.

Hərəkət eyləyən-göy oldu, parlaq,
Sükunətdə qalan-bu yer, bu torpaq.
Mənim də bildiyim bunlardır ki, var,
Düşüncəm çıxmayır bu həddən kənar.

HÜRMÜZÜN DEDİKLƏRİ

"...Əlbəttə, çıxmaram belə fərmandan,
Mən də öz fikrimi ələyim bəyan:
Düşüncə yoluna düşəndən bəri
Seyr etdim firuzə rəngli göyləri.
Zənnimcə, bu dərya şövkətli göylər
Dağ başına çökən tüstüyə bənzər.
Bu qorxunc tüstünün üstündə ancaq
Bir elə nur var ki, pak, təmiz, parlaq.
Örtmüşdür o nuru tüstü pərdəsi,
Şan-şan görünmədə tutqun çöhrəsi.
Pərdəyə nəqs olan pəncərələrdən
İşıqlar süzülür cahana hərdən.
Bizim gördüyümüz Gün, Ay, ulduzlar
Həmin işıqdandır bütün hər nə var.
Vardır bu xilqəti yaradan, fəqət,
Bilmirəm nə sayaq olmuş ilk xilqət..."

ƏFLATUNUN DEDİKLƏRİ

Əflatın, o ustad, qəlbini açdı,
Dəniztek gövhərlər, dürrlər saçdı...
"Düşünüb mən belə verirəm qərar
Ki, yoxdan yaranmış bütün varlıqlar!
Vardan yaransaydı varı yaradan,
Əbədi qalardı maye hər zaman.
Mayədən doğurmaq-yaratmaq deyil,
Kəndxuda başqadır, xuda başqa, bill!
Bir kəs ki, əql ona ad verib: "Qadir,
Özü bildiyini özü xəlq edir".

¹ Bu misraların (dörd misra) mənası: Hazır bir maddədən bir şey yaratmaq qüdrət, allahlıq deyildir. Şərt odur ki, yoxdan, heç nədən bir şey yaradasan. Allahlıq budur, bu qüdrətə ancaq allah malikdir.

Ayrıca yaradıb o, hər gövhəri,
 Vasitə olmayıb burda digəri.
 Hər gövhər bəzənib kəmalə yetdi,
 Ortadan ixtilaf, ziddiyyət getdi.
 Bu zidd qüvvələri bir yerə qatdı,
 Ağıllı, hünərli insan yaratdı¹
 Bircə qarışqanın qanadında sən
 Tanrı qüdrətini görə bilərsən!"

İSKƏNDƏRİN DEDİKLƏRİ

...Dövrəyə alaraq şah İskəndəri,
 İşığa gəlmişdi nur aşıqları,
 Müdrik olar isə, əlbət, hökmüdar,
 Onun ölkəsində müdrik çox olar.
 Alimlər deyənə bir-bir eşitdi,
 Hər camı ayrıca alıb nuş etdi²
 Həmin alimlərə əvvəl İskəndər
 Allahdan dilədi çox əfərinlər,
 Sonra söylədi ki: "Ey alimlər, mən
 Kainat sirrini xeyli dərindən
 Düşündüm, boş, əbəs deyil bu surət,
 Əzəldən onu bir çəkən var, əlbət!
 Bilirəm, gizli bir rəssam var, ancaq
 Bilmirəm bunları çəkmiş nə sayaq?
 Bilseydim bunları necə xəlq etmiş,
 Mənim də əlimdən gələrdi bu iş.
 Düşünəcəyəm qavraya bir şeyi əgər,
 Şübhəsiz, özü də onu düzəldər.
 Xilqətin sirrini kəşf etməmiş biz
 Tədqiqə çatarmı heç qüdrətimiz?
 Göylərə: yazılı vərəq dediniz,
 Ayrı cür oxudu fəqət hərəniz.
 Dünyanın nəqşini bir nəqş edən var,
 Bundan artıq demək mənasız olar!"

¹ Zidd qüvvələr bir-birinə zidd keyfiyyətlərə malik olan dörd ünsür (su, od, torpaq, hava) deməkdir.

² İskəndər mübahisədə iştirak edən hər filosofun sözlərini ayrı-ayrılıqda diqqətlə dinlədi.

NİZAMİNİN DEDİKLƏRİ

Nizami, bu qapı açar götürməz,
 İlk nəqş bağlananda görməyib heç kəs¹.
 Böyük yaradıcı, nə olsa, ancaq,
 Hər nə yaratdısa hündür ya alçaq,
 Ən əvvəl, şübhəsiz əqli yaratdı,
 Onu öz nuruyla o, aydınlattı.
 Hər nəqşə çəkdisə qadir yaradan,
 Əqlin nəzərindən etmədi nihan!
 Yalnız ilk nəqşəni gizli nəqş etdi,
 Əqlin gözündən də onu gizlətdi.
 İlk xilqət nəqşini qurtarıb, qəsdən
 Açdı o pərdəni əqlin gözündən.
 Sonra nə xəzinə oldusa aşkar,
 Açmaqçın bəxş etdi əqlə bir açar.
 Yalnız o ilk hesab qaldı gizlində,
 Onda pərdə vardı əqlin gözündə,
 Əqlə aşkar oldu başqa hər nə var,
 Nə zaman istəsə, ora yol tapar.
 Əqlə bağlı olan o yoldan amma
 Danışma, əqildən o yolu sorma.
 Əql ancaq elə bir yerə yol tapar
 Ki, bilsin nə qədər məsafəsi var.
 Qeyb yolu əqildən hədsiz uzadır,
 Əql ora nə sayaq yol tapacaqdır?
 Əqilli adamdır dünyada o kəs-
 Gözü görməyənə qəbul eləməz!...

İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİYƏ YETİŞMƏSİ

... Yenə bir filosof dərinə getdi,
 Rumun tarixindən belə nəql etdi:
 O dünya padşahı-böyük İskəndər,
 Uca ulduzlara o uca rəhbər
 Elmdə o qədər oldu ki, pərgar
 Əqli hər müşkülə saldı bir açar.

¹ Nizami, kainatın, varlığın əsrarına (sirlərinə) ağıl çatmaz, yaradılışın başlanğıcını heç kəs görməmişdir, əzəl nəqşini oxumaq mümkün deyil.

Bir çox viranənin ördü üstünü,
 Açdı neçə-neçə bağlı düyünü.
 Sirli elmləri İskəndər qədər
 Yoxdu bu dünyada bilən bir nəfər.
 O, Rumun, Yunanın alimlərindən
 Hər elmi öyrəndi möhkəm, dərindən....
 Gecəli-gündüzlü bir xeyli müddət
 Düşündü, parladi bəxti nəhayət.
 Bir mələk göndərib bir gecə allah
 Etdi o bihuşu özündən agah.
 Ətrafa nur saçan parlaq günəstək
 Yalan vəsvəsədən uzaq bir mələk
 Parlaq gövhər saçdı şah hüzuruna,
 Allahın vəhyini¹ yetirdi ona:
 "Bu saysız dağlarcan, coşğun çaylarcan
 Alqışlar göndərdi sənə yaradan!
 O səni dünyada şahlıqla birgə
 Ləyaqətli bildi peyğəmbərliyə.
 Sən allah əmriylə şah olduğundan,
 İndi də belədir allahdan fərman:
 Haqqın dərğahına baş əyim, deyə,
 Söylə ki, son qoydum asudəliyə.
 Fələktək dünyanın başına hərlən,
 Azğını, vəhşini əhliləşdir sən.
 Dünya pərgarını göz diyar-diyar,
 Səndən xeyir görsün bütün insanlar.
 Bu dünya mülkünə özünsən ağa,
 Çalış o dünyanı ələ almağa.
 Bu yolda zəhməti qəbul edərək,
 Allah rızası güd, xeyrindən əl çək!..
 İskəndər mələyə xitab eylədi:
 "Ey müdrik ilhamçı, ey mələk,—dedi,—
 Dinləyib o böyük pərvərdigarı,
 Görək tərək eləyəm mən bu diyarı.
 Məşriqdən məğribə hücum çəkərək
 Xalqları yuxudan oyadım görək!
 Ellərin dilini əsla bilmədən,

Onlarla nə cürə danışım bəs mən?
 Nə sayaq bilim ki, nə deyir onlar?..
 Əgər peyğəmbərlik fikrinə düşsəm,
 Xalqı cəlb etməkçin hanı möcüzəm?
 Hanı bir möcüzə, eləsin kömək,
 Mənə inansınlar onu görərək?
 Əvvəl yeriməyi öyrədib mənə,
 Sonra da getməyi tələb etsənə.
 Elmi dərğa kimi çox insanların,
 Zəkayla, biliklə tox insanların
 Sarsıtmaq mümkünmü heç vüqarını?
 Yox etmək olarmı iqtidarını?"
 O vəhyi gətirən xeyrixah mələk
 Dedi, İskəndərə xitab edərək:
 "Rəvandır hər əmrin, hökmün cahana,
 Həm gizli, həm aşkar, bil ki, hər yana,
 Qərbdə bir tayfa var, özü köçəri,
 Nasikdir adları, yoxdur dinləri.
 Şərqdə bir tayfa var, xislətdə mələk,
 Onlara layiqdir Mənsək ad vermək¹.
 Dəryatək cənubda bir tayfa yaşar,
 Habildən törəyib qalmışdır onlar.
 Şimalda bir tayfa salmışdır məskən,
 Mütilik onlara qalmış Qabildən.
 Başlayan zamanda uzaq səfərin,
 Düşəcək qaraya, ağa güzərin.
 Nasikdən Mənsəkə² çək qoşunları,
 Keç sonra Habildən Qabile sarı.
 Hamısı hökmünə, yaqın, baş əyər,
 Başından keçərlər baş əyməyənlər.
 Hər başçı ayağın heç ola bilməz,
 Səni əvəz etməz dünyada heç kəs!
 Aytək, Müştəritək gecə nur saçan

¹ Nasik — ümumi mənasında abid, zahid, allaha ibadət edən, xüsusi mənada isə mifik bir tayfadır ki, guya Qərbdə heç bir dinə bağlanmayaq və heç bir ibadətəgaha malik olmayaraq çöllərdə yaşamışdır.

² Mənsək — ibadət yeri, dini ayinlərin icra olunduğu yer. Burada isə ibadət və pərəstiş olunmağa layiq, mələk xislətli tayfa mənasında işlənmişdir.

¹ Vəhy — Allahın hökmünün peyğəmbərə xəbər verilməsi.

Parlaq bəxtinlə sən bir şəbcıraqsan.
 Ucadan düşəndə işığın sənin
 Açıqlar qapısı hər xəzinənin.
 Yola çıxanda ol hər şeydən agah,
 Səni hifz edənə apar sən pənah.
 Hansı bir niyyətlə minsən atına,
 Köməkklər köməyi çatdır dadına!..
 Bir də ki, atını cilovlayaraq
 Nə zaman istəsən bir ölkə almaq,
 Qarşına yad tayfa çıxarsa əgər,
 Səninlə yad dildə söhbət etsələr,
 Qadir köməkçinin ilhamıyla sən
 Hər qövmün dilində cavab verərsən.
 Dilibilən olarsan hər bir ölkədə,
 Sənə gizlin qalmaz tək bir kəlmə də.
 Sən də Rum dilində hər nə danışsan,
 Anlar tərcümansız orda hər insan.
 Allah bu möcüzü bəxş etmiş sənə,
 Qalibsən bununla sən hər düşmənlə!"
 Şah gördü bu sözdə böyük bir mənə,
 Söylədi: "Baş əyər bəndə fərman!"
 Qasiddən peyğambər qəbul eylədi:
 "Allaha biz müti bəndəyik" dedi.
 O gündən hazırlıq gördü səfərə,
 Əsla baş qoşmadı başqa işlərə.
 Kənar məşğələdən uzaq olaraq,
 Səfərə tədarük görürdü ancaq.
 Mələk gətirmişdi ona xoş xəbər,
 Əlavə olaraq, yenə İskəndər
 Tədbirlər öyrəndi hər bir alimdən,
 Çatır məqsədinə çox tədbir bilən!
 Səfərdə həmişə faydalı olan
 Mənalı kəlamlar yığdı durmadan
 Allah tərəfindən gəlmiş mükəmməl
 O "Sifri-əzam"dən başqa üç gözəl
 Nəsihətnamə də keçirdi ələ¹.

Yazdırdı ipəyə qara müşk ilə.
 Ərəstu oldu ilk naməni yazan,
 O xəbər verirdi yaxşı-yamandan.
 İkinci naməni bildiklərindən
 Əflatun yazmışdı duyub dərinəndən.
 Üçüncü xəzinə Sokratdan idi,
 Qiymətli gövhərlə doluydu içi.
 Sözlər bir-birinə rəbt edilərək,
 Üç nəsihətnamə tamama yetcək,
 Padşah möhürlədi bunları o dəm,
 Şəhmanla bağlayıb saxladı möhkəm
 Tədbirə ehtiyac duyduğu zaman
 Açıb oxuyardı bir-bir onlardan...

ƏRƏSTUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Allahın mədhini edib ifadə,
 Ərəstu yazmışdı rəhbərnamədə:
 "Ey şah, elmə, fənnə sən daim yar ol,
 Nadandan, cahildən daim kənar ol!
 Bağlı bir qapıya açar axtarsan,
 Ancaq alimlərdə axtar, taparsan.
 Əgər sahib olsan dövlətə, varə,
 Şükr elə bununçün pərvərdigara...
 Səlamət yaşamaq istəsən əgər,
 Oda üzərlik at hər gün, hər şəhər.
 Pis gözə inanma, ondan göz kənar.
 Heç öz gözüne də etmə etibar.
 Demiş müdrik qoca belə bir məsəl:
 "Gərək yaman gözəndən qorunsun gözəl!"
 Bir ağac çox uca qalxmasa, inan,
 Şiddətli küləkdən görməz bir ziyan.
 Ovlaqda ovçular ox atsa əgər,
 Dikbaş təkələrə daha çox dəyər.
 Hər kəsi ötməkçün çıxanda yola,
 Tələsmə, həsədə yol vermə əsla!
 Həsəd dərdə salar daim insanı,

¹ Sifr — kitab, "Sifri-əzəm-Tövratin beş cildindən böyüyü-Üç nəsihətnamə-Ərəstunun, Əflatunun və Sokratın "Nəsihətnamələri, İskəndər "Sifri-əzəm"

ri-əzəmdən və bu nəsihətnamələrdən öz işlərində rəhbərlik göstərən əsərlər kimi istifadə edərmiş.

İnsana yad edər dostu, aşnani.
 Heç kəsi qaldırma kinlə yerindən,
 Qaldırdın, yerə sər arxasını sən!
 Biriylə köhnədən olarsa kinin,
 Kökünü qazıma onun nəslinin.
 Ata intiqamın alma oğuldan,
 Çalışıb onunla dost ol hər zaman...
 Qardaşın qanını alma qardaşdan,
 Tamam ayrı şeydir çünki südlə qan¹.
 Bir kəşçün özgəni incitmək olmaz,
 Qoyunu qoyunun ayağından as!
 İstəsən allahdan mərhəmət, kömək,
 Pisliyi kökündən atasan gerek!
 Pislərlə fəlak də edər pis rəftar,
 Yaxşılıq görərlər daim yaxşılar.
 Həmişə dünyada yaxşılıq axtar,
 Yaxşı ad almaqda əbədiyyət var!
 Yaxşı adlananla yaxşı ol müdam,
 Yoxsa sən özün də olarsan bədnam.
 Zəti pis olana üz göstərmə sən,
 Qurdu bəsləməkdən ziyan görərsən...
 Ağillı adamla dost olsan əgər,
 Elmi, mərifəti sənə də keçər...
 Gur, öküz, ya pələng, — bütün heyvanlar
 Ancaq həmscinsiyə gəzər, dolanar.
 Nacins olar isə əgər bir nəfər,
 Ondən görəcəkdir çoxları zərər.
 İki saf güzgünü qoysan üz-üzə,
 Onlarda bir ləkə görünməz gözə...
 Necə susuz olsan, istiyə düşsən,
 Tələsik soyuq su əsla içmə sən..
 Qərribə görünən meyvəni yemə,
 Özünü dərd-qəmə düçar eləmə!
 Olarsa birisi yeməkdə loğman,
 Saxlar öz nəfsini yad loxmaldan.

¹ Beytin mənası: Qardaş qardaşla ana südüne şərikdirlər. Lakin həyatda onların hər biri ayrı-ayrı əməl sahibi olur. Biri digərinin əməlinə şərikdir deyil. Ona görə də birinin işlətdiyi günah üçün o birisini cəzalandırmaq olmaz.

Heç kəs getmədiyi naməlum yolla,
 Yoldaş çox olsa da, getmə sən əsla!
 Çox yaxın olsa da, qorxulu yoldan
 Qorxusuz uzaq yol yaxşıdır; inan!..
 Çalış ki, kirpiyin olsun almaztək¹,
 Ayıq ol, ölkənin keşiyini çək.
 Belə məsəl çəkmiş aqıl bir insan:
 "Qurd girməz sürüyə, yatmasa çoban!"
 Canın möhkəm olsa, döşünə döymə,
 Gülüb, yersiz-yersiz özünü öymə.
 Acizlik üz versə, qəm çəkmə yenə,
 Bunu da bildirmə özgələrinə.
 Özünü şad göstər, heç olma qəmgin,
 Gizlin dərdin olsa, zahirdə sevin.
 Qarşına bir döyüş, qovğa çıxarsa,
 Döyüş adamına ehtiyac varsa.
 Başqa bir ordudan qaçıb gələni
 Əsla qəbul etmə, aldadar səni!..
 Döyüşdə qələbə qazanmaq istəsən,
 Müzəffər sərkərdə seç özünə sən.
 Qələbə qazanmış xoşbəxt atlılar
 Səni hər səfərdə edər bəxtiyar...
 Bu məşhur naməni qurtarıb ustad,
 Şaha təqdim etdi, o da oldu şah.

ƏFLATUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Oyanıb qalxanda günəş yuxudan
 Müşkə kufur səpdi sanki asıman².
 Şad xəbər göndərüb dedi: "Əflatun
 Qələmlə ipəyə nəqşələr vursun.
 Elə gözəl namə yazsın o gerek,
 Hər bir oxuyana ələsin kömək!"
 Şahın buyruğuyla əzəmətli pir

¹ Kirpiyin almaztək olması-ayıqlıq, gözün iti görməsi deməkdir. Ölkənin keşiyini yaxşı çəkmək üçün ayıq olmaq lazımdır.

² *Müsk, kafur* — hər ikisi etirli maddədir. Məcəzi mənada müsk-qara, kafur-ağ rəng bildirir. Burada gündüzün gecəni əvəz etməsinə, şəhərin açılmasına işarədir.

Mədəndən gövhərlər çıxardı bir-bir.
 Müti qələmindən saçıldı gövhər,
 Beləydi dəftərə yazdığı sözlər...
 "...Şahımız ucadır bütün aləmdən,
 O, parlaq gövhərdir, bu aləm-mədən.
 Əsildir, yüksəkdir o da gövhərtək,
 Özünü həmişə qorusun gerek!¹
 Hər kəs, yaxşı-yaman,—nə qədər qoysa əsər,
 Bununla zatını bürüzə verir.
 Oğru ovlağıdır bizim bu cahan,
 Onu özbaşına qoyma heç zaman!
 Keşikçi olmasa həmişə ayıq,
 Deyildir dünyanı güdməyə layiq.
 Hər kim bu dünyanı istəsə tutmaq,
 Qılıncla, tədbirlə fəth edər ancaq.
 Mərdlərin qan tökən qılını, bəli,
 Alim tədbirilə olar kəsərlil!
 Şahın məclisi də gerek hər zaman
 Ola alimlərə şərəfli məkan.
 Şah yeyib-yatmağa meyl etməyərək,
 Bilik toplamağa çalışa gerek!..
 Bu qədər nə üçün yatmaq dünyada?
 Yuxu da ölümə bənzər mənada.
 Bir də duracaqmı həmin yuxudan?
 Bunu doğru, dürüst bilməyən insan
 Yuxudan ölümtək etməli həzər,
 Çünki bir-birinə bunlar çox bənzər!
 Dovşan yuxusutək pis yuxu olmaz!
 Yatanla öləndə hiss, duyğu olmaz!
 Yuxu igidlərə hiylə quranda
 Gözlər yumulmaya kaş birçə an da!
 Hər bir gizli sirri o, baxıb görə,
 Yaxşıya, yamana düz qiymət verə.
 İnsan əl çəkəydi boş xəyallardan,
 Yersiz qovğalardan, qalmaqallardan.
 Niyə birçə qarın çörəkçin yalnız
 Çəkişək, vuruşaq belə amansız?

¹ Beytin mənası: Şah əsl-i-nəcəbət sahibi olduğu üçün özünü xətdərdən qorumaqdadır.

Neçün biz dağlara, daşlara düşək?
 Bunların səbəbi-bir parça çörək!
 Səfərə başlayan müdrik insanlar
 Yolda yox, mənzildə rahatlıq umar...
 Dinclik-asudələr ölkəsindədir,
 Bundan başqa nə var-bir əfsanədir...
 Əzaba qatlaşıb canından keçən
 Dənizdən dürr tapar, dağlardan mədən.
 Kimsə ruzusunu atlayıb keçməz,
 Əndazəylə yeyər ruzunu hər kəs.
 Fəqət var dünyada elə insan da
 Zəri yerdə saxlar, həsədi canda.
 Qızılı torpaqda basdırsan əgər,
 Taleyin başına sənün kül ələr.
 Yəsə çörəyini dostlarla insan,
 Onundur var-dövlət, onundur cahan.
 Açıb kisəsini rəhmə gələrek,
 Bir neçə yoxsula o edər kömək.
 Arpacı olsa da vəzndə gövhər
 Ona "Çox sanballı daşdır" deyərlər...
 Naməni qurtarıb o qoca alim,
 Təzimlə elədi padşaha təqdim.
 Qəlbi bu namədən şahın şad oldu,
 Qüssədən, kədərdən o, azad oldu.

SOKRATIN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Üç gün ötüb keçdi, yenə asiman
 Rum-zənci oyununu oynayan zaman
 İskəndər buyurdu qoca Sokrata
 Vursun üzüyündən muma möhr o da¹,
 Yazsın bir qiymətli nəsihətnamə,
 Mənası nur saçsın bütün aləmə.
 Alim əməl etdi uca fərmana,
 Dürilər çıxarmaqçün daldı ümmana²,

¹ Bu misrada üzük Sokratın biliyinin dərinliyinə, mum isə İskəndərin istedadına, tez nəticə çıxarmaq bacarığına, ağılna işarədir.

² Misranın mənası: Sokrat İskəndərə ağıllı məsləhət vermək üçün fikrə gətirdi.

Gümüştek kağıza qara xətt ilə
 Zəkanın hökmünü nəqs etdi belə...
 "Ey şah, bu örtülü quyuya, gəl, sən
 Girmə əqlin, huşun əmr vermədən.
 Sən ki, bol gövhərdən yoğurulubsan,
 Həyat oyuncaqtək gəlməsin asan!
 Bu başdan edirəm seni xəbərdar,
 Gücünə güvənmə, yolda pələng var!
 Döyüşdə, şənlikdə,—hər yerdə olsan,
 Heç zaman ayrılma yaxşı dostlardan.
 Öyləncə, eyş-işrətə bəzminə düşsən,
 İşnəli bir dilbər seç özünə sən.
 Məclisdə qüssədən, qəmdən uzaq ol,
 Həmişə kefi kök, damağı çağ ol.
 Siyasət məclisi qurulsa fəqət,
 Orda hər yetənə sən vermə fürsət.
 Yanında hərzə söz danışmasınlar,
 Səni də hörmətdən salmasın onlar.
 Yeməyi heç yemə dəniz kimi tək,
 Yediyn olmasın acı, dəniztek¹...
 İnsan sağlam olar az-az yeməkdən,
 Uzun ömr eləməz əsla çoxyeyən.
 Həddindən ziyadə yəsə bir insan,
 Gəyirər, pis qoxu gələr ağzından.
 Aslantək sən də az yeməyə alış,
 Çünki qorxaq olar çoxyeyən camış.
 Dartıb sürüyərlər tənbel eşşəyi,
 Çünki ölçüsüzdür yeyib içməyi.
 Buludtek damcıyla su al dənizdən,
 Verəndə bol-bol ver, səxavətlə sən.
 Suçu tuluğundan tez-tez su paylar,
 Tuluq gah boşalar, gah da ki, dolar.
 Yağlıdan, yavandan elə ye ki, sən,
 Onu asanlıqla həzmə verəsən.
 Saxla əndazəni qədərle, sayla,
 Bir az ye, bir az yığ, bir az da payla!
 Bu cür yeyib, yığb paylasan əgər,

¹ Beytin mənası: Əlinə düşəni tək yəsən ağzın acı dadar.

Sənə bu dünyada xoşbəxt dəyərlər.
 Yeməkdə əsasdır cana nuş olmaq,
 Onun dadına yox, faydasına bax!
 Sirkəni yeyəndə süddən et həzər,
 Sirkəylə süd içmək azar törəder.
 Uyuma eyş-işrətə həddindən artıq,
 Yola tədarük gör, bir səfərə çıx!
 Bu nə tənbellikdir? Giriş bir işə,
 Bekarlıq insanı sıxar həmişə!
 Özgənin əliylə qazdırma mədən,
 Özün bir əl tərpet, əgər dirisən.
 Əl-ayaq qulundur, işlətsən, yəqin,
 Çıxmazlar heç zaman əmrindən sənin.
 Minlərlə xidmətçin olsa da, hökmə,
 Özün əl-qolunu heç qoyma işdən.
 Sənin əl-ayağın səlamətdirsə,
 Onların işini xadimlər görsə,
 Bunlar da əlindən çıxsa bir zaman,
 Sən əlsiz, ayaqsız qalmış olarsan!
 Şirinsə birinin dili, söhbəti,
 Başqa şey istəmə, bəsdir ülfəti!
 Kəməyi dəyməyən şirindil insan
 Yaxşıdır acıdil əltutanlardan.
 Daim şirin dillə yaxşılıq elə,
 Nə fayda eləsən acı dil ilə?
 Həyalı söz danış, öyrənib səndən
 Həyalı danışsın səni dinləyən.
 Ağrılı bir işdir yumşaq danışmaq,
 Kobudluq axmağa yaraşar ancaq!
 Söz özü nə qədər gözəl olsa da,
 Onu gözəllikdən salar pis ədal!
 Sükut çox yaxşıdır pis danışmaqdan,
 Sükutdan olmayıb heç kəs peşiman.
 Hər kim qol qoyarsa nalayiq işə,
 Dünyada xar olar özü həmişə.
 Bir şeyi tapmasan, çalış, səbr elə,
 Aldat sən özünü bir ümid ilə!
 Yeməkdən yaxşıdır ümid min kərə,
 Ümidlə, vədəylə bəslənər zirə.

Quraqlıq olanda, bilmirsən bunu,
 Zirəyə verərlər zirə suyunu¹?
 Zirə öz suyuyla yaşayar ancaq,
 Dolan qismətinlə sən də o sayaq.
 Bulud çiskinindən yatarsa güllər,
 Yağış şiddətlənsə, aparar seller.
 Zalimə heç zaman eləmə kömək,
 Bir gün sorğu-sual günü gələcək!..
 Güllərə dağ çəkmək olmasın peşən,
 Yetirməz onları bir də bu gülşən.
 Bu harın göy atdan daim et həzər,
 O bir əjdahadır, gəlinə bənzər²...
 Şahsan, şahin kimi iti uçma sən,
 Şiri-nər kimi ol, vüqarlı tərən!
 İti düşüncənin cilovunu çək,
 Məşə yollarında çoxdur daş-kəsək.
 Dərdə əlac etmək istəsən əgər,
 Ləngiyib vaxtını eyləmə hədər.
 Günahsızla dava fikrinə düşsən,
 Səbr elə, bu işdə tələsmə heç sən.
 Canini, oğrunu bağışlama heç,
 Başqa təqsirlərdən, günahlardan keç...
 Şah əgər xalq ilə etsə ədavət,
 Ağ olar üzünə xalq da, nəhayət!
 Etmə tabeinlə çox yumşaq rəftar,
 Məlumdur almazı qalay sındırar.
 Heç salma altına özge kilimi,
 Öz dərin üstündə yat aslan kimi.
 Özündən özünə barama qurdu
 Həm kəfən toxudu, həm də ev qurdu.
 Məhrəm olmayandan göazlə özünü,
 Dinləmə onların əsla sözünü.
 Ömrünü ah-vayla vermə sən bada,
 Acizlər ah-vayla yaşar dünyada.

¹ Zirə suyu vəd, ümid mənasındadır. Deyilənə görə zirə az su tələ edən bitkidir. Quraqlıq olanda sahibini "zirə sənə su verəcəyəm" deyə və etməsi həmin bitkini yaşadır. Şair buna poetik mənə verir.

² Bu beytdə: Harın göy at-fələk, dünya, zaman mənasındadır. O, gözə gəlinə bənzəyir, əslində isə kinli əjdahadır.

Bu cürə sözlərim çoxdur, ancaq mən,
 Demirəm: tapılmaz məndən çox bilən,
 Sən özün göylərdən ilham alısan,
 Bundan çox söyləsəm, gətirər ziyan.
 Sözlərim itisə mənim qılıncək,
 İncimə, adətdir qılıncda kəsmək.
 Əlində bu iti qılınc ilə şah
 Hara qoşun çəksə, basar inşallah!"
 Dürklə dolub sandıq tamamə yetdi,
 Bunu da bəyənib şah qəbul etdi.

İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİK SƏFƏRİNƏ ÇIXMASI

..."Allahın hökmüylə böyük İskəndər
 Vəhy alıb, elə ki, oldu peyğəmbər,
 Dövlət divanından pozdu adını,
 Zəhmət divanına yazdı adını¹.
 Əmr etdi bacını Rum ilə Rusun
 Yazsınlar adına İskəndərüsün
 Getmədən tərk etdi xətti oğluna,
 Tapşırı anası göz olsun ona!
 Vəsiyyəet etməkçün gələrək dilə,
 Əziz anasına söylədi belə:
 "Gedirəm, bu xalqla et yaxşı rəftar,
 Qoy səndən həmişə razı qalsınlar.
 Atatək bu xalqı himayənə al,
 Anasan, anatək dərdlərinə qal...
 Mən yola çıxmağa duydum zərurət,
 Qalır xəttim, tacım sənə əmanət.
 Yollarım uzundur, mənzillərim çox,
 Bilməm dönəcəyəm geriye, ya yox.
 Elə et qayıtsam əgər səfərdən,
 Xəcalət çəkməyəm nə mən, nə də sən.
 Yox, əgər dönməyim olmasa qismət,
 Huşyar ol, xoş gəlsin ta ki, aqibət.
 Elə et ki, haqqın məhkəməsindən

¹ Beytdə dövlət divanı İskəndərin şahlığına, zəhmət divanı isə onun peyğəmbərliyinə işarədir.

Dilin tutulmasın, xəcil olma sən".
 Bütün sözlərini deyib İskəndər,
 Qoyub xətti, tacı, elədi səfər.
 Əmr etdi bir anda bütün Rum və Şam
 Qoşunu önündə cəm olsun tamam.
 Fərmanında olan bütün qoşundan
 Yol üçün ayırdı yüz min pəhləvan.
 Bunlar hər ölkədən seçmə mərdlərdi,
 Hərə bir orduya dəyən əsgərdi.
 Dörd min yük daşıyan dəvə gətirdi,
 Onları nizamla yola düzdürdü...
 Vardı hər peşədən, hər bir sənətdən
 Yanında yüzlərcə mahir işbilən.
 Belə tədarüklə qurub növrəği,
 Qaldırdı baliqdan Aya bayrağı¹
 O, Məqduniyyədən yola düşərək
 İskəndəriyyəyə gəlib çatantək,
 Orda o möhtəşəm xətti ucaldı,
 Neçə gün şadlıqla orada qaldı.
 Fətəh Keyxosrovtək görüb baxtını,
 Gedib düz Sərirə qurdu xəttini:
 Əmr edib o uca bir mil düzəltdi,
 Başına bir parlaq güzgü bənd etdi.
 Güzgüdə bir aylıq bir məsafədən
 Görünür dənizdə hər gəlib, gedən.
 Xətti düşmənlərdən qorumaq üçün
 Keşikçi dururdu orda bütün gün.
 Güzgü əyan etsə bir sirri əgər,
 Gəlib hömdara bildirərdilər.
 Düşmənlər çal-çapa gəlsələr, işdir,
 Saray adamları görərdi tədbir.
 Olub paytaxtından arxayın, yenə
 Şah mindi vüqarla öz köhləninə.
 İlk əvvəl yolunu Məğribə² saldı,
 Misrə gəlib, orda iki gün qaldı.

¹ Qaldırdı baliqdan Aya bayrağı. İskəndərin qoşunu bayraq qaldırıb yola düşdüyü mənasını ifadə edir.

² Məğrib — günbatan, qərb mənasındadır. Yolunu Məğribə saldı, yəni Qərb ölkələrinə getdi.

Sonra çıxıb ordan, qəlbində dilək,
 Allahın əmrinə əməl edərək,
 Bir xeyli yol gedib, dərələr keçdi,
 Ötüb zəmiləri, çölə yetişdi.
 Məqdəsdən dəstəylə bir neçə adam
 Hakimin zülmünə etməyib davam,
 Yolda düzöldülər, o qadir şahdan
 Belə dilədlər mərhəmət, aman:
 "Pak etdin dünyanı, sən, ey hökmüdar,
 Gəl, bu pak evi də paklığa çıxar.
 Ucalt bayrağını şəhərimizdə,
 Yox et bədxahları, dincələk biz də...
 Hamımız qorxuruq o əhriməndən,
 Divlər qənəmisən, dadə yetiş sən!"
 İskəndər onları belə görəntək,
 O göz yaşlarına rəhm eləyərək,
 Əsla incimədi fəryadlarından,
 Çatdı məzlumların dadına o an.
 Dinləyib onların ah-fəryadını,
 Beytölmüqəddəsə sürdü atını.
 Dünyanı hasardan qurtarsın deyər,
 Beytölmüqəddəsdən başladı səyə.
 Orda qoymamaqçün fitnədən əsər
 Rumdan düz Məqdəsə gəldi İskəndər.
 Bu vaxt hər tərəfdən-dağdan, dərədən
 Ədalət səsinə eşidib düşməni,
 Tədarük görərək döyüşə çıxdı,
 Bilmirdi ki, şahın bəxti açıqdı.
 İskəndər vuraraq ona şəbxunu¹,
 Yolkəsən azğının kəsdi yolunu,
 Onu zalim görüb, qanını tökdü,
 Qüdsün² qapısında çarmıxa çəkdi.
 Carçılar bir neçə müddət çəkib car,
 Elədiyi zülmü bir-bir saydılar,
 Dedilər: "Bu evə zülm etsə hər kəs,
 Belə aqibətdən qurtara bilməz!"

¹ Şəbxun — gecə başqını

² Qüds — Fələstinin mərkəzi Beytölmüqəddəs şəhərinin adıdır.

Pak evi napakdan azad eylədi.
 Şadlıq sevnələri o şad eylədi...
 Hamını düz dinə elədi dəvət,
 Tikdirdi hər yerdə bir yeni məbəd,
 Yenidən qoşunla yola çıxaraq
 Dünyanı tutmaqçün ucaltdı bayraq...
 Altı ay yol getdi sonsuz çöllərdən,
 Qoşun tənə gəldi axır səfərdən.
 O, fil ayağıyla səhrələr keçdi,
 Nilin sahilinə gəlib yetişdi.
 Çayın mənbəyini istədi görə
 Çıxan olmamışdı o yüksəklərə.
 İskəndər çox iti bir hərəkətlə,
 Böyük mətanətlə, böyük cürətlə
 Dördnalə çapırdı çayla yanaşı,
 Aşırdı sel-kimi o, dağı-daşı,
 Dağları, çölləri keçərək getdi,
 Nəhayət, dağ-dərə axıra yetdi.
 Quru qumluqları keçib ötürdü,
 Axırda yamyaşıl bir təpə gördü.
 Təpənin ətrafı uca dağlardı,
 Minatək yamyaşıl daşları vardı,
 Bu daşlar kəsmişdi çıxacaq yolu,
 Yol gedən azardı orda sağ-solu.
 Minalı dağlardan büllur sütuntək
 Şələlə axırdı yolu kəsərək.
 İti daşlar ilə doluydu hər yan,
 Yol tapa bilməzdi təpəyə insan.
 Bənzərdi tikanlı təpə kirpiyə,
 Zillətlə qalxsaydı biri zirvəyə.
 Orda unudardı əziyyətləri,
 Keçərdi o üzə, dönməzdi geri.
 Birisi, ya mini çıxsaydı bura,
 Burdan da uçardı o çəmənzara.
 Ora neçə nəfər oldusa rəvan,
 Olmadı bir nəfər geri qayıdan...
 Nəticə vermədi bu son tədbir də,
 Yığdı alimləri İskəndər bir də.
 Düşünüb verdilər belə bir qərar:

"Hünərli, vicdanlı bir şəxs tapsınlar,
 Dünyagörmüş olsun, yazmaq bacarsın,
 Gedəndə qələmlə kağız aparsın.
 Götürsün yanınca əziz oğlunu,
 Dərd-qəmdən qorusun övladı onu.
 O dağı çıxdıqda, oğlu da hər an
 Gərək təqib etsin onu arxadan.
 O çıxsın, ətkdə qoysun oğlanı,
 Balası zəncirtək saxlar aslanı".
 Qayıda bilməsə o kişi əgər,
 Ordan övladına eləsin xəbər.
 İşdir, heyrətindən dili tutulsa,
 Danışa bilməsə, qəfil lal olsa,
 Yazar, gördüyünü verər oğluna,
 Çünki varlığıyla bağlıdır ona".
 Həmin sifətlərə malik, cəld, qıvrıq
 Bir qoca tapdılar soraqlaşaraq.
 Yollandı dağlara qocayla, cavan,
 Sanki balasıyla getdi bir aslan.
 O günün sabahı, günorta çağı
 Gənc igid qayıdıb gəldi aşağı.
 Bükülü naməni möhkəm tutaraq,
 Baş əydi padşaha rəngi ağappaq.
 Şah alıb oxudu, beləydi yazı:
 "Məni bezdirmişdi yolların tozu.
 Lap cana gəlmişdim, qorxurdum yaman,
 Sanki cəhənnəmdə bu yolda hər yan.
 Elə bil həyatın asılır tükədən,
 Canından əl üzər bu yollu gedən.
 Bu yollar çətindir, incədir tükətk,
 Burdan mümkün deyil geriye dönmək.
 Sarp qaya üstünə gəlib çatarkən
 Dərişqal yollardan tənə gəldim mən.
 Baxdıqca keçdiyim qorxunc yollara,
 Qəlbim sıxıntıdan gəldi zinhara.
 Bu tayın yolları düzdür, hamardır,
 Hər yana baxırsan yaşıl bağlardır,

¹ Aslan balasını o qədər istəyir ki, ondan uzaqlaşmır, sanki zəncirdədir. Həmin misralarda ata-oğul məhəbbətinin gücü ifadə olunur.

Boldur gül-çiçəyi, suyu, meyvəsi,
 Gəlir hər tərəfdən quşların səsi,
 Havası tərtemiz, qəşəngdir hər yan,
 Belə yurd arzular allahdan insan.
 Havası tərtemiz, ətir qoxulu,
 Gözəl torpaqları çeşməli, sulu,
 Çeşmələr, bulaqlar verib əl-ələ,
 Bunlardan böyük çay gəlib əmələ.
 Bu yanda bəzəkli gözəl bir həyat,
 O yanda azğınlıq, düşgünlük, fəryad...
 O tərəf-cəhənnəm, bu tərəf-gülşən,
 Dönməz cəhənnəmə heç kəs behiştədən.
 Bir də ki, gəlmişik gör hardan-hara,
 Baxıram keçdiyim qorxunc yollara,
 Belə gözəl yerdən kim döner geri,
 Keçər o dəhşətli qorxunc yerləri?
 Mən getdim, səlamət olsun görüm şah,
 Mən şadam, sizi də şad etsin allah!"
 Şah gizli sirlərdən oldu xəbərdar,
 Qoşunu tez etdi o yerdən kənar...
 Qorxunc səhralardan tufantək keçdi,
 Bir div ovlağına gəlib yetişdi.
 Sanki od düşmüşdü bu yerdə çölə,
 Səhra danışdı alov diliylə:
 Bol qızıl veribdir bura yaradan,
 Ağacdən, otdansa yoxdu bir nişan.
 Qızıl mədəninə İskəndər görcək,
 Sevindi bir qızıl tapan uşaqtək.
 Bir qədər yol gedib, atını çapdı,
 Cənnəttək bir gözəl düşərgə tapdı.
 Ağacı qızıl bir bağdı abad,
 Burda taca, xəttə çatmışdı Şəddad.
 Ölkələr fatehi girdi içəri,
 Qızıldan sapsarı gördü hər yeri.
 Meyvəylə doluydu bütün ağaclar,
 Ləl idi, dürr idi verdikləri bar.
 Alma, nar doluydu hər tərəf, hər yan,
 Hamısı qızıldan, parlaq yaqutdan...
 İnsan biçimində qalxıb uçan

İki heykəl vardı orda qızıldan.
 Qızıl olduğunu bilməse əgər,
 Onlardan qorxardı yaqin görənlər.
 Orda saf büllurdan vardı bir hovuz,
 Xalis gümüşdəndi içindəki buz,
 Orda saf əqiqdən balıqlar vardı,
 Seyrinə dalanlar heyran qalardı.
 Uca bir saraya malikdi gülşən,
 Bir daşı qızıldan, biri gümüşdən.
 Şah ayaq basanda həmin saraya
 Bir cənnət qəsdinə yetişdi guya.
 Şah qəsrin içini seyr eləyərkən
 Ətəyi yırtıldı yağan gövhərdən.
 Əqiqdən bir köşk də ziynətdi bağa,
 Gövhər içindəydi başdan ayağa.
 Onun qızıldan bir günbəzi vardı,
 Günəştək bərq vurub par-par yanardı,
 Üstündə müşk ilə ənber tozundan
 Başqa heç bir tozdan yox idi nişan.
 Göyün günbəzinə girən mələktək,
 İskəndər o köşmə girdi sevincək.
 Gördü əqiqdən bir parlaq məqbərə
 Ki, kafur qoxusu saçır hər yerə.
 Mina naxışlıdır orda dər-divar,
 Mina yazılı bir yaqut lövhə var.
 Üstündə həkk olmuş. "Ey bura girən
 Qüdrətli qəhrəman, oxu, bil ki, sən:
 Şəddaddır¹ bu qəbrin içində yatan.
 Bu bağı, bağcanı odur yaradan.
 Həyalı, ədəbli ol burda ancaq,
 Fikrindən keçməsin niqabı açmaq.
 Çalış, gizli qalsın bizim sirrimiz,
 Kimsənin sirrini açmamışıq biz.
 Gəl bizim şərəfə hörmət elə sən,
 Bu torpaq sənə də olacaq məskən.
 Qəbrin günbəzini bu yerdə yatan
 Hərçənd tikmişsə də sərt, qara daşdan,

¹ Şəddad — rəvayətə görə Yəmənlə ölkəsində yaşamış hökmdardır.

Nəhayət, sürətlə dolanan fələk
 Tozlara çevirib yelə verəcək...
 Apar, sənin olsun xəzinə, amma
 Bizim qəbrimizə əsla toxunmal.."

İskəndər mənalı lövhəni görcək,
 Heyrətdən donaraq qaldı lövhətək.
 Xətləri su kimi rəvan oxudu,
 Ağlayıb gözündən tökdü xeyli su.
 Məzarın önündə duran hökmüdar
 Axıtdı gözündən sel kimi yaşlar.
 Dəymədi orada birçə gövhərə,
 Çıxıb hazırlaşdı yenə səfərə.

Getdi qılıncına baş əyən bağdan,
 Dərməyib bir meyvə heç bir budaqdan.
 Baxdı, o, bağdakı bu cah-cələla,
 Bildi ki, illəri salıbdır yola.
 Xəzinə gördüse dünyalar qəder,
 Nə özü götürdü, nə də bir nəfər.
 Sərvətlə doluydu o keçdiyi yol,
 Saf qızıl-gümüşdü hər tərəf bol-bol.
 Yenə də yadına düşdü öz yurdu,
 Yenə səfər üçün çölə üz qoydu.
 Yolum yarısına çatıb İskəndər,
 Vəhşilər gördü ki, insana bənzər.
 Bunlar çöl əhliydi, qırdan da qara,
 Yaşayış yerləri kaha, mağara.
 Onlardan soruşdu: "Bu çöllərdən siz
 Sərgüzəşt, əfsanə nə bilirsiniz?
 Deyin sizdən başqa varmı yaşayan
 Bu çöldə ya əhli, ya vəhşi heyvan?"
 Onların cavabı şaha bu oldu:
 Az olur bu çölün suyu, buludu:
 Bu susuz səhrada yaşayırıq biz,
 Səhranın ovudur yediklərimiz.
 Yalnız ovçuluğu etmişik peşə,
 Ömrümüz heyvantək keçir həmişə
 Yeyərik nə etsək bu çöldə şikar,
 Tüklərdən, dəridən geyərik paltar..."
 Onların halına yanıb İskəndər,

Cürbəcür nemətdən verdi bir qəder.
 Qayda-qanun qoydu, ayin öyrətdi,
 Onları haqq dinə hidayət etdi.
 Düzgün nişanlarla bilməkçin yəqin
 Yolumu soruşdu məchul yerlərin.
 Gördülər İskəndər çox şəfqətlidir,
 İnsafılı, qayğıkeş, mərhəmətlidir.
 Eyləyir onlara ürəkən kömək,
 Dedilər: biz də bir xidmət göstərək.
 Torpağı od, atəş, küləyi zəhər
 Səhradan çıxmağa yol göstərdilər.
 İskəndər vaxt-bivaxt, baxmadan yola,
 Oradan atını çapdı dördnalə
 Qurtardı axır ki, çöllər, səhralar,
 Dübərə sahilə çatdı hökmdar.
 Dərya kənarında bulaqlar vardı,
 Büllürtək suları sırsır axardı.
 Bulaqlar başında bir aya qədər
 Əzabı dincliklə əvəz etdilər.
 Yenidən gəmilər qayırdı onlar,
 Məndi gəmilərə bütün qoşunlar.
 Bir ay da yol gedib onlar dənizlə,
 Gəlib yetişdilər axır mənzilə.
 Ulduzlu gecənin od tutub canı,
 Sanki əqrəb çalıb xallı ilanı¹.
 Cənubdan bir nəsim əsdi bu yerə,
 Şadlıq, fərah verdi yol gedənlərə.
 Çəsməli, gölgəli bir yer gördülər,
 Bir həftə qalmağa qərar verdilər.
 Yolum əzabına tapdılar dərman,
 Çıxdı yavaş-yavaş ağrılar candan.

İSKƏNDƏRİN BAŞA SİTAYIŞ EDƏNLƏR KƏNDİNƏ YETİŞMƏSİ

... O gövhər paylayan öz mücrüsündən
 Belə gövhər saçır söz mücrüsündən:

¹ Bu beytdə: yay gecəsi təsvir olunur. Səma xallı ilana, ulduzların sayrışması isə əqrəb vurmuş ilanın hərərdən çırpınmasına bənzədilir.

Şah dönüb Məşriqdən¹ mənzilə yetdi,
Atını Cənuba tərəf yönəltdi.
Havanın ən lətif, ən xoş bir çağı,
Oxşayıb sevəndə ruzgar torpağı...
Yenə köç yerindən çıxıb səfərə,
Sürdülər atları başqa bir yərə.
Şaha bələdçilər verdilər xəbər
Ki, burdan çıxaraq edərəkən səfər,
Yolda behiştək bir kəndə çatacaq.
Hər yanı çəmənlik, hər yanı bulaq.
Orda yaşayanlar haqqı danırlar,
Bütü özlərinə allah sanırlar.
Bəlkə şah onlara edə mərhəmət,
Edə onları da haqq yola dəvət.
Gecənin camına gün axıb doldu²
Yetişib o kəndə şah aram oldu.
Günəş tovuz kimi açdı balı pər,
Lacivərd hilalın üstə səpdi zər.
Qalxdı o cahangir atın belinə,
Zəfər cilovunu aldı elinə...
Açıldı önündə nurlu bir cahan,
Çiçəkli, çeşməli bağ idi hər yan...
Hər yanı yamyaşıl gözəl bir kənddi,
Kənd demə, elə bil əsil cənnətdi.
Şah gəlib o kəndə çatdığı zaman,
Görmədi pişvaza çıxan bir insan.
Çox idi o kənddə allahlıq edən,
Hamısı uzaqdı dindən, əqildən.
Palçıq bir küp qoyub evinə hərə,
Küncüd yağı töküb həmin küplərə,
Yağla dolu küpə insafsızlıqdan
Onlar salardılar bir nəfər insan.
Üstündən otuz gün, qırx gün keçərkən
Kəsib alardılar başı o küpdən.
Baş dönüb qupquru kəllə olardı,
Bədənsə necə var elə qalardı.

Bu quru kəlləni sanaraq rəhbər,
Ondan alardılar hər şeyi xəbər.
Quru, boş kəlləni çubuqlayaraq,
Hərdən sorardılar ondan bu sayaq:
"Yaxşımı keçəcək bizim gecəmiz?
Nələr görəcəyik sabahkı gün biz?"
Guya bu kəllədə gizlin sirr varmış,
Ondan danışdıqcaq bir səs çıxarmış,
Deyərmiş sabahkı müqəddəratdan:
Hansı yollar ilə gedəcək cahan.
Baxıb o söyləyən sözə, təbirə,
Yozardı bəxtini hərə bir cürə.
Görüb bu adəti müdrik xilaskar
Dedi ki, bu sirdə bir div əli var.
Əmr etdi, kəllələr bütün qırılsın,
Yağla dolu küplər tez sındırılsın.
Ağıllı dəlillər ilə hökmüdar
Batil fikirləri etdi tarmar.
Onları təlqinlə dinpərvər etdi,
Allah və peyğəmbər yolu öyrətdi.
Bir təmiz qəlblini böyük İskəndər
Burada onlara eylədi rəhbər.
Ölkənin işini qaydaya saldı,
Yenə də gethaget səsi ucaldı...
Hökmüdar atına vermədi aman,
Axıb ulduz kimi keçdi yollardan...
Göründü zirvəsi qılınctək bir dağ,
Əzab-əziyyətə o dağı aşmaq.
Şah onu seyr etdi başdan-ayağa,
Yol gəzdi birtəhər ora çıxmağa.
Çəkdi ordusunu o dağa sarı,
Hədsiz əziyyətlər yordu onları...
Gəlib neçə fərraş şahın yanına,
Ədəblə, hörmətlə baş əydi ona.
Bir ovuc daş verib dedilər: "Bir bax,
Bu daşlar minikdə qoymayıb dırnaq.
Nallardan əzabla çıxarmışıq biz,
Bunlardan dad çəkib miniklərimiz.
Polad çəkiqlərlə döydük o ki, var,

¹ Məşriq — gündoğan, Şərq

² Gecənin camına gün axıb doldu — "gün batdı, axşam oldu" mənasındadır.

Polad sındı, amma sınmadı daşlar".
 Şah daşa zəhm ilə bir qılinc çaldı,
 Qılinc parçalandı, daş bütöv qaldı.
 Hansı bir maddəylə onu sürtdülər,
 Qalaydan başqa şey etmədi əsər.
 Doğrudan bu daşlar bərkdi, itiydi,
 Odur ki, bunlara şah "almaz" dedi.
 Toplayıb hamını dedi hökmüdar:
 "Taniyım, qiymətli daşlardır bunlar.
 Bunlar kara gələr, yəqin ki, bir gün,
 Yığın, təmizləyin yolları bütün!"
 Daşları tanıyıb yığsınlar deyə,
 Nümunə verirdi hər döyüşçüyə.
 Əsgərlər bu sözü eşidən zaman
 Düşüb axtardılar həmin daşlardan.
 Aşağı-yuxarı, çox axtardılar,
 Ancaq gördülər ki, bu daşdan az var,
 Dənizdək vüsətli bir dərə vardı,
 Dağı dörd tərəfdən o qucaqlardı.
 Almazla doluydu o dərin dərə,
 Gəlirdi tasdakı sutək nəzərə.
 Dərə dəniz kimi gövhər saçandı,
 Ancaq ki, balığı onun ilandı.
 Qaynaşır ilanlar min-min hər yanda,
 Kim görüb ilanı gövhər satanda?
 İlanlar onunçün dolub bu yola
 Ki, xəznə bir yerdə olur ilanla.
 Yolu xəzinənin çətindi yaman,
 Yox idi bir nəfər ora yol tapan.
 Şah gördü çox-çoxdur mədəndə almaz,
 Almazın üstüylə yol getmək olmaz,
 Həm də ki, yollarda doludur ilan,
 Bir əsgər getməyir ora qorxudan.
 Düşündü, axtardı buna bir çara,
 Diqqətlə baxanda qayalıqlara,
 Gördü ki, qayalar üstünə qonmuş
 Caynaqlarında ov çoxlu qaraquş.
 Uçuşan quşları görəndə orda,
 Öz fikir quşunu uçurtdu o da.

Əmr etdi: kök, arıq, nə olur olsun,
 Yığıb gətirsinlər düz min baş qoyun.
 Həmin qoyunları kəssinlər onlar,
 Ətini doğrayıb parçalasınlar.
 Atsınlar o mədən sayılan yerə,
 Ət ilə qalanıb dolsun o dərə.
 Şahın əmri ilə görüldü tədbir,
 Qoyunlar kəsilib soyuldu bir-bir.
 Almazlar mədəni sayılan yeri
 Ətlə doldurdular atıb leşləri.
 Ətə almaz duztək yapışan zaman
 Quşlar da uçuşub gəldi hər yandan;
 Kababla "duzu" da aldılar onlar,
 Qaldı o dərədə yalnız ilanlar.
 Qayalar üstünə qonub yedilər,
 Hər quşun dalınca getdi on nəfər.
 Tökülən almazı onlar yığaraq,
 Şahın hüsuruna döndülər qıvraq.
 Şah yığdı bir yerə o almazları,
 Pislər gömgöy idi, yaxşılar sarı.
 Şah ordan aşağı dönüb gələrək,
 Endi dağdan axan qüdrətli seltək...
 Qoşunu şah daşlıq yerden çıxartdı,
 Həm abad, həm geniş bir yerə çatdı.
 O münbit torpaqda yağışdan, qardan
 Gökgöy əkinlərlə doluydu hər yan.
 Yamyaşıl, şən, göyçək görüb o yurdu,
 Qəlbi həsrət ilə ora uçurdu.
 Atlar ac, burasa göy otla dolu...
 Başları qarışdı, azdılar yolu.
 Bir gənc,—əlinə bel, ayağı yalın
 Durmuşdu zəmidə şir kimi dalğın.
 İgiddi, tərifə yox ehtiyacı,
 Başına layiqdi Kəyanlar tacı.
 Bel sanki əlinə qızıl açardı,
 Üzündə iş-gücün nişanı vardı.
 Beli gah qaldırır, gah endirirdi,
 Suyu gah kəsirdi, gah da verirdi.
 Şah dəvət eləyib soruşdu ondan:

"Nədəndir torpağa meylin, ey cavan?
 Bir gözəl oğlansan, düşüncən də var,
 Gözəl iş görməli gözəl insanlar.
 Sənə layiq deyil bu çöldə qultək
 Əlinə bel alıb rəncbərlilik etmək.
 Belə gözəl, parlaq gövhərə əsla
 Yaraşmaz torpağa qaxılıb qala.
 Lap şahlıq verərəm istəsən sənə,
 Əl çək bu torpaqdan qulaq as mənə..."
 Ağillı əkinçi eyləyib xitab,
 Verdi padişaha ədəblə cavab:
 "Ey dünya alimi, adil hökmüdar,
 Sənə ram olmuşdur xamlar, harınlar.
 Bir elə iş ver ki, hər peşəkara,
 Qoymasın işindən onu avara.
 Başqa iş bilmərəm, əkinçiyəm mən,
 Padişahlıq eləmək gəlməz əlimdən.
 Rəncbərin yatağı daim bərk olar,
 Biz yumşaq yataqda olarıq donqar.
 Bərkliyə öyrənib vücudum mənim,
 Çox yumşaq yatağa dözməz bədənəm.
 Zəriflik eləsə kobud bədənələr,
 Elə bil yapuşqan bal olmaq istər!.."
 Bu cavab padişahın gəldi xoşuna,
 Ürəkdən "Aferin!" söylədi ona...
 Yola hazırlaşdı yenə İskəndər,
 Tədarük gördülər, başlandı səfər.
 Xeyli uzaqlaşub həmin ölkədən,
 Başqa bir mənzildə saldılar məskən.
 Bu ölkə cənnəttək gözəl bir yerdə,
 Torpağı əkinsiz məhsul verərdi.
 Ağacılı, çiçəkli gözəl diyardı,
 Hər yanda şahənə saraylar vardı.
 Ancaq torpağını basmışdı sular.
 Çürüyüb solmuşdu orda hər nə var.
 Şah soruşdu: "Bu yerdə kimlər hakimdir?
 Bu hansı ölkədir? Sahibi kimdir?
 Bunun əkinçisi, öküzü hanı?
 Hanı xış sürəni, cilov tutanı?"

Yerlilərdən biri təzim eylədi.
 Şaha əhvalatı belə söylədi:
 "Qəlbə fərəh verir bu gözəl diyar,
 Onun bərəkətli zəmiləri var.
 Burda əkin əksən vaxtında ağər,
 Məhsulu ən azı birə min verər.
 Ancaq zülm əlindən gəlib zavala,
 Düşüb bu faydasız, bəhrəsiz hala.
 Adil olsa idi burda hökmüran,
 Kənd abad olardı kənddə də insan.
 Bu yer ədalətə görə verər bar,
 Zülmədən zavala gəlib məhv olar.
 Bir yerdə insafdan olmasa nişan,
 Quruyar istidən, çürüyər sudan.
 Bir yerdə zülm olsa bir arpa qədər,
 Arpanı, buğdanı yel, sel məhv edər.
 Bu yerin çox incə tərəzisi var.
 Bircə arpa onu əyərək pozar".
 İskəndər bildi ki, bu su, bu torpaq
 Zülmədən xaraba qalıb bu sayaq.
 Ədli bərpa etdi, kənd oldu abad,
 Qoydu adını da: İskəndərabad.
 Bir qanun qoydu ki, o kənddə heç kəs
 Muzdurun haqqını verməyə bilməz.
 Hər kəs verməlidir malına zəkat,
 Ora xərac üçün gəlməsin barat.
 Heç bir tövcü yığan ora gəlməsin...
 Belə hökmüdarə yüz min aferin!

İSKƏNDƏRİN ŞİMALA ÇATMASI VƏ YƏCUC SƏDDİNİ BAĞLAMASI

... Yayın ən şiddətli, isti çağında,
 Daş muma dönəndə gün qabağında
 İskəndər gözündən qovub yuxunu,
 İstədi Xırxiyə çəksin qoşunu.
 Şah vida eylədi Çin xaqanına,
 Xəzinə, var-dövlət bəxş etdi ona.
 Yola rəvan oldu, Çini tərk etdi,

Qoşunu səhraya doğru yönəltdi.
 Bəxtinin təbini çaldırıb yenə,
 Yetişdi Məşriqdən Şimal həddinə.
 Keçdi o, çöllərdən, axan qumlardan,
 Nə uçan quş gördü, nə də bir insan.
 Qarşıda parlayan düzənlik vardı,
 Qumları nur saçır, par-par yanardı.
 Bələdçi dedi ki: "Burda gördüyün
 Qumlar başdan-başa gümüşdür bütün.
 Burdan sən o qədər götür xəzinə,
 Qoşunu salmasın yolda çətinə.
 Qoşundan bilməsin bunu bir nəfər,
 Ağır yük götürüb əldən düşərlər".
 Şahınsa çox idi saf qızılları,
 Odur ki, baxmadı gümüşə sarı.
 Ancaq ki neyləsin, güc gəldi tamah,
 Bir neçə dəvəni yüklədi padşah.
 Yel kimi keçsə də yolu çaparaq,
 Qalxmırdı havaya nə toz, nə torpaq.
 Bir həftə qonmadı toz paltarlara,
 Çünki başdan-başa gümüşdü ora.
 Deyərdin bu yerlər iki hissəydi:
 Torpağı gümüşdü, suyu civəydi.
 Nə gümüş üsütündə dincəlmək olar,
 Nə civə su kimi içməyə yarar.
 O yer tutulmuşdu belə bir dərdə,
 Çökmüşdü torpağa qara bir pərdə...
 Şah bunu biləndə, tez verdi fərman:
 Hamı ayıq olsun su içən zaman!
 Hər kim axar sudan istəsə içmək
 Onu ehtiyatla durultsun gerek.
 Bir ay yol getdilər onlar bu sayaq,
 Öldü susuzluqdan bir çoxu ancaq.
 Gümüşlü çöllərdən keçərək yenə
 Gəlib yetişdilər vətənlərinə
 Düşdülər torpağa yorğun, natəvan¹,
 Torpaqda dincələr torpaqdan olan.

¹ Natəvan — gücsüz, zəif, təqətsiz

Gördülər qarşıda bir düşərgə var,
 Zülmətdə günəstək par-par parıldar.
 Qabaq-qarşı duran dağda bir qala
 Tutmuşdu başını göyə vüqarla.
 Qala arxasında bir dağ da vardı,
 Belində kəməri sarı qayalarlı.
 Orda peyğəmbərə etməyib bəyət,
 Bir tayfa yaşardı sakit, səlamət.
 Onlar ilham alıb böyük tanrıdan,
 Özləri olmuşdu allahtanıyan.
 Onlar İskəndəri pak sifət görcək
 Qəbul elədilər bir peyğəmbərtək.
 Bilikli, adil bir hökmdar kimi
 Qəlbləri bəzədi onun təlimi.
 İskəndər onlara haqqı göstərdi,
 Din, bilik, mərifət, çox şeylər verdi.
 Şahı mərhəmətli, qayğıkeş görcək
 Açıb dərdlərini umdular kömək:
 "Ey qəlbi şəfqətli aqıl hömüran,
 Müti qullarına, gəl, ol pasiban!
 Bu dağdan o yana vardı bir diyar,
 Sonsuz bir səhradır, sərt qayalıqlar.
 Oranı yəcuclar etmişlər məskən,
 İnsana bənzərələr, divdirilər əslən!
 Şirtək almazcaynaq, sərt, dəmirürək,
 Hamısı xaindir yırtıcı qurdtek.
 Təpədən dırnağa tükləri, biz-biz,
 Yoxdur üzlərində burundan bir iz,
 Boyları bir qarış, yeməkləri çox,
 İstidən, soyuqdan qorxuları yox;
 Dışdən, dırnaqdan da-yırtıcı heyvan,
 Qana hərisdirilər onlar hər zaman.
 Yeyinlikdə üstün gələrələr yelə,
 Poladı dəşərlər dırnaqlar ilə.
 Yeməkdə, içməkdə naşükürdürələr,
 Allahı tanımaz orda bir nəfər.
 Dünyada bu qədər yeməli şey var,
 Ancaq ki, ot-ələf yeyərlər onlar.
 Yeyərlər, yatarlar, iş-güc bilməzlər,

Mini doğulanda bircəsi ölər.
 Onların yerində bir cür ot bitər,
 Verər istiottek çox tünd danələr.
 Hər gecə-gündüzde ondan bir azca
 Yeyərək yatarlar elə ordaca...
 Köklə otndan başqa bilməzlər yemək,
 Xəstəlik görməzlər ölən günədək.
 Bir nəfər ölərsə onlardan əgər,
 Hamısı yığışib ölünü yeyər.
 Şoran torpaqlarda nə murdar qalar,
 Nə də ölülərə qazılar məzar.
 Yaxşı cəhəti də budur: o torpaq
 Məzardan xalidir murdardan uzaq!
 Arabir hücumla talayıb bizi,
 Xaraba qoyarlar evlərimizi.
 Qoyun-quzumuzu aparıb onlar,
 Yeyərlər nə qədər azuqəmiz var.
 Bu itsifətlərdən qorxduğu qədər
 Canavardan qorxmaz bizim sürülər.
 Bizləri qırmaqqın edərlər qovğa,
 Didərgin salarlar yurddan uzağa.
 Biz uca dağlara qaçıb qorxudan
 Qustək ağaclarda salarlıq məkan.
 Ancaq ayaqları süstdür bir qədər,
 Ardımızca dağa çıxa bilməzlər.
 Bu böyük belanı bizdən əgər sən
 Dəf etsən, çox böyük səvab edərsən!"
 İskəndər bildi ki, zordur yəcuclar,
 Yəqin hər birində bir fil gücü var.
 Bir sədd ucaltdı ki, orda poladdan,
 Olmaz həşrə qədər onu dağıdan.
 Ona uca bəxti köməklik etdi,
 Tikilib qurtardı İskəndər səddi.
 Dönüb bir şəhərə gəldi şah ordan,
 Axtarılıb tapmadı orda bir insan.
 Yenə səfərinə davam etdi şah,
 Köçməyə başladı ordan qərargah.
 Bu işdən keçəndə bir xeyli müddət,
 Bir ay dağlar, çöllər aşib, nəhayət,

Gözəl bir mənşildə məskən saldılar,
 Bu yerdən hamısı məmnun qaldılar.
 Bir yol töhfəsizək böyük hökmüran
 Göstərdi qoşuna şəhri uzaqdan.
 Başqa cürə idi burda təbiət,
 Su ilə, əkinlə tapmışdı ziynət.
 Hasarsız, divarsız bağlardı hər yan,
 Bol-bol sürü vardı, yoxdu bir çoban.
 Qoşundan birisi tər meyvələrə
 Əlini uzadıb istədi dərə,
 Həmin meyvələrdən birini dərcək
 Bədəni qıc olub qaldı kamantək.
 Başqa bir atlı da qoyun tutanda
 Onu bərk qızdırma tutdu bir anda.
 İskəndər: "Bax, bunlar ibrətdir", deyər,
 Əlini vurmadı orda heç nəyə.
 Qoşuna əmr edib şah dedi: "Heç kəs
 Özgenin bağına toxuna bilməz!"
 Tələsik gedərək ordan bir qədər,
 O axar-baxarlı yerdən keçdilər,
 Cənnəttək, neməti bol-bol, firavan
 Bir şəhər gördülər onlar uzaqdan.
 Gəlib darvazaya çatdı İskəndər,
 Gördü ki, qapıdan yoxdur bir əsər.
 Müdrik qocalarla girdi şəhərə,
 Baş vurdu onlarla burda hər yerə.
 Gördü çox bəzəkli dolu dükanlar,
 Ancaq nə qapısı var, nə qıfılı var.
 Nəcib şəhər əhli onu görəntək
 Çıxdı qarşısına təzim edərək.
 Gətirdilər qəsrə bir mehman kimi,
 Saray ziynətliydi asıman kimi.
 Süfrə bəzədilər, bəsat qurdular,
 Özləri xidmətdə hazır durdular.
 Pərəstiş etdilər o mehmanlara,
 Əhsən qonaqsevən bu insanlara!
 Süfrəni bəyəndi böyük hökmüdar,
 Onlar fərəhlənib çox şad oldular.
 İskəndər soruşdu: "Nə üçün sizlər

Qorxu bilməzsiz heç zərrə qəder?
 Neçün burda belə arxayınlıq var?
 Neçün qıfılsızdır burda qapılar?
 Yoxdur heç bir bağda keşikçi, bağban,
 Neçün sürünüzü güdməz bir çoban?
 Çobansız sürülər nədir bir belə,
 Baxdıqca yayılıb düzənə, çölə?
 Belə arxayınlıq, laqeydlilik nədir?
 Sizin inamınız, deyin, kimədir?"
 Ədalət yurdunun ağsaqqalları
 Bir də mədh eləyib o hökmüdarı
 Dedilər: "Başına tac qoyan allah
 Ömrünü payidar eləsin, ey şah!
 İşində haqq sənə havadar olsun,
 Şöhrətli adına hünər yar olsun!...
 Doğrusu budur ki, bizlər qədimdən
 Bu dağı, bu çölü etmişik məskən.
 Fəqir bir tayfayıq, həm də dinpərvər,
 Düzlükdən keçmərik əsla tük qəder.
 Əyri dolanmaqla yoxdur işimiz,
 Düzlükdən başqa yol tanımırıq biz.
 Əyrilik yoluna çəkmişik hasar,
 Düzlüklə olmuşuq əzabdan kənar.
 Yalan gətirmərik biz dilimizə,
 Əyri yuxular da görünməz bizə.
 Faydasız etmərik heç sorğu-sual,
 Çünki allaha da xoş getməz bu hal.
 Allahdan nə gəlsə, edərik şükür,
 Çünki narazılıq naşükürlükdür.
 Biz razı qalarıq nə gəlsə haqdən,
 Düşmənlilik edərmi pərəstis edən?
 Acizin dərdinə edərik çara,
 Xilas eyləyərək düşərsə dara.
 Bizim aramızda, bilsək ki, əgər,
 Birinə bir işdə yetişib zərər,
 Biz öz kisəmizdən onu ödərik,
 Verib mayasını təmin edərik.
 Bizdə bərabərdir hamının varı,
 Bərabər bölərik bütün malları.

Bizdə artıq deyil heç kəsdən heç kəs,
 Bizdə ağlayana heç kimsə gülməz.
 Oğrudan qorxmırıq, biz nə şəhərdə
 Keşikçi qoyarıq, nə də çöllərdə.
 Oğruluq eləməz bizdə bir nəfər,
 Oğurlaya bilməz bizdən özgələr.
 Nə zəncir, nə qıfıl görə qapılar,
 Gözətçisiz otlar bizim mal-davar....
 Kim dərsə bir sünbül bizim əkindən,
 Qəfil bir ox dəyər düz ürəyindən.
 Biz əkin zamanı səpərək dəni,
 Haqqa tapşırıq sonra əkini...
 Xəbərcilik bilməz bir nəfərimiz,
 Özgenin eybinə göz yumarıq biz.
 Birini qəzəbli, acıqlı görsək,
 Ona məsləhətlə elərik kömək.
 Heç kəsi pis yola əsla çəkmarik,
 Fitnə axtarmırıq, qan da tökmərik.
 Dərdlinin dərdinə olarıq şərik,
 Şad olsa, onunla şadlıq eylərik.
 Qızıla, gümüşə aldanmaz heç kəs,
 Bunlar bizim yerdə bir şeyə dəyməz.
 Xəsislik bilmərik dünyada bizlər,
 Zorla şey almırıq bir arpa qəder.
 Bizdən qaçmaz əsla vəhşi heyvanlar,
 Vermərik onlara əziyyət, azar.
 Ehtiyac olanda gur, cüyür, ceyran
 Özləri axışib girər qapıdan.
 Ovlamaq istəsək onlardan əgər,
 Ovlarıq ehtiyac duyulan qəder.
 Lazım olmayanı biz nəhaq yərə
 Qırmırıq, ziynətdir onlar çöllərə.
 Nə öküz, nə eşək kimi yeyərik
 Nə də ağzımızı möhürləyərək.
 Süfrəyə hər cürə nemət düzsələr
 Yeyərik gözümüz qalana qəder.
 Bizdə cavanlardan ölüm uzaqdır,
 Ölüm çox yaşamış qocaya haqdır.
 Ölüyə biz əsla saxlamırıq yas,

Bilirik bu dərde bir çarə olmaz.
 Üzə deyilməyən bir sözü heç kəs.
 Bizlərdə qaydadır, daldada deməz.
 Kim nə cür dolanır, danışmırıq biz,
 Kimsənin işinə qarışmırıq biz...
 Tutduğumuz yoldan çıxsə bir insan,
 Kim olsa, qovarıq öz aramızdan..."
 İskəndər bu qayda-qanunu görçək
 Duruxub dayandı divanələri.
 Çünki belə şeyi nə görmüş, nə də
 Oxumuş idi bir xosrovnəmədə...
 Öz-özünə dedi: "Arıfsən əgər,
 Qoy sənə bir ibrət olsun bu sirlər.
 Dünyanı gəzməyəm mən, daha bəsdir,
 Hər ovlaqda bir tor qurmaq əbəsdir.
 Bütün bildiklərim qalsın bir yana,
 Bunların söhbəti bəs elər mana..."

İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI

Meyvənin xoş ətri basanda bağı
 Kəndlilər unudar evi, otağı.
 Meyvələr çoxalar, bağlar varlanar,
 Belə bir bolluqdan yer vüqarlanar...
 Ağaclar şənliklə qaldıraraq baş
 İnnabdan, fındıqdan verərlər şabaş.
 Qarapapaq üzüm sərxoşluğundan
 Dolar barmağına saçını nihan.
 Qabaqlar sazlarlar şadlığın rudu,
 Heyva boğazından tutar armudu.
 Daşınar şərabcın dolu səbətler,
 Səbət dşıyanın üzü-gözü tər.
 Salxımlar sıxılar bağda başabaş,
 Axışar küplərə şirəsi birbaş.
 Südəmər körpələr necə qığıldar,
 Küplər də dolduqca elə uğıldar.
 Toy-bayram edirkən dünya bu zaman
 İskəndər uzaqdı bu toy-bayramdan.
 Qatıb bir-birine gece gündüzü,

Üzürdü dənizi, keçirdi düzü.
 O, bir çox ölkəni xoşluqla, zorla
 Dardan çıxarmışdı geniş bir yola.
 Ömrün piyaləsi artıq dolmuşdu,
 Onun özünə də yol dar olmuşdu.
 Dünyada hamıya iki qapı var
 Birindən girənlər birindən çıxar.
 Bu yeddi budaqlı, altı cəhətli
 Dövrəsi, meydanı, yeri vüsətli
 Sərvdən ucaldı bir qiyabi səs:
 "Daha fəthlikdən əl çək, bəsdir, bəs"¹
 Bəsdir bu dünyanı gəzməkdən əl çək,
 Daha ilk mənzilə dönəsen gərəkl!
 İskəndər sözünü yazanda katib
 Yalnız beş hərfle ifadə edib.
 Beş hərfə müvafiq etdin beş səfər²
 Suları, dağları keçdiyin yetər!
 Pəncəni, bu dünya işlərindən çək,
 Qayıt öz evinə, get, beş ayadək
 Yunan torpağına dönməlisən səni!"
 Ayıldı İskəndər sanki məstlikdən.
 Qorxuyla, dəhşətlə dinlədi bunu,
 Çəkdi öz atının tez cilovunu.
 Məhrəm dostlarına açıb bu sirri,
 Ordan Ruma sarı qayıtdı geri.
 Dərədən, təpədən, dənizdən, dağdan
 Keçərək, yol getdi daha durmadan.
 Yerini o başından Kirmana yetdi,
 Ordan Girmansaha yol aldı getdi.
 Sonra da Babilə gəlib, İskəndər
 Ordan Ruma tərəf elədi səfər.
 Yolda Zur şəhərinə gəlib çatanda

¹ Nizami bu misralarda yeddi budaqlı, altı cəhətli sərv dedikdə dünyanı, maddi aləmi nəzərdə tutur. Altı cəhət-altı tərəf (sağ, sol, ön, arxa, üst, alt), yeddi budaq isə yeddi fəlek, yedd, qat asıman mənasındadır.

² Beş hərf dedikdə "İskəndər" sözünü əmələ gətirən "S", "K", "H", "D", "R" hərfləri nəzərdə tutulur ("i", "ə" hərfləri ərəb əlifbasında yazılmır). Beş səfər dedikdə isə İskəndərin Misir, İran, Hindistan, Rus, Çin səfərləri nəzərdə tutulur.

Pozuldu səhhəti şahın bir anda.
 Onun can köhləni daha yoruldu,
 Qaqətdən düşərək yolgetməz oldu...
 O qasid yetişib dedi vəzirə,
 Vəzir əl atsa da hər bir tədbirə,
 Çarələr heç bir kara gəlmədi,
 Bir ümid işığı görə bilmədi.
 Yığıb alimləri, Rumdan, Yunandan
 Oldu hökmüdarın yanına rəvan.
 Birbaşa o, şahın yanına gəldi,
 Bu görüş heç. də xoş görüş deyildi.
 Gördü şah taqətsiz uzanıb yerdə,
 Əlac mümkün deyil düşdüyü dərde.
 Diz çökdü, üzündə qüssə, duman, çən,
 Yoxladı nəbzini öpüb əlindən,
 Nəbzın vurmasına elədi diqqət,
 Tapdı xəstəlikdən neçə əlamət.
 Buyurdu: nə qədər vardsa imkan
 Axtarib tapsınlar bu dərde dərman.
 Dərmanın olsa da lap abi-həyat,
 Əcəlin çatanda yoxdur bir nicat!
 Artıq hökmüdarın işi bitmişdi,
 Əbədi dincəlmək vaxtı yetmişdi...
 Daha can köhləni asta gedirdi.
 Gedər-gəlməz yola səfər edirdi.
 Şamtek tərk edirdi nurlu aləmi
 Suda qənd, odda mum əriyən kimi.
 Bir külək söndürdü yanan çırağı,
 Bağda ağaclardan tökdü yarpağı,
 Sərvdə yaşıl bir budaq qoymadı,
 Sındı qırqovulun qolu, qanadı.
 Müşk ətirli olan əlvan gül-çiçək
 Solub səpələndi yerə xəzəltək.
 Ayı yəhərləyən həmin İskəndər
 Ölüm yatağına baş qoyub inlər¹...

¹ Beytin mənası: Şöhrəti göylərə yüksələn, ad-sanı bütün dünyanı tutan İskəndər ölüm yatağında can verir.

İSKƏNDƏRİN VƏSİYYƏTİ

Əsdi xəzan yeli, payız yetişdi,
 Bağların əhvalı tamam dəyişdi.
 Küləklər taladı bağcanı, bağı,
 Söndü al güllərin yanar çırağı.
 Arxlar kənarında otlar sapsarı,
 Töküldü reyhanın şux yarpaqları.
 Sanki ağaclıqda odlar qalandı,
 Əlvan yarpaqları alışdı, yandı...
 Belə sərt bir xəzan çökəndə bağa
 Başladı o Kəyan sərvə solmağa...
 Şahlığın şah sərvə—İskəndəri də
 Axır saldı dövrən sağalmaz dərde.
 Çovğuntək soyuqdu şahın nəfəsi,
 Çoxdu bu dünyada qəmi, qüssəsi.
 Özülü çökərsə bəxtin, dövlətin,
 Səhhətə zəiflik üz verər yəqin!..
 Önündə aynaya baxdı İskəndər,
 Baxdı, vücuduna yetirdi nəzər,
 Gördü ki, bədəni tüktək incəlib,
 Qaçmaq istəyən can dodağa gəlib.
 Nə qəlbə qüvvət var, nə canda taqət,
 Əyilmiş əvvəlki o sərv qamət.
 O öz ölümünü gözüylə görcək,
 Özü öz halına ağladı şamtek.
 Yaxın dostlarını dəvət elədi,
 Ürək sözlərini onlara dedi:
 "Gəmim dar girdaba düşdü, a dostlar,
 Ölüm ağzı açıq nəhəngtek durar.
 Köçmək vaxtı gəldi bu düşərgədən,
 Başqa bir ovliğa getməliyəm mən.
 Bu fələk mənimlə xoşrəftar oldu,
 Dağda, daşda mənə pərəstar oldu.
 İndi düşmən oldu o haqq-sayda,
 Dəyişdi rəftarı Günəş də, Ay da.
 Ruzgar gözlerimdə çənə bürünür,
 Bu dardan çıxmağım müşkül görünür,
 Nə çarə qılıam ki, oldum dərmdənd,

Bu fələk tacına atıbdır kəmənd.
 Hardadır çatdırın xəzinədara,
 Bəlkə rüşvət verib məni qurtara.
 Mənim od qılınclı qoşunum hanı?
 Qovsun çanımdakı bu qızdırmanı.
 Ən qorxunc divləri tutub ram edən,
 Təxti-tac sahibi İskəndərəm mən!
 Qılınca qurşandım, kəmər bağladım,
 Bütün qulaqlara çatmışdır adım.
 Zəhərli qılıncla tufan edib məni
 Tozlar qaldırmışam Bəhri-Qülzümənd¹.
 Böyüdüb çoxunu etdim hökmüran,
 Çox qoyun almışam qurdlar ağzından.
 Çox-çox sınıqları mən calamışam,
 Çox-çox bütövləri parçalamışam.
 Zülmü ədalətlə eyləyib əvəz,
 Müşküllər həll etdim hesaba gəlməz...
 Ömrümü qəflətlə vurmadım başa,
 Ağilla, hünərlə mən doldum yaşa.
 Bütün biliklərdən dərsimi aldım,
 Ölümün əlində, heyf aciz qaldım.
 Çox azğın zalimi çəkəmə də dara,
 Bu namərd ölümə tapmadım çara.
 Bir ölümdən başqa hər bir müşkülə
 Mümkündür birtəhər çarə edilə.
 Hanı yollarında qızıl səpdiiyim
 Dərin düşüncəli yüzlərcə həkim?
 Torpağı qızıla çevirdi yənə,
 Gəlin, əlac edin şahın dərdinə.
 Hardadır Ərəstu-tapa bir dərman,
 Məni biliylə qurtara dardan?
 Hanı əfsun bilən həkim Bəlinas?
 Gəlib İskəndəri ələyə xilas,
 Hanı bəs Əflatun, o təmiz insan?
 Mənim bu dərdimə ələyə dərman.
 Hardadır o böyük bilici Valis?
 Desin bu mərəzə nə oldu bais.

Çağırın Sokratı, bəlkə əql ilə
 Bu bağlı qapını o açsın bilə.
 Hürmüzə göndərin durmadan xəbər,
 Bəlkə ürək verə şahə birtəhər.
 Gedin, Fərfuryusu edin xəbərdar,
 Bəlkə bu dərdimə o əlac tapar.
 Bu sözü birtəhər eylədi təkrar:
 "Etsə, əlac edər tək pərvədigar!
 Bəlkə rəhm ələyib qurtara məni,
 Qurtara bu dərdimə o əlac tapar.
 Əlimdən tutan yox, yox salan yada,
 Heç kəs tək qalmasın məntək dünyada!
 Mənə belə cəza verərkən fələk,
 Nə lazım səs salıb fəryad eləmək?
 İçindən çıxdığım torpağın yənə
 Axtarıb baş qoyum pak sinəsinə....
 Çılpaq doğulmuşam çünki anadan,
 Məni soyundurun dəfn edən zaman.
 Yüküm yüngül idi doğulanda mən,
 Yənə yüngül gedim burdan gedərkən.
 Bir quş dağa qonub qalxarsa əgər,
 Dağ nə artırır-əksildə bilər?
 Mən də bir quş idim, ölkəmsə bir dağ,
 Gedərsəm, bu dünya yasa batacaq?
 Məntək çoxun doğub öldürmüş dünya,
 Nifrətə layiqdir bu qozbel daye¹.
 Çoxuna mərhəmət, lütf eyləmişəm,
 Görən də olubdur əlimdən sitəm.
 Zalım olmuşamsa, əfv edin məni,
 Mən də öldürmüşəm çox zülm edən!
 Tabutum torpağa olanda təslim,
 Pak ruhum paklara qovuşar mənim.
 Başa gül sovrmaq əvəzində siz
 Mənimçün allaha dua ediniz!..."
 Bunları söyləyib almadı cavab,
 Yənə yatağına sərilirdi bitab...

¹ Bəhri-Qülzüm — Qırmızı dəniz

¹ Beytdə "qozbel daye" dedikdə dünya nəzərdə tutulur.

İÇİNDƏKİLER

Yeddi gözəl.....	3
İskəndərnamə.....	74

Bədii redaktoru *A.A.Ələkbərov*
Texniki redaktoru *Ə.Q.Rəhimov*
Korrektoru *S.Suramqızı*

Yığılmağa verilmiş 10.06.2002. Çapa imzalanmış 26.11.2002.
Nəşrin formatı 60x84 1/16. Ofset kağızı №1. Məktəb qarnituru.
Ofset çapı. Fiziki və şərti ç.v. 13,25. Tirajı 1000.
Sifariş №15. Qiyməti müqavilə ilə.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin "Maarif"
nəşriyyatı. Bakı—370111, A. Məhərrəmov küçəsi, № 4.

"Zəngəzur-MZ" kiçik istehsalat müəssisəsi.
Bakı, Vidadi küçəsi, 140.

Tərtibçilər: *Şəmistan Abdu oğlu Mikayılov*
Asya Məmmədəli qızı Bəkirova

NİZAMİ GƏNCƏVİ

P O E M A L A R

(II kitab — ixtisarla)

Azərbaycan Dövlət Tədris-Pedaqoji
Ədəbiyyatı Nəşriyyatı "Maarif"

B a k ı — 2 0 0 2

Ш 6
N 75

